

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

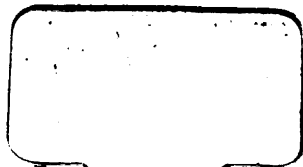
Ternovyi vinok

Oleksa Kovalenko

VID-LO
PG
3932
.T47
x

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

ТЕРНОВИЙ ВІНОК

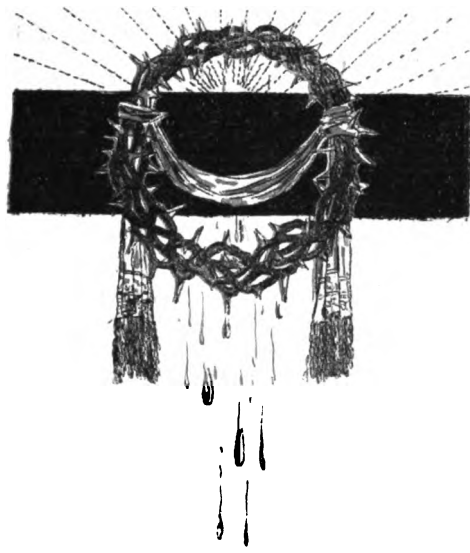

**UKRAINIAN INSTITUTE
LIBRARY GIFT**

ТЕРНОВИЙ ВІНОК

ЛІТЕРАТУРНО АРТИСТИЧНИЙ
АЛЬМАНАХ

ПІД РЕДАКЦІЄЮ
ОЛЕКСИ КОВАЛЕНКА

*Малюнки: Бурячка, Сластѳона, Гнідаша,
Дорошенка, Дубини, Журмана, Кононенка,
Михайлов, Погрібняка, Сиваша Шумейка*

КИІВ
ВИДАННЯ ІВ. САМОНЕНКА
1908

WID-LC

PG

3932

.T47

X

✓

"TERNOVYI

VINOK,"

HARVARD UNIVERSITY
LIBRARY

JUN 14 1978

UKRAINIAN INSTITUTE
LIBRARY GIFT

78*1

9493
29

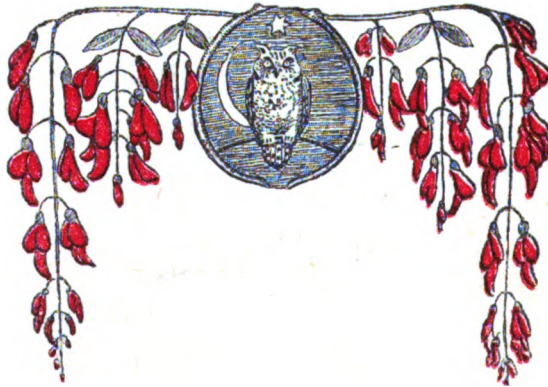
* *
*

Завжди терновий вінець
Буде кращий, ніж пишна корона,
Завжди величніша путь
На Голгофу, ніж хід тріумфальний.
Так од віку було
Й так воно буде до віку,
Поки житимуть люди,
І поки ростимуть терни.
Але стане вінцем
Лиш тоді плетениця тернова,
Коли вільна душею людина
По волі квітчається терном,
Тямлячи вищу красу,
Ніж та, що кричить на майданах:
„Гей, хто до мене? Ходіть,
„Я кожному в руки даюся.“
Путь на Голгофу велична тоді,
Коли тямить людина,
На що і куди вона йде,
Не прагнучи інших тріумфів,
Знаючи иншу величність,
Ніж ту, що у-голос гукає:

„Я, з ласки Бога, цариця,
Бо гляньте сижу на престолі!“
Хто ж без одваги й без волі
На путь заблукався зблудливу,
Плачучи гірко од болю,
Дав себе тернові раниць,
Сили не маючи тільки,
Аби од тернів боронитись,—
Боже, пожальсь тої крові,
Що марно колючки напоїть!
Ліпше б вона на обличчі
Краскою втіхи заграла,
Очі комусь звеселяючи,
Десь на невинному святі...

ЛЕСЯ УКРАЇНКА.

СПИРИДОН ЧЕРКАСЕНКО

П О В И Н Е Н

Драматичний етюд

Д І Й О В І О С О Б И :

Батько, старий шахтарь.

Мати.

Син, молодий шахтарь.

Дочки, одна й друга.

Прокіп, шахтарь.

Шахтарь.

Діється в наші часи.

Чепурна халупка старого шахтаря. Двоє дверей: в сімні і в другу кімнатку. В задній стіні вікно. На плиті вариться вечеря. Старша дочка сидить коло вікна на лаві і шие. Мати дрімає на дзиглику коло плити. Дівчинка сидить за столом і пише на грифельній дошці.

Менша дочка. Не знаю, що й писати.

Старша дочка. Хіба нічого не загадали?

Менша дочка. Ні. В школі нема нікого. І вчителя, кажуть, кудись забрала поліція вночі.

Мати (*прокидається*). Га?.. Чи ви нічого не кажете?

Старша дочка. А ви й заснули, дрімаючи?

Мати (*підводиться й мішає ложкою в каструлі*). Задрімала... І таке верзеться, що хоч очей не заплюшуй. А на дворі як? тихо?

Старша дочка (*одривається од шиття й зазирає у вікно*). Здається, тихо, місяшно. Мабуть мороз великий, бо сніг на місяці виблискує искорцями

Мати. Червоними?

Старша дочка (*повертається, здивована*). Що — червоними? искорцями?

Мати. Нічого. То міні приверзлося. (*Сідає знов на дзиглику*)

Старша дочка. Що приверзлося?

Мати (*махає рукою*). А, не варт. (*Зьудом*). Місяшна ніч і тиша. Якась страшна тиша. І місяць червоний-червоний. І сніг червоний... І досі в очах мають ті крила.

Старша дочка. Які крила?

Мати. Та круки ж... Хіба вночі літають круки?

Старша дочка. Не знаю. Хіба сполохані, а то не чула. Вночі все спить.

Мати. Лихо не спить і вночі. Глупої ночі хоч уві сні воно нагадує себе... А круки—то на лихо... О, Господи милостивий!.. Що?

Старша дочка. Ми мовчимо.

Мати. Мовчите? А міні почулося...

Старша дочка. То ви сами зітхнули.

Мати. Хіба?.. Може, може... *(Киває на двері в другу кімнату).*
Спить? не вставав?

Старша дочка. Ні, міцно спить.

Мати. Гаразд, гаразд, нехай спить на здоров'я. То в його хворість сном виходить. Гаразд, що спить. Що -разу, як гляну йому в вічі, наче що обцецьками стисне серце. Чує воно, що він помре, що він не наш. І погляд у його якийсь чудний, далекий, ніби він не з нами. *(Хитає юловою).* Сину мій, сину мій, єдина надіє!.. Погано я бачила його цю ніч.

Старша дочка. А ви бачите коли й гарне уві сні?

Мати. Чи бачу?.. Ні, давно вже не бачила нічого гарного. Мабуть перевелосся на світі гарне і верзеться саме лихе... Старий не приходив?

Старша дочка. Ні... Та ви ж не спали,—чули, що батько не приходили.

Мати. Еге-ж, еге, не приходив. Чом це його немає так довго? Роботи ж вже з тиждень, як нема. Казала йому, щоб зовсім не виходив, поки перебіється оті... як іх... Ще вб'ють, боронь, Боже,—вони такі...

Старша дочка. І зовсім вони не такі. А може й такі, та не всі.

Мати. Не всі?.. Ну-да, твій Прокіп там, між ними.

Старша дочка. І Прокіп, і наш був між ними. А хіба вони лихі?

Мати. Не лихі, а необачні. Крутив, крутив голову тобі, а де він? Уб'ють—і зостанешся на сором людям.

Старша дочка. Кохати—хіба то сором?.. А вб'ють—ну, що ж? Така мабуть доля. *(Витирає хвартухом сльози.)*

Менша дочка *(протяюм, юлосно).* Істи хочу!

Мати. Цссс!.. чого галасуєш? Ось батько незабаром прийде... Та й він прокинеться... О, Господи милостивий!.. Москалів, кажуть, пригнали.

Старша дочка. Пригнали.

Мати. Буде і в нас катавасія. Гаразд, хоч наш хворий.

Старша дочка. Гаразд?

Мати. Що Бог не робить, то все на краще. Лежить тепера, нічого й не знає. А то був би отам, з тими... І в кого він такий завзятий?

Старша дочка. У мене й досі мурашки по-за шкурою, коли згадаю, якого його принесли тоді. Здорово його рубнули по голові.

Мати. Не згадуй. У мене й досі та кров перед очима... Нехай—більш не полізе. Тільки не нагадуйте йому, що діється на шахтах. Бо я не знаю, що з нами буде, як його візьмуть од нас або,—боронь, Боже,—вб'ють. Єдина поміч.

Батько *(входить)*. Ще спить? *(киває на двері)*.

Мати. Спить, слава Господеві. А що там?

Батько *(махнувши рукою)*. Ума тронулися. Не скінчиться на добре. Прокіп верховодить усією справою. Ну, та йому що? Уб'ють—не велика біда: один, як палець. *(Старша дочка падає на лаву і плаче)*. Чого ти?.. Однаково, не оддав би за такого зайдиголову. Мовчи ж, мовчи, а то вийде *(киває на двері)* й спитає: чого? Що ти йому скажеш?.. Нікого не було?

Мати. Ні, вже ж давно ніхто не заходить.

Батько *(сідає на лаві)*. От і гаразд... Гаряча голова, гаряче серце. Я всім сказав, що він не пристане більш на їхні витіви, що він лає їх. Гнівалися дуже. Багато не йняли віри: кажуть, він не такий. *(До дочки)*. А надто твій Прокіп. Ти йому мабуть переказувала що-небудь? Гляди міні! Треба, щоб йому *(киває на двері)* й на думку не спало, що на шахті діється щось страшне. Ти йому нічого не переказувала од Прокопа? *(Дочка хитає головою)*. То-то... В такий час треба мовчати. Стіни чують. Тим часом, поки вони схаменуться й стануть до роботи, він видужає, а потім хоч і гриматиме, що мовчали, та байдуже. Аби живий.

Мати. Кажуть, москалів нагнали?

Батько. Цсс... *(Дивиться на двері й розмовляє тихо)*. Тридцять штук. Звелено не збиратись, а вони, немов божевільні, на зло збираються біля шахти. Кажуть, що не посміють стрілять. Так, так, дивитимуться.

Мати. О, Господи милостивий!

Батько. Страшно стало жити на світі. Раніш було й не почувш отакого. Розумні дуже поставали.

(П а в з а).

Менша дочка. Петрусь Парамонів казав, що...

Батько. Цить!.. Тебе питають?

(Чути довгий, тривожний гудок з шахти).

Матн. Що воно?.. роботи ж нема.

Батько *(заметушившись по хаті)*. Нема, нема... Тривожний... *(Перелякано позирає на двері, потім завіщує вікно світою)*. Коли б не прокинувся саме тепер... От харцизяки! *(Підходить і причинляє щільніш двері)*.

(Гудок чути трохи глухіше. Батько сідає на лаві. Всі з тривогою дослухаються до гудка).

Менша дочка. Ідосі гудить.

Батько. У-у, проклятий! довго як! *(Принизивши голос)*. Ви ж йому ані телень. Коли прокинеться й спитає, скажу, що пожежа на шахті... *(Затуляє уха)*. У, проклятий!.. *(Щільніш затуляє вікно)* Наче не так чути.

Матн *(тихо хитає головою)*. Я чую, як з цим ревом вривається до нас горе... Страшно...

Батько *(махає на неї рукою)*. А, вигадай!.. Вривається... Воно й так завжди з нами...

Матн. Еге ж, еге... Яка страшна ніч...

(Т р і в о ж н а п а в з а).

Син *(на дверях з другої кімнати; у його перев'язана голова)*. Що воно за гудок такий довгий?

(Всі питаюче дивляться одно на одною).

Батько *(опам'ятавшись, надто запобіливо)*. Вже встав? Добре спалося?

Син. Міцно спав, наче аж подужчав. *(Входить і сідає коло меншої сестри)*. Тільки сон поганий снівся... шахтарський сон. Лежу в шахті, довбаю. Повітря важке-важке, світло гасне, голова крутиться, і бачу, як чорна блискуча стеля коливається й насувається на тебе: ось-ось роздавить тебе на нівець. Трісь!— каюк!.. Раптом прокидаюся,—аж сорочка мокра: холодний піт виступив. *(Кривиться нервово)*. А! чого він гудить?.. Душу повертає.

Батько. Гудок?.. То пожежа, сину, на шахті,—ну, й гудить.

Син. Що саме горить?

Батько. Що горить?.. (Дивиться на стару. Йому ніяково).
Кузня, чи що загорілась.

Син. Аби-що... (З підозрінням дивиться на батька). Чого ви такі... неспокійні?

Батько (метушливо). Я?.. Ні, байдуже... То тобі так здається.
Чого ж міні? Все, дякувать Богові, гаразд...

(П а в з а).

Мати. Ох, Господи милостивий!..

Батько. Гарний мороз на дворі: під ногами аж рипить,
мов поросятка маленькі кувіають. (Непевно хіхікає).

Менша дочка (дзвінко речучи). Куві-куві!..

Син (ладить її по голівці). Мороз? А вітру нема?

Батько. Нема, тихо, як в усі.

Син. Гарно мабуть тепера на дворі? От би вийти подивитись.

Батько (злякавшись). Що ти! що ти! Господь з тобою!
тобі не можна,—лікарь не велів.

Син (усміхається). Та я ж і не йду, а тільки кажу.

Батько. Страшенно холодно.

Менша дочка. А літо скоро буде, тату?

Батько. Скоро, скоро, моя дитино.

Мати. Перш весна, а тоді літо.

Менша дочка. Весна, тепло, сонечко, квіток багато.
(Щасливо посміхається).

Син. Кепсько тушить пожежу на морозі: цмок обмерзає.
Треба раз у раз мати під боком окріп. Ну, та на шахті ж його до біса.

Батько. А є, є... Там багато його.

Син. Хазяйське горить, а то побіг би тушить—люблю.

Батько. Ні, ні, куди тобі! Не з твоім здоров'ям.

Син (сміється). Та чого ви так?.. Міні таки покращало, й
голова вже не болить. Хоч в шахту знов. Занудився, лежачи.

Мати. Слава Богу, що покращало. А в шахту ще рано. Та
зараз і роботи там немає.

Син (здивовано). Як нема?

Батько (з докором дивиться на стару). Почім ти знавш?
„Нема, нема“!.. Хто хоче—той робить. (До сина). Получка ж учо-
ра була. Ну, й піячуть, ледацюги. Піячитимуть ще днів зо три.

Син. Кепсько... Нічого з таким народом не вдієш. А ще
лагодились забастовку распочать.

Батько (*тривожно позирає на всіх*). Де вже там! Без забастовки забастовка.

Син (*замислюючись, по хвилі*). Що це до мене ніхто не заявлявся за весь час? Хоч би одвідать хто прийшов. Товаришів багато, а одвідать нікому.

Батько. Знайшов товаришів! Їм тоді як усипали, то вони тихенькі поробилися, і лають тебе на чім світ, що призвів до того.

Син. Справді? Цього не може бути.

Батько. А от же є.

Син. І Прокіп?

Батько. Хм... (*Дивиться на старшу дочку, котра нахилила голову над шитвом*). Та й він... А як твоя вечеря, стара? Чи не час, буває?

Мати. Вечеря зварилася,—хоч зараз. (*Порветься коло плити*). Дочко, готуй до вечері.

Старша дочка. Зараз. (*Кладе шитво на лаву, підходить до столу й йде до вечері. До сестри*). Прибери, годі тобі писать.

Син (*бере в малюї дошку*). Що це ти пишеш? урок?

Менша дочка. Таке,—сьогодні ж не вчилися.

Син (*дивиться на всіх*). Хіба сьогодні свято?

Менша дочка. Вчителя забрали вночі.

Батько. Слухай її... Мабуть поїхав куди. (*Дочці*). Геть од столу,—пателяєш!

Менша дочка (*йде в куток і складає на лаві свої речі*). Всі кажуть, всі знають.

Батько. Знають, знають... Ніхто нічого не знає. Все й лихо од того, що кожний думає, що він багато знає. (*До старої суворо*) Ти подаси сьогодні вечерю?

Мати (*подає*). Адже ж подаю. Чого галасуєш, як інженір?.. Сідайте.

(*Всі сідають за стіл*).

Менша дочка. А гудок і досі гудить.

Батько. Мовчи, іж отам. Гріх за столом язиком цвенькать.

Син (*дивиться на батька й хитає головою*). Якісь ви чудні, тату. Що сталося? Ви щось ховаєте од мене.

Батько (*роблено прояснівши*). Та Господь з тобою! що тобі здається? Наробишся за день, натомишся, спина болить, ну й сердито.

Син. Та ви ж сьогодні не були в шахті

(Всім ніяково).

Батько *(насунившись)* За п'ятдесят років наробився доволі: вистачить болів до смерти.

(Павза).

Син. М'якшого хліба, мамо, нема? Цей надто сухий. А ви чом із сухарями істе? хіба хліба немає?

Мати. Де ж його візьмеш, коли вже тиждень, як не печуть?

Син *(здивовано)*. Як не печуть? чом?

Батько *(кидає на стару суворий погляд)*. Печі нові роблять... Хліб з міста підвозять, та тільки не що-дня.

Син. А що ж шахтарі ідять?

Батько Та кажу ж, з міста підвозять.

(Павза).

Син. Що це лямпа притухає, чи що? Карасину мабуть забули налити?

Старша дочка. Нема карасину. Магазина ж замкнено.

Батько *(з мізгом)*. Та мовчи ти на Бога! Досидяться до ночі, поки зачинять, а тоді й світи очима. Піди до сусіди, позич трохи.

Старша дочка. У їх у самих нема.

Батько. Поговори міні!.. Йди, кажу!

(Дочка бере біля порога пляшку й виходить).

Син. Хм... *(Встає з-за столу й ходить по кімнаті).*

(Раптом удок ушух. В кімнаті тиша).

Мати. О, Господи милостивий!..

Син *(по хвилі)*. Весь час, поки я хворів, міні здавалося, що круг нас діється щось. Я бачив це у ваших очах, у ваших розмовах, у вашім мовчанні. Ви запевняли мене, що все скінчилось. Міні здавалося, що ви дурили мене. Я почував, як серце моє рвалося туди, до їх. Душею й серцем я був там. Міні й тепера здається, що своєю ласкою, запобігливістю ви хочете одвернуть мої думки од їх. *(Зупиняється, дослухаючись)*. Ви нічого не чуєте?

Батько (*піднімає юлову*). А хіба що? Опріч тиші, нічого не чую.

Син. Ні, я чую тупотіння багатьох кінських ніг.

Батько. То ж Галя побігла за карасином і вертається. Та й люди метушаться: пожежа ж. Сідай, довечерюй.

Син. Стривайте... Я чую брязкіт зброї. (*Жидеться до вікна, одхилив свиту й дивиться в темряву ночі*). Так, так, москалі проскакали по улиці. І зброя на місяці виблискує... Чого вони?... (*Повертається*). Ви ховаєте од мене? На шахті забастовка?

Батько. Нічого нема, заспокойся.

Син. А москалі?

Батько. Мало їх їздить тепер.

Син. До робітників вони дарма не завітають. У нас щось діється, але ви не наважтесь сказати міні.

Батько. Бо нічого ж казати.

Син. Нічого? А вчителя заарештовано, а хліба не печуть, магазина замкнено, роботи на шахтах немає?

Старша дочка (*вбігає*). Москалі поїхали до шахти. Кажуть, стрілятимуть.

Батько (*схоплюється з-за столу розніваній*). Замовчи, навісна! нема ніяких москалів, ніякої забастовки! Вигадки! вигадки!

(*Чути постріл. Всі встали скам'янілі, з поширеними очима*).

Старша дочка (*схопившись за юлову*). Ой!..

Менша дочка (*тікає до дверей в другу кімнату*). Я боюся!..

Син (*до батька, голосом, в якому чути зневажливість*). А це ж що воно? вигадка? (*Чути другий постріл*). А-а!.. (*хапається за юлову*). Прокляття! (*До батька*). Ви міні скажете, що діється на шахті?

Батько (*з росначем*). О, мовчи! Не можу я! Не наше діло!..

Мати. О, Господи милостивий!

Син (*серед кімнати*). Ага, не наше діло! Нам нема діла! Так ніт-же!.. (*Біжить в другу кімнату й по хвилині вертається зодягнений*). Я йду туди.

Мати (*стає на дверях*). О, не пушу!

Син (*одпихає її злужка*). Пустіть, мамо, не заважайте. Ніяка сила не вдержить мене.

Мати. Сину, що ти робиш! Сину, єдина втіхо моя! Хоч убий—не пушу! Через труп мій переступиш.

Батько (*хочає сина за руку*). Сину, опам'ятайся! Ти хворий, тобі не можна.

Син. Хворому легше вмирати.

Батько. Не кажи так. Не кидай нас. Ти в нас один. Тебе вб'ють там,—а ми?

Син. Нехай вбивають. Я повинен бути там, а не тут... Пустіть! (*Пручається*).

Мати (*падає навколішки*). Сину! сину, змилосярдсья!

Батько (*не пускає*). А батько? а мати? а сестри?.. У тих багато таких, як ти, а в нас ти—один.

Син. Я належу їм і через їх тільки вам. Їхнє горе—ваше горе, їхнє щастя—ваше щастя. Власне горе, власне щастя—ніщо. Моя поміч тепер найбільш потрібна. Я йду! Сором важким тягарем ляже на мене, коли я не стану з товаришами, ховатимусь в запічку. Пустіть! (*Виривається й вибігає*).

Мати (*припадає до-дому*). О, горе, горе!

Батько (*підводить її й садовить на лаву*). Не плач, він вернеться... Їх вже досі розігнано... Нічого йому там робити...

(*Дочки стоять і ридують*).

Мати (*з розпачем*). Його вб'ють... Я знаю... Чує моє серце, що він не вернеться. Дочки, дочки мої! що з нами тепер буде! (*Приортає їх до себе*).

Батько (*сідає коло столу, схиливши голову*). Беріг—не вберіг... Вони сильніші за нас...

(*З-надвору весь час чути тупотіння. Лямпа потроху гасне*).

Менша дочка. Лямпа гасне. Міні страшно...

Старша дочка. Що воно бігає по-під хатами? Чи не москалі знов йдуть?

Батько (*піднімає голову*). Ні, то люди. Розбігаються мабуть. Страх гонить...

(*П а в з а*).

Менша дочка. Ах, коли б швидче ніч проходила (*Сідає на лаві, зібавшись*). Міні холодно.

(*Знов постріл. Тупотіння збільшується*).

Мати (*до батька*). Біжи! біжи туди!.. О, Господи! (*Падає на лаву*).

Батько *(підводиться)*. Куди бігти?

Старша дочка *(кидається до його з плачем)*. Тату, тату, не йдіть. Ми боїмося.

Батько *(сідає, махнувши рукою)*. Не піду, не піду, мої голубьята. Нехай... нехай... *(Плаче)*. Нехай як хоче, необачний. Вони йому рідніші, вони миліші... Нехай...

(Тиша. Лямпа погасла. Менша дочка потроху засинає).

Мати. Чом ти не йдеш?.. О, чом ти не йдеш?.. Я бачу кров...

Батько. Він не маленький.

Мати. Сину мій, сину мій!

Батько. Нехай. Він не наш син... Він їхній... Нехай...

(Ш а в з а).

Старша дочка. А вони, як стрельнуть, то на смерть убивають?

Батько. Еге ж, на смерть... Ні, ні, мовчи, не говори так...

(Чути постріл).

Мати *(підводиться)*. Чуєш? його вбито... вбито...

Батько. Він іще не встиг добігти.

Старша дочка. Де вони стріляють?

Батько. Не знаю... Шахтарі збирались за валом біля шахти.

Мати. То це ж недалечко. Він досі там. То його вбито... Я побіжу туди! Я захищу його, я обрятую його! О, сину мій! Я приверну його своїми сльозами! Він не лихий. Він зглянеться... Та ні, його вже вбито... *(Кидається до дверей)*.

Батько *(не пускає її)*. Годі, годі, не край мого серця... Заспокойся, вони стріляють порожніми набоями.

(З-надвору чути тупотіння, южін і плач).

Батько. Як темно... Світла, світла!...

(Дочка називає карасину й засвічує лямпу).

Мати. Чуєш? плачуть.

Батько. То віхола виле.

Старша дочка. На дворі тихо.

Мати (*дослухається*). Іще... Чуєш? Іще хтось голосить...
Батько. Ну, то що? За твоїм ніхто, окрім нас, не голо-
ситиме.

Мати. Чом ти не підеш туди?

Старша дочка. Не йдїть, ми боїмося.

Батько. Чого ви лякаєтесь? Сюди ніхто не ввійде.

(*Чути юмін і викрики*).

Мати. Несуть... Його несуть! (*Кидається до дверей, батько не пускає*). Пустити! Він вмирає... (*Виривається*).

(*Але в цю мить одчиняються двері, й двоє шахтарів вносять сина й кладуть на лаві*).

Прокіп. Товариш помер...

Шахтарь. За друзів своїх...

(*Всі стоять нерухомі з поширеними очима*).

Мати. Помер?! (*Страшенно скрикнувши, падає зомліла*).

Менша дочка (*прокидається, нічою не помітивши одразу*).

Вже ранок... ніч минула... Я бачила, як сходить сонце...

В ГЕФСІМАНІ

Сіон здрімнувся у пеленах ночі,
Гора Оливна крилася в тумані,
А в кипарисах, в темнім Гефсімані,
Засівся смуток. На гірському збочі
Журчали хвилі сонного ручаю,
Переливались в тихий шепіт гаю
І навівали дивний чар спокою.
Зближалась північ. Тихою ходою
Ступав Учитель по траві і квітах,
Будив цікади на оливних вітах
І страшив в терню кажанів і сови.
Ішов як янголь смутку і терпіння.
Охлялі ноги різало каміння
І на піску чорнілись каплі крові.
Упав на камінь. На самітну душу
Звалилась чорна, безгрянична смута
І він склонився, мов вдова забута,
І гирко плакав.

Кріз таємну глушу
Неслися скорбні, жалісні ридання,
А теплі сльози підмивали скелю.
„І хто розсвітить цю мою пустелю
І осолодить ці важкі страждання?

Вже змалку жив я в самоті і труді,
Служив громаді, хворим і убогим
І не корився ложі та облуді—
А жив для правди і для брата.
Мої розбиті та невтомні ноги
Сходили кожний закуток Юдеї,
І кожна, навіть найбідніша, хата
Благословила щедроту Ісуса.
Я зрікся всього: кинув для ідеї
Старого батька і сумну Марію,
Прогнав од себе світову спокусу
І ніс страждущим віру та надію.
А сам скитався по пісках пустині,
Приймав наругу і терпів до скону—
А все для ближніх, для братів. А нині“ ...

В корчах проснувся легіт. Од Сіону
Неслися тихі, таємничі шуми
І цілувались з плюскотом Йордану;
А пелюстки старої сікомори
Пахтіли любим запахом тимьяну
І навівали тихі сні і думи.

Ісус молився. Як жорстокі змори
В його уяві малювались муки
І в серці плакав чорний жаль і туга.
Він бачив ясно, що його терпіння,
Вінок терновий, хрест, срашна наруга
І все учення—це оруже дуків
Символи власті для панів-деспотів
І свіжі пута для слабих гельотів.
І Він схилився на тверде каміння
І кликав: „Отче! чи не мож одняти
Од мене цієї прегіркої чари?—
Та ні! не хочу проти тебе стати:
Нехай святиться дивна воля Бога“ ...

І душу Йсуса обняла тривога,
А піт кривавий плив з чола струмками.

На небі стали продиратись хмари,
А з хмар дивився, як розкрита рана,
Рум'яний місяць і багров кервою
Вершок Голгофи. Тимчасом од брами
Скрадався нишком до свого Пана
Зрадливий Юда, з дикою юрбою.

Кріслаті пальми сумно щось шептали,
А щирі друзі під горою спали...

ПЕТРО КАРМАНСЬКИЙ

АКБАР-АЛЛАХ...
АЛЛАХ-КЕРІМ

З арабських легенд

Волею Аллаха скарала правовірних дев'ять „Єгипетська кара“...¹⁾

Жагучий „самум“ пройшов нивами Багдадського Каліфата.²⁾

Три дні й три ночі він зносив пісок з далеких пустель Аравії і складав кучугури над берегом Тігра. Три дні темрява густа оповивала Багдад... Три дні не бачили сонця і з хат не виходили араби...

Сірійські каравани в дорозі погинули. Бедуїни, склавши останню дяку Аллахові, сконали в нових наметах самума, не досягнувши столиці Каліфата. Раби, захоплені бурею на нивах шейхів³⁾ та емірів, прийняли смерть, як Аллахову кару за несповнену роботу.

Анези,⁴⁾ що пасли свої „райя“⁵⁾ в набережжях Тігра, опинились з ними серед його пінявих хвиль. Здіймаючи руки вгору, вони в розпачі кричали:

— Акбар-Аллах...

— Керім-Аллах!..⁶⁾

¹⁾ Єгипетська „кара“, про яку говориться в книзі „Ісход“ звалась по древнеегипетському „шамем“, а араби перекрутили на „самум“.

²⁾ Каліфат-арабське царство. Було їх де кілька. Багдадський Каліфат існував до 1258 р. по Р. Х.

³⁾ Шейх—арабський старейшина.

⁴⁾ Анези—пастушеське плем'я арабів.

⁵⁾ „Райя“—черета, гурт худоби.

⁶⁾ Аллах-Акбар, Керім-Аллах—Бог великий, милосердний Бог.

Не чув Аллах їх поклику... Божевільна віра, що палила груди правовірних, не сягала далекої блакиті неба. Воно немилосердно дихало з високости сухим жагучим повітрям... Тріскалось тіло. Кров закипала в ранах... Дихати було важко...

— Керім-Аллах.

— Аллах-Акбар!..

Кричали правовірні, несиліючи в даремній борні з хвилями, в силкуваннях даремних з бурунами...

Хвилі зринали...

Буруни пінилились...

Ревли. Глухо стугоніли в набережжа. В бризках сміялись. Колишучи громаду вод, вони йшли до Шат-ель-Арабу... Розгойдані самумом, далеко плигали на жовтий пісок низького берегу і розбивались там на краплини жовтобілої піни...

А як минула третя ніч і перший промінь сонця заграв на верхів'ях мінаретів, самума вже не було...

Тоді Багдадом опанувала тиша.

— Волею Аллаха правовірних скарала дев'ята „Єгипетська кара“...

А свіжі могили—намети пісчані, плач скараних, навіть самі руїни мечету—то свідки могутности його сили!..

Так казав в медресе ⁷⁾ навчитель Корана...

Так казав в мечету срібробородий вайз ⁸⁾.

* * *

Давно муедзін прокричав з мінарету, скликаючи правовірних до мечету: скласти дяку милосердному Аллахові...

А як навчителі Корана залишили тісні медресе, то правовірні зграями поспішили на майдан, що развернувсь простором за Багдадом і нетерпляче чекали Абу-Гамед-Магомед-Альгацалі... Він має сказати сьогодні „Мудре слово“...

В Багдаді тихо, мов у труні.

Хіба тільки инколи вразить серце тужлива пісня, вирвавшись з заготованих вікон гарему. Або ося, прив'язане до криниці, дзвоничком, почепленим до шиї, зворуше тишу, одгнючи уїдливіх мух...

---

⁷⁾ Медресе—школа.

⁸⁾ Вайз—проповідник.

І знов тихо.

Сонні хвилі заколисаного Тігра ліниво цілють приступці багдадських двірців.

Гареми заготованими вікнами вдивляються журливо в тиху воду бистрої річки.

* * *

Майдан глухо гуде.

Вчуваються зітхання. На різних мовах проклинають самум, що нещастя приніс в землю правовірних... Якесь божевільна бедуінка кричить, покриваючи на хвилину гул майдану... Вона благає Аллаха вернуть їй сина. Каравани сірійців, що спаслись од самума, шатрами тут стали. Багдадські купці прийшли, завчасу зачинивши крамниці свої. Тут латами блищать каліфські салдати. Жінки в шовкових чадрах сновигають в юрбі. Навчителі Корана. Вчені євреї-талмудісти. Круглолиці татари. Перси красиві. Бедуїни. Шііти ⁹⁾. Гадезі. Муедзіни. Сунніти ¹⁰⁾. Багаті й бідні. Жебраки і дуки. Дорослі й діти. Пани й раби. Всі прийшли почуть мудрого Абу-Гамед-Магомед-Альгацалі.

Хто він?

— Він мудрий!..

Кажуть про його араби.

Хвала мудрости його із краю в край піснею слави лунає...

— Хай прахом візьметься „Іслам“!.. Аби не вмерла „мудрість Альгацалі“...

* * *

— Абу-Гамед!..

— Магомед-Альгацалі!..

Луною прокотилось ім'я Мудрого по майдану.

Альгацалі тихою ходою зійшов на свіжий пісчаний намет, насипаний лютим самумом над сірійським караваном, що не встиг прибути в Багдад. Постать Мудрого одбилась на тлі чистого, як день, неба... Тюрбан. Проста біла одіж. Довга й срібна, мов тирса дикого степу борода. Великі чорні й разом блискучі, як блиск джерельної води на дні глибокої криниці, очі...

Теплий погляд Альгацалі упав на юрби правовірних...

---

⁹⁾ Шііти—неправовірні магометани... Не визнають ізустних оповідань про Магомета.

¹⁰⁾ Сунніти—правовірні магометани.

Все змовкло.

Червоне сонце, мов кров'ю сповнене серце, на краєвиді торкнулось землі. Промінь золотом заграє на срібній бороді Альгацалі. Його тремтяча рука справила очі тисячної юрби в той бік, де, на-пів-зруйнований самумом, лежав Багдад...

Жовтогарячий промінь цілував верхів'я мінаретів. Золотив черепичані, сонцем спалені, дахи багдадських дворців. Жартовливо вигравав на стінах зруйнованого мечету... Червоним сміхом тремтів над руїнами убогих хаток правовірних арабів.

Обличчам Мудрого промайнула нервова думка.

Очі спалахнули гнівом... Він сказав...

— В руїнах оселі вашої столиці,
Де самум пройшов шалений...
Де гасне зараз промінь сонця...
Де темрява з-за хмари встане
І зійде зіронька ясна...

Вас навчають бачити „Милосердя Аллахова“...

Рука Альгацалі спустилась і показала те місце, де він стояв...
На очах брєніли сльози...

— Тут!..

Де бедуїн, сірієць з караваном і раб
Знайшли собі завчасну смерть, нірвану...
В цих наметах—могилах, збудованих самумом,
Де кров араба ще парує
І помста туманом встає, мов примара...
Вас навчають складати дяку „Милосердному“...
Там!..

І чорні великі очі Мудрого гнівним блиском вдарили в небо.

— Де блакить одна за хмарами тремтить...

Кажуть вам: „Аллах-Керім живе...
Милосердям багатий... Правдою живий!..
Все знає. Бачить все; миром править...
Рабів лінивих все кара і возвеличує панів!..
Мій любий народе!.. ті навчителі—брешуть!

Міцним, як сталь, гучним, як дзвін голосом Альгацалі шпурнув це слово в тисячну зграю своїх слухачів. Острах заговорив на струнах сердець правовірних.

— Аллах-Керім не має серця...

Він милосердія не знає...

Душа Альгацалі до його помстою тремтить.

А серце радості шукає не там,
Де хмара небо криє і заступає сонця світ,
А тут, між вами, на землі!..
Бо в людях б'ється серце тепле
І правда сходе, як зерно пальми...
Альгацалі замовк. Серце било в дужі груди. Він важко
дихав.

Аж ось дзвінко пролунав голос з купки ворогів Мудрого.

— Хвала Керім-Аллаху!..

— Ля илл'аха илл'ах, Махамед разуль л'Аллах!.. ¹¹⁾

— Ля илл'аха илл'ах...

Підхопив цілий гурт голосів з ворожого стану...

Але густі лави прихильників Мудрого, що кожне слово його ловили, як євреї Божу манну в пустелях Фарана, ще дужче зімкнулись і мовчать...

Постать Альгацалі в мить набралась могутности розгніваного біблійського пророка... Він гордо глянув в очі своїм ворогам і слова його знов полились гарячим оловом в їх душі...

— Аллах!.. А справедливість, де його?..

Хто послав древньому Кемі ¹²⁾ клятву „са-но-хем“ ¹³⁾.

І на крилах її писав: „Анопа могіеміні“?.. ¹⁴⁾

А хіба не баче він,

Як лев катує безвинну газель...

А пальма криє його своїм листом

І струмочок напуває холодною водою?..

Непотрібна скеля пада в море

І побиває „райя“ ¹⁵⁾ з його анезами.

Море розбива човен бідного рибалки...

А сонце на заході золотить його

І ніжно пестить—цілує піняві хвилі

Раб вдень оре безкраю ниву...

А пан уночі катує йому спину...

Ні!.. Той (*показує вору*) Аллах-злочинець!..

І свою жагучу помсту я шпурляю

---

¹¹⁾ Немає Бога крім Бога, а Магомет його пророк.

¹²⁾ Кемі—Єгипет.

¹³⁾ Са-но-хем—сарана.

¹⁴⁾ Анопа могіеміні!—помрете з голоду.

¹⁵⁾ „Райя“—череда, стадо.

В величність його злочинства..
Мій вільний дух на герць викликає
Могутність його правди!..
Груди в груди вдарюсь я, чоловік,
Абу-Гамед-Альгацалі Магомед
І на землі поборюсь за бою-чол...а...а...о...о...в...

І сталь в голосі Альгацалі увалась. Напруження його помсти, помсти боюборця, не витримала вона...

Тисячна згряя народу, зачарована силою слова, мовчить...
Вона бажає чути те останнє слово, на якому увалась „слава“
Мудрого. Та він його не скаже: він німий! Але руки, високо
підняті вгору, тремтять і кличуть до боротьби...

Бо в креміль Гамедового серця б'є сталь неправди життя...
А іскри в очах палають огнем помсти!..
Згряя чекає...

Поруч з Мудрим Альгацалі з'явилась постать його ворога...
— То!..—показав він на Альгацалі—
Кара страшна Акбар-Аллаха...
Так він карає правовірних,
Що розум ставлять вище Бога...
Оддайте ж хвалу Керім-Аллаху!..

* * *

І розум ясний став рабом темної віри.

* * *

Поспішаючи додому, араби кричали:
— Аллах-Акбар... Керім-Аллах!..
Високо в небі всміхається місяць. Срібними устами цілує
ниви Багдадського Каліфата... В гаремах бенкетують шейхи.
Сонні хвилі цілують приступці двірців... І тільки зорі
тремтять і кличуть!..

ІВАН ЛИЧКО.

ВОЛЬФГАН ГЕТЕ

ПРОМЕТЕЙ

ДРАМАТИЧНИЙ УРИВОК

Переклав Максим Славінькун

ДІЯ ПЕРША.

1.

Прометей та Меркурій.

Прометей. Скажи їм, що не хочу,
Не хочу я, та й годі!
Іх воля і моя
Одна назустріч другій,
Здається, будуть рівні.

Меркурій. І це сказати мушу
Я батькові твоєму
Зевесу й матері?

Прометей. Що батько нам, що мати.
Як знати, звідки ми?
Я став ходять, як вперше
Я зрозумів, що ноги

Ходитимуть мої;
 Я простягнув ці руки
 Тоді лиш, як почув,
 Що тягнуться вони,—
 І бачив я, яку
 Міні шану давали
 Оті, що їх зовеш
 Ти матірью та батьком!
 Меркурій. Вони тобі, дитині,
 Потрібну допомогу
 Звичайно подавали.
 Прометей. За те було дитя слухьяне,
 І виховать вони могли
 І так, і сяк, як захотіли,
 По волі примхи.
 Меркурій. Вони і стерегли тебе.
 Прометей. Од чого? Од біди
 Тібі, що її
 Сами боялись?
 Чи встерegli ж вони
 Моє нещасне серце
 Од лютої змії,
 Що потай ссе його?
 Чи то ж вони ці груди
 Загартували міцно
 Проти титанів сталь?
 Чи з мене мужа
 Зробив не Час могучий,
 Господарь мій і ваш?
 Меркурій. Нещасний ти! Невже
 Оце сказать я мушу
 Богам твоім безкраім?
 Прометей. Богам? Хоч я не бог,
 Проте, гадаю я,
 Що я не менший,
 Ніж кожний з вас, богів.
 Безкраї ви, могучі,
 Та де ж та сила ваша?
 Чи просторінь незмірну
 І неба, і землі

Ви зможете зложить
Сюди, міні на руки?
Чи ж єсть у вас та сила,
Щоб розлучити і взяти
Мене од мене?
Чи ж можете зробіть
Мене ви неозорим,
Як світ великим?

Меркурій. То Доля!
Прометей. Ти владу Долі знаєш?
І я корюся їй:
Ми рівні,—йди собі,
Я не служу васалам!

(Меркурій одходить.)

2.

Прометей.

Прометей. *(Вертаючись до своїх
статуй, що стоять по долині).*

Хвилино незамінна!
Од вас мене одвів
Той божевільний.—
О, діти ви мої! *(Підходить до дівчини).*
Що б не піднесло груди ці угору,
Вони міні назустріч
Повинні завше рватись.
Промовте ж, любії уста,
Скажіть міні хоч слово!
Гей-гей! Коли б моя то сила
Заставить вас почути—зрозуміти,
Що ви таке єсте!

3.

Епіметей входить.

Епіметей. Меркурій гірко скарживсь.
Прометей. Не слухай жалкувань його,
Йому одно було: назад вернутись.
Епіметей. Будь справедливим, брате!
На цей то раз боги

Бажають геть за мало:
Вони хотять тобі оддати
Олимпове верхівья,
Щоб ти там жив і звідти
Держав у владі землю.

Прометей. Спідручником щоб був
І боронив їх небо?
Я хтів багато менше:
Вони хотять зі мною поділ взяти,
А я кажу, що з ними
Нема нам що ділить.
Що в мене єсть, того вони
Не можуть одібрати;
Що єсть у них, хай стережуть сами,
Отут-моє, а там-твоє,
І поділ наш готовий.

Епіметей. Та чи ж багато єсть твого?

Прометей. Той круг, що я сповняю
Подіями своїми:
Не менше і не більше.
Які ж права на мене
Отії зорі мають,
Що дивляться згори?

Епіметей. Ти самітний стоїш!
Не тямиш ти, упертий,
Що б то було за щастя,
Коли б боги і ти,
І всі твої, і небо, і весь світ
Себе єдиним цілим враз почули!

Прометей. Я знаю і про це!
Прошу тебе, коханий брате,
Як хочеш, так роби,—
Мене ж покинь! (*Епіметей одходить*)

4.

Прометей сам

Прометей. Отут мій світ, отут моє усе!
Тут всі мої бажання
В отих людських тілах,—

Тут вся моя душа,
Поділена без краю,
І разом ціла—в їх,
В моїх коханих дітях.

5.

Мінерва входить

- Прометей.** Ти зважилась прийти,
Моя богине?
Ти зважилась прийти до мене,
До ворога отця твого?
- Мінерва.** Я панотця шаную, а тебе,
Тебе люблю, мій Прометею!
- Прометей.** І ти міні навіки
Як серце, як душа;
Твої слова були для мене завше
Небесним світлом.
Здавалося міні, моя душа
Сама з собою говорила;
Вся одкривалася вона,
І рідні мелодії лунали
У неї в глибині,—
І говорив сам бог
Тоді, як думав я, що говорив я сам;
І говорив я сам тоді, як думав,
Що то сам бог говорить.
Отак і я з тобою, як з душею
Навіки звязаний, богине,—
Моя любов до тебе—
Глибокая і вічна, нерозривна!
- Мінерва.** І я з тобою скрізь,
На все, на завше і на віки!
- Прометей.** На захід сонце йде, його проміння
Тремтить привітом любим над землею
І стелиться по кручах
Похмурого Кавказу,
І душу обгорта спокоем ясним;
Проміння те зі мною і тоді,
Коли його не бачу я навколо:

Так сили більшають мої
 З диханням кожним
 Повітря ясного твоїх небес.
 Які права
 На міць мою, на сили
 Бажають мати
 Олимпа гордіі боги?
 Вони—мої, і все, що я роблю—
 Моє. Ні кроком я
 Не поступлюсь найвищому з богів!

Мінерва. Так мислить міць.
Прометей. То мислю я, богине,
 Я силу чую в серці.
 Та що? Ти ж бачила сама:
 На себе сам поклав тяжке я рабство,
 І ніс вагу я, що на плечі
 Міні вони, поважніі, поклали.
 І я робив усяку працю
 І всякую щоденную роботу
 По слову їх, бо вірив я,
 Що все минулеє, усе, що буде,
 У тім, що єсть, ім видно, наче в книзі,
 Що їх права, їх влада—
 Одвічна, святая
 І непорушна мудрість.

Мінерва. Ти був слугою ім, щоб стать
 Достойним волі.

Прометей. Ніколи б я не проміняв
 Мого життя
 На долю птиці грому,
 Щоб в гордошах тримать
 Холопськими руками
 Владичні блискавки.
 Що я і що вони?

Мінерва. Несправедливий ти в ненависті своїй:
 Богам на долю випало безсмертя,
 І міць, і мудрість, і любов.

Прометей. Але те все
 Не ім самим дісталось:
 Як і вони, і я безсмертний.

Ми вічні всі.
Я початку свого не пам'ятаю
І кончитись не чую поривання,
Кінця не знаю.
Я вічний через те, що я існую,
А мудрість... (*Мінерва обходить статуї*).
Поглянь на те чоло!
Чи то ж не я
Його означив?
А груди тії рвуться
На боротьбу з страшним і небезпечним.
(*Сплягається коло жіночої статуї*).

А ти, Пандоро,
Святая чаро всіх дарів,
Отих, що втіху нам дають
Під небом незорим
І на землі безкрай!
Усе оте, що почуттям жаги
Мене хоч раз колись живило;
Що в свіжій холодку
Міні давало силу;
Що сонцем любого кохання,
Утіхою весни,
І хвилиною ласкавою морською
До мене лашилось, на груди припадало,
Чим утішавсь, як сьйвом неба,
Як чарівним спокоєм духа,—все оте—
Це ти, моя Пандоро!

Мінерва.

Юпітер дозволяє
Надати їм життя,
Коли його пораду
Ти приймеш за свою.

Прометей.

Ото міні і роздум надає.
Та ні! Щоб став і я рабом?
Щоб, як усі,
Признав я над собою
Зевеса владу?—Ні!
Хай статуї зостануться на вік
Бездушними,—не згожусь

Я на Зевесову пораду;
Я чую серцем: люди мусять бути
Свобідними в житті,
А не рабами!

Мінерва. І будуть жить вони!—
Нам не боги, а Доля
Дає та одбіра життя.
Я поведу тебе до джерела
Життя землі і неба:
Його од нас не замика Юпітер.
Хай житимуть вони
По волі Прометей!

Прометей. Моя богине! Через тебе
Хай житимуть і почувають
Свободу у житті!
Іх радощі тобі на втіху будуть.

Дія друга.

1.

На Олімпі.

Меркурій. Тяжка державна зрада,
Зевесе—батьку!
Дочка твоя Мінерва
З повстанцем заодно,
І джерело життя
Вона йому вказала,
Його самого напоїла,
І оживила всі його потвори.
Як ми, всі мають рух вони,
Радіють коло його,
Як ми круг тебе.
Зевесе, де твій грім?

Юпітер. Вони живуть і будуть жить,
І жить повинні!
Над всім, що єсть
На незорім небі
І на землі безкрай,

Владика—я,
 І червяки оті побільшать
 Число моїх рабів.
 Добро їм буде, як вони
 Служьняні стануть батьковому слову,
 І горе їм, коли підуть
 Наперекор моїй державній волі.
 Меркурій. Всеблагостний, всього живого батьку!
 Прощавш ти провини нечестивих,—
 Хай буде ввік тобі любов і слава
 Од неба і землі!
 Пошли мене, щоб розказать
 Тим бідолашним людям,
 Що з пороху вродились,
 Щоб розказать про тебе, батьку,
 Оповісти твоє добро і силу!
 Юпітер. Ні, ще не час!
 В своїм дитячій щасті
 Вони про себе мислять,
 Як рівнії богам;
 Вони тебе і слухати не схочуть,
 Аж поки ти не станеш їм потрібним.
 Меркурій. Нехай живуть, хай їх навчить життя.
 Меркурій. Ти мудрий і благий!

2.

Долина при Олімпові.

Прометей. Поглянь сюди, Зевесе,
 На цих людей,—вони живуть!..
 Я їх створив!

*(По всій долині розкинулось людське плем'я.
 Позлазими на дерева, збирають овочі, купаться
 ганяються навипередки; дівчата рають квіткі,
 плетуть вінки. До Прометейя підходить людина
 з нарубаними молодими деревами).*

Людина. От дерева,
 Що ти хотів!
 Прометей. Як ти з землі їх зняв?
 Людина. Я гострим каменем отим

Прометей. Іх підрубав під самий корінь.
Спочатку зріж сучки.
Тепер оце тут просто в землю вбий.
А тес—там, навпроти того,
І зверху іх звяжи;
Подібних два ще ззаду вбий
І зверху поклади одно;
Тепер спусти усі сучки донизу,
До самої землі,
Звяжи іх і сплети;
Кругом землі з травою поклади,
А зверху ще сучків—
Так, щоб туди ні сонце,
Ні дощ, ні вітер не могли пройти,—
І буде це, мій любий сину,
І захистом, і хатою тобі!

Людина. Спасибі, батьку милий,
Сто раз тобі спасибі!
Скажи міні, чи мають всі брати
В хатині жить моїй?

Прометей. Ні, ні! Ти сам її построїв,
Вона твоя,
І з ким захочеш
Ти можеш жити в ній.
Хто хоче захисту,
Хай сам собі буде.

(Іде).

Підходять дві людини.

Перша. Ти жадної кози
Не смієш взять: вони мої.

Друга. Чому ж то так?

Перша. Я вчора день і ніч
По горах лазив;
Старався я до поту
Вловити іх живими,
Огородив іх тут
Камінням і сучками
І вартував всю ніч.

Друга. Ну, дай одну міні!

- Я вчора теж зловив одну,
Засмажив на багатті
І звів з братами разом.
Тобі одної вистачить сьогодні,
А завтра ще ми зловим.
- Перша. Геть, одійди
Од кіз моїх!
- Друга. Але ж...
- (Перший хоче йою прогнати та другий так штовхнув, що той падає; другий бере козу, іде).*
- Перша. Наруга! Горе!
(Входить Прометей).
- Прометей. Що сталося?
Людина. У мене він козу забрав!
Із голови моєї кров іде:
Він повалив мене
На камінь цей.
- Прометей. Зірви із дерева отую губку
І поклади на рану.
- Людина. Глянь, любий батьку,
Спинилась кров!
- Прометей. Тепер піди, обмий лице.
- Людина. А що з козою, батьку, буде?
- Прометей. Забудь про те!
Як проти всякого він буде
Отак робить, то кожного рука
Йому назустріч стане.
(Людина йде).
- Прометей. Не виродились ще
Мої створіння:
Прихильні до праці і ледачі,
І добрі, і жорстокі, і щедрі, і скупі,
Братам своїм по долі рівні,
Ви—разом звірі і боги.
Входить Пандора.
- Прометей. Що сталося, доню?
Ти вся тремтиш!

Пандора. Мій тату!
Що бачила, що почувала я!
Прометей! Що? Що?
Пандора. О, бідна Міра!
Прометей. Що сталося з нею?
Пандора. О, почуття без назви!
Вона в лісок ішла,
Де часто ми
Квітки збирали на вінки,
Я йшла за нею здалі
І як зійшла з горбочка—
Дивлюсь: вона без сили,
Хитається і падає.
На щастя близько був Арбар,
Він затримав її,
Упасти не давав,
Та не здержав
І сам упав він з нею.
Її чудова голівка
Поникла і пожовкла;
Арбар схилився над нею
І притуливсь до губ,
Щоб в неї дух свій надихнуть!
Побігла я до неї, закричала,—
Мій крик неначе оживив її.
Арбар покинув нас,
І Міра підвелась,
Міні в обійми впала.
Погас огонь в очах у неї,
А груди бились так,
Неначе розривались,
Лице палало
І сохли губи,
І слізеньки котилися струмком,
І знов вона хилилася в знесилі,
Вгинались і тремтіли
Її коліна.
До серденька я Міру пригортала:
Той жар її,
Ті поцілунки

Влили міні у жили
 Чуття нове, страшне і невідоме,
 І я сама у смутку і тривозі
 Заплакала, покинула я Міру
 І ліс, і поле,
 До тебе я прийшла.
 Порадь мене, мій тату!
 Що сталось з нею?
 Од чого нам
 Так тяжко, гірко, страшно?

Прометей. То—смерть!
 Пафдора. А що воно таке?
 Прометей. Моя ти доню, чи зазнала
 Ти досить радощів в житті?
 Пандора. О, тисячі! За всі тобі спасибі!
 Прометей. Пандоро! Чи тремтіла
 Твоя душа при сході сонця,
 При сяйві місяця блідого?
 Чи в щирих поцілунках
 Подруг своїх втішалась
 Ти чистим раюванням?

Пандора. Невимовно!
 Прометей. Що у танку здіймало так легенько
 Твій стан з землі?
 Пандора. Що? Радощі!
 І тіло молодеє
 Од співів та музики
 Тремтіло і схилялось,
 І вся я роставала в любих звуках.

Прометей. Нарешті все кінчалось сном
 І радощі, й страждання.
 Ти знала пломінь сонця,
 Тяжку, незмірну згагу
 І втому ніг;
 Ти плакала, як загубила
 Свдю овечку;
 Стогнала, жалкувалась,
 Як лісом ідучи, на гострий терен
 П'ятою стала,—
 Ти плакала тоді, аж поки

Не вигоїв тебе я!
 Пандора. Мій тату, у житті
 Трапляються і радощі, і болі.
 Прометей. Ти серцем мусиш почувать,
 Що єсть багато ще
 І радощів, і горя,
 Для тебе невідомих.
 Пандора. Так! Іноді у мене рветься серце
 Неначе скрізь,
 Неначе нікуди.
 Прометей. Та мить, що в ній
 Кінець усе знаходить,
 Та мить, що все сповняє;
 Усе, що нас нудьгою обгортало,
 Що снилось нам, чого бажали ми,
 Чого боялись,—
 Та мить, Пандоро,—смерть!
 Пандора. Смерть! Смерть.
 Прометей. Колись почувеш ти сама,
 Що все життя твоє зворушене до краю
 І никнуть всякі почуття,
 Що радощі і горе надавали:
 Що серце, повнее нудьги,
 В сльозах обмитись хоче
 І разом запалати знов;
 Що все в тобі дзвенить, тремтить
 І все темніє;
 Що враз щезавш ти
 І никнеш,
 І валиться усе круг тебе
 У темряву нічну;
 Що ти в чуднім, незнанім почутті
 Весь світ в свої обійми хочеш взять,—
 Коли почувеш все оте,
 Із потайної глибини душі,—
 Тоді тобі, Пандоро, смерть настане.

Пандора обнімає Прометей.

Пандора. Умремо, тату!
 Прометей. Ні, ще не час.

Пандора. А там, за смертю?
Прометей. Коли ж усе:
І радощі, і горе, і бажання—
Скінчаться всі у бурнім раюванні;
Коли усе повиється спокоєм,
То згодом оживеш ти знову
Молодшою, ніж нині,
Щоб знов бажать,
Надіятись, боятись.

ДІЯ ТРЕТЯ.

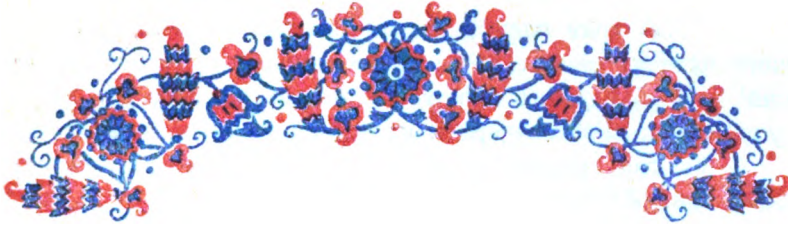
Робіття Прометей.

Прометей. Зевесе, заступи
Всі небеса
Туманом хмар своїх!
Втішайся, як хлопя,
Що оббива голівки у квіток!
Трощи дуби, верхівья гір,—
Землі моєї,
Моєї хати
Не похитнеш,—
Іх збудував не ти!
Мого багаття
Ти не займеш,
Хоч заздриш ти його огню!
На світі цім не знаю я такої
Нікчемности, як ви боги!
Дарами, жертвами,
Повітрям молитовним
Тримаєте непевно ви
Свою величність;
Були б без іжі ви,
Коли б на світі
Старців, дітей та дурнів не було.
Коли малим я був
І доладу не знав нічого,
До сонця я звертав
Полудою повиті очі,
Неначе єсть у його уха,

Щоб слухати мої слова,
Неначе єсть у його серце,
Щоб втішити, пожалувать людину,
Пригноблену в житті.
Хто дав міні одвагу
З титанами боротись?
Хто спас мене од смерти,
Од рабства?
Хіба ж не ти всьому запомогло,
Моє святе, моє палкеє серце!
Ти, молодеє, добре серце,
Одурене, подякою горіло
Тому, що в небі спить!
Тобі шани од мене треба?—За що?
Хіба коли ти заспокоїв
Пекучий жаль?
Хіба коли обтер ти сльози
Того, що плаче у житті?
Чи з мене мужа
Зробив не Час могучий,
Не Доля вічная—
Господарі твої й мої?
Ти думав, може,
Що я зненавижу життя,
Втечу в пустиню через те,
Що справдились не всі
Мої рожеві мрії?
Я тут сижу, творю людей,
Подбіними і рівними до себе,
Щоб плакали, журились,
Раділи і втішались—
І не вважали і на тебе,
Як не вважаю й я!

К В І Т И   С П Л Я Т Ь

То був сон...

Здавалось, що крига смерти серед зими життя розскується, дасть волю землі, дасть їй змогу сміло дихнуть і вкритись квітками весни...

І справді, наче потеплішало...

Заворушилось життя під кригою... бліді квіти волі пробилися крізь щілини і полохливо кивали ніжними листочками над крижаним полем, по котрому шелестіли хвилі неминучої смерти...

Сонце промінням торкалось байдужно мертвої поверхні, яка непрозорою і холодно-блискучою нерухливістю одбивала їх у просторинь...

... в безкраю далечинь...

Завірюха сковзнула по скляному морі і зірвала ніжні, зблиднілі червоні квітоньки...

Над крижаним полем понуро, самотно гойдаються безголові стебла, на котрих колись були живі квітки...

... а вітер тихо співає ніжну пісню їм, самотним...

То був сон...

Вкупі з далеким смутним вітром, в супроводі його зітханнів жалібних на передчасних могилах ніжних квіток, співаймо і ми...

вечірньою добою життя...

Тільки квіти були чарівною його оздобою,

Принадним захистом сподіванок наших...

... Бліді, тендітні квіти...

Про їхнє світосайне життя гуртом співаймо!..

.....

... А коли палкий подих соняшного світла лавою блискучого натиску рвонеться на груди крижаної фортеці і ростопе одвічні мури байдужого животіння, і коли викличе з їх палкий і рішучий голос протесту проти нудної і злочинної буденщини—

... тоді разом гукнемо гімн радісно-натхнений невмирущому сонцю!

Тоді земля дихатиме вохкою, пахучою силою весняної творчости, яка в розворушені ґрунти вілле полум'я плодючого нектару надій і непохитного бажання жить.

Тоді родяться з колишніх самотніх стеблин нові квіти... ряснітимуть гаями, степами, луками, ланами людського життя...

Вони тоді не будуть здавлені кригою... Сміятимуться... киватимуть головками і в шепоті теплого вітру, в лоскоті його ласкавих обіймів творитимуть життя...

... Щоб ту радість почувать, хай люди і тоді співають... про знівечені тепер квіти...

... бліді, самотні квіти, що згинули в крижаному морі...

Будучина для їх, вмерлих—мрія і сон...

Хто доживе—тим свято!

МИКИТА ШАПОВАЛІВ.

О, дайте забуття! Болить моя душа
 І бідне серце безвідрадний жаль стискає.
 Куди втекти од дум? Де ліків одшукать,
 Щоб ніч останню цю не мислить, не страждать?
 Спочити б,—сон з очей зникає.

Невже ж умру за те, що так бажав знайти
 В гармидері життя джерело правди чисте,
 За те, що ніжно так і щиро я кохав,
 За те, що правді тій довічній я оддав
 І сили, й щастя особисте?

Всі радощі життя я иншим залишив,
 Всі струни ті порвав, що в серденьку бреніли...
 І краєв душу жаль... А я змагався з ним,
 Минулого цуравсь, бо світлом провідним
 Чужі боління десь зоріли.

Принади юних днів! Вернітесь хоч на мить,
 Хоч хвилю дайте жить минулим почуванням!
 Нехай забуду смерть і думи навісні,
 Нехай ростане лід на серденьку міні
 Й налеться знов воно коханням.

Ось бачу, мов у сні, давно знайомий дім,
 Садочок наш густий і річечку прозору,
 Сестричок-жалібниць, товаришів-братів,
 Усіх, кого дарма забути я хотів,—
 І тата, і матусю хвору.

Усе, було, в листах благала так мене:
 „Вернися, любий мій, бо мабуть не дїждуся!“
 І краєв серце жаль... Та часу я не мав
 І кращї почуття, й журбу-нудьгу ховав...
 Тепер не жди уже, матусе!

Не ждїть тепер і ви, без краю дорогї,
 Веселї, чарївні, дївочї оченята!..
 Сьгодні ще на мить ви зорите міні,
 Вітаєте мене, зажуренї, смутнї,—
 А завтра я їду на страту...

Остання ніч мине... і ранком я—ніщо!
Побачу день ясний і жити перестану.
І все, що мислило, страждало і жило,
Що духом-велетнем в хвилинному було,
Назад повернеться в нірвану.

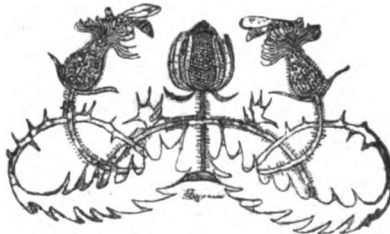
І разом щезне все: потухне сонця світ,
Зів'яне ліс густий і поле це зелене,
І в очах все за мить потьмариться міні,
Не буде ні людей, ні щастя, ні борні,
А хоч і буде,—не для мене!

Скажіть тепер, за що я мушу втратить все?
Назвіть провини всі, мої кохані браття!
Нехай в останню ніч в душі я задавлю
І жаль, і лютий гнів, і муки, що терплю,
Й свої нестримані прокляття!

І завтра, тільки світ на сході заблищить,
Нехай тоді піду я сміливо на страту,
Щоб смерті в вічі я без ляку зазираю,
Щоб в той останній час на серденьку не мав
Прокльонів судням й супостату!

Щоб гордий я стояв без жаху на душі,
Без гніву і жалю за всим, що покидаю,
Байдужий до життя, без хиті, без жаги,
Щоб бачили мої нікчемні вороги,
Що я за правду уміраю.

ПИЛИП НАПЕЛЬГОРОДСЬКИЙ.

НЕВМЕРУЩА СИЛА

Блукав я раз увечері на бездорожжі, в степах наддні-
пряньських.

Була осінь. За чорними хмарами ні одної зіроньки не видно
було на небі.

Вітер сухий та холодний пробігав степом і висушував остан-
ню травинку, що не згоріла од жару літнього сонця.

Ні проміння світла, ні людського голосу, ні людської хатини
ніде не чуть і не видно.

Тихо було і так сумно. Аж заплакав я з горя.

Був я тоді малою дитиною...

* * *

А багато літ після того, вночі, осінньою добою знову по-
їхав я на ті ж степи українські.

Високо вирости серед степу чорні коміни над землею. Жовте
та червоне полум'я з димом вилітає з їх аж під самі хмари.
Електричні сонця освічують якісь фантастичні великі будинки. А
в середині їх—гамір, як в пеклі.

Навкруги лежать цілі гори руди та угілля. Огнем палають
високі доменні печі. Рікою огню тече ростоплений чавун. З
чорного казана викидає гарячими фонтанами золоті та брилян-
тові іскри киплячої сталі. Стукотять і крутяться колеса, ричаги
та молоти. Хапають шматки гарячої сталі, сплющують її в тоне-
сенькі листочки, або витягають в довгі та гнучкі дротини.

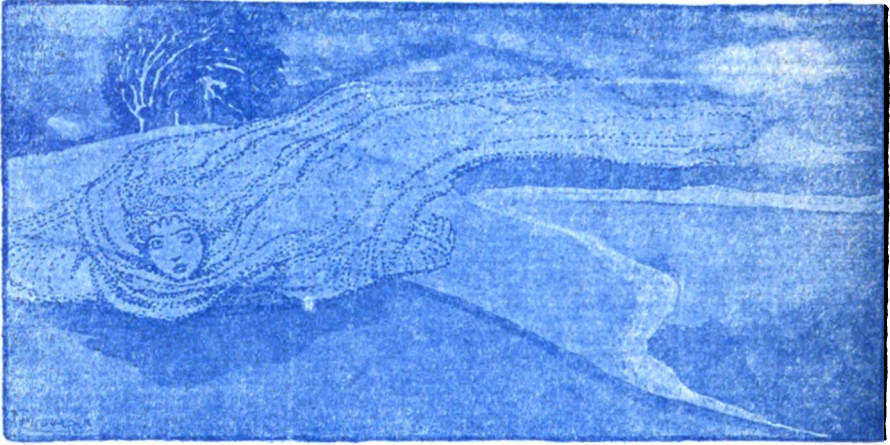
І все те роблять чорні, закурені люди, що витягли з під
землі усі оті скарби і багатства...

* * *

В безкраїх степах людського духу є величезна животворна
сила—*рідна мова*.

Як оті машини, колеса та молоти перетворили пустиню без-
дорожніх степів українських в царство огненної сили, так і *вона*
в темряві недолі, серед тяжкого лихоліття із тьми, із смороду, із
неволі буде великий змах самостійности й свободи...

Є. ГАНЕЙЗЕР.

* * *

У осінню вечірню годину,
Як заграють на церковці дзвони,
В мою тиху самотню хатину
Ти приходиш із хвилями тонів.

Ген із далі—з цвинтарної брами
Линеш тиха, в задумі дрімуча,
Ніби привид палкої уяви,
Що лякає часом серед ночі.

В тому темному сірому фоні
Ходом янголя смутку ступаєш,
Чоло біле ховаєш в долоні,
І ридаєш, ридаєш, ридаєш,

Як дитина, що нені шукає,
Щоб у неї зложить своє горе,
І до серця її пригортаєсь,
Й тихо шепче, щось тихо говорить,

Так у мою самотню хатину
Ти приходиш, щоб скинути смуток,
Й на коротку химерну хвилину
Воскрешаєш всі сни, вже забуті...

МИРОСЛАВ КАПІЙ.

К Р А С А

Сонце вже на заході... Воно кинуло своє червоне полум'я на прощання, і всі шибки по дорозі засвітилися та запалали: вони мигтіли, переливались червоним золотом, грали, трепотіли, як метелики живі, і бачилось не одно, а десятки, сотні, тисячі сонців, скрізь, де було скло, що його одбивало: спершу у високих палацах вгорі, де здорові, стрілкуваті вікна були затягнені шовком та оксамитом; опісля по морю, як сонце котилося низом, аж до замазаних, дрібних, заготованих шибок у льохах, де голота живе... І що то за краса, безмежна, а даремна! Не шкода золота, не шкода сяєва, не шкода краси!... Нащо? для чого? А так... Ні нащо!...

...Пооблипало білим усе: і дахи залізні, й тонкі і узорні грати та не минуло ні одного залімчика, ні виступця—нічого!.. А дерева, а кущі!.. Кожна гілочка, кожна частиночка—біла, вовниста од шерхеню... І, здавалось, що ті дерева та кущі наближаються облямовані наморозью розкішною, що туляться одно до одного... Долі постелені ковдрі білесенькі, непоплямлені ні єдиною плямкою... І ставало миліше од їх, ставало тепліше, бо холод вже був за тепло!—Тиха краса, чиста краса!..

...На улицях города—скрізь слизька, погана, що хапається ніг, грязюка... Немило ходить по їй: панни з огидою, злегенька переступають, високо підобгавши спідниці!.. Простий люд іде навпростець—місить грязюку та з жалем дивиться на чоботи, як нові, або як з діркою, що набіраються бруду... Аж ось майнуло сонце золотими крилами... довгий промінь його упав на болото, і воно стало срібне, і стало воно золоте, і заблищало нестерпуче гарним блиском, а кожна, сама дрібна калюжка, одбила в собі усе: і людей, і доми, і дерева навкруги, і далеке, високе, просторе, блкитне, жадане небо... І ніхто, ніхто не примітив тії краси... Нащо ж вона? Для чого? Так... це щирість природи—хоч би й не хотіла, та творить красу скрізь і по вік...

...Малює, малює без упину тонким білим олівцем—тут і ліси чарівні, де квітки без коріння ростуть та цвітуть... Корабель із силою тонких, як голки, щоглів.. Зірки... Коронки... Знов зірки... Усе—од морозу, морозна краса... Хто ж думав, що вийде із того краса? Ніхто і ніколи, а вийшла... Сипляться, туляться один на один, і мигтять, і ряхтять—скрізь діаманти!.. Краса та однакова і для багатих, і для убогих...

...Пожежа... Полум'я лиже там, що тільки не єсть дерев'яне. Змахи його, довгі та гострі, наче підмивають із низу, з боків, спереду, ззаду, і знов перекидаються, через верх, як стрічки гарячі, граються тисячами способів... од середнього, широкого полум'я одколюються, одщиплюються тоненькі струмочки, буйніють, як волосся на голові, підкидаються вгору, спускаються долі, все обновують, як павутинням, затягають ряма од вікон, наче живими, тремтячими червоними фіранками... Вгорі на високому, потемнілому небі рожеві, прегарні вінці, що здалека видно... Сувора та гнівна краса!.. Скільки страждання, скільки нещастя!.. Дарма!.. Краса до краси!..

. Далекі зірки, що золотом сяють предвічним, що нижуться, як дорогее намисто, що-ночі,—нащо? Хмаринки—сріблясті пір'їнки,—що тчуться на небі, неначе узорні грезети... Вода, що здіймається вгору, як курява легка, або розстилається низом, як синя, хвилююча ковдра, що краю немає...—Нащо? Усе це краса для краси... Краса і краса з первовіку, краса невсипуща... без другої мети...

...Знайшовсь чоловік... Надів він терновий вінець... Висока мета тут—любов... Оддав він себе не поталу... Безкраї страждання. Криваві плями яріють... Прокльони на його, страшная безтямність... Даремні підчас і тяжкі силкування... Бува, не досягне і цілі... Про те усе у красу претворились, що собою і лихо закрива, красу, що надить, що підносить до неба... Така краса зветься, богом... До його, за ним!..

ГРИЦЬКО ГРИГОРЕНКО.

Слихом чувати, видом видати,
Стане Христос нам на обороні,
Ходить по світі правди навчати!

Ісусе, царю в терен-короні,
Дай Україні добру пораду,
Внеси над нею білі долоні!

Чи тобі вишні жар-винограду
Замережали брови неvtішні,
Сніженій шаті дали принаду?

Січень не вродить ягоди з вишні,
В Еспаноградї взяли на вина
Жар-винограду грона препишні—

Є у короні гостра тернина,
Що виростала в горах Лівану,
Скрань поранила Божого Сина.

Летіла мева з Дунай-лиману,
Білими крильми скрані отерла,
Взяла на пір'я багор-приману.

Вірли летіли з Дніпера гирла,
Несли од моря срібного шуму:
Що самоцвіти, що біла перла.

Свят Сусе Христе! кинь гору суму,
Скажи нам, Сусе, тайну в недолі!
Чом непотішну думаєш думу?

Ой вірли, вірли! сиві соколи!
Галич займає сонце злотисте!—
Візьміть мій смуток, вірли, на доли!

Візьмемо смуток, свят Сусе Христе,
А де сковаєм в тихій країні?
Куди до неї морями плисти?

Зложіть мій смуток на Україні—
Як до схід сонця стане зоріти,
Зійде на неї з зізд покління.

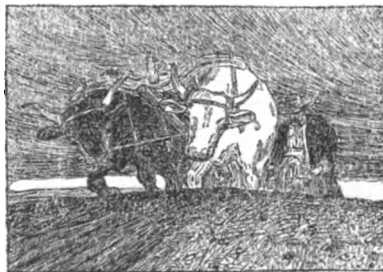
Плач вам покаже, куди летіти,
Як забіліє в п'їтьмі дорога...
Ось вам од мене три заповіти:

Сьомий з рождених сум візьме Бога,
Виведе люд мій з дому неволі,
Сонних покличе голосом рога,

А наречеться—перший Син Волі.

Щедрий вечір, добрий вечір!

СИДИГ ТВЕРДОХЛІБ.

В БЕЗМЕЖНУ ДАЛЕЧІНЬ

Навкруги було тихо, як в могилі.
Він мабуть заснув, бо не пам'ятає, коли це сталося.
І довго спав...
Довго він мріяв і з мріями тими заснув.
І було так солодко, так гарно, так надзвичайно тихо тоді.
Прокинувся—теж тихо.
Тільки серце б'ється...
Тихо... Тільки груди хвилюються й дихання тремтить.
Тихо... А душа стогне і ридає...

* * *

Це було одного веселого ранку. Над морем зелені і квіток,
в теплім пахучім повітрі ніжно дзвеніла пісня соловейка.
Вони сиділи вдвох на траві під білим цвітом яблуні.
— Ти моя на вік?
— Твоя на вік...
— Ти мене ніколи не покинеш, моє щастя, моє серце?
— Ніколи.
— Ти підеш зі мною всюди: на всі нещастя, на смерть?
— Всюди.
— Ти мене любиш?
— О! як я люблю!

* * *

Весняне сонце ніжним промінням осявало їх, благословляючи
молоду любов. Надзвичайним чуттям були вони обхоплені, неначе
злилися в одну душу... Неначе утворили одну прекрасну
істоту.

— Моя дорога, моя кохана! Коли ми вдвох—ми дужі. Наша
любов буде з нами всюди і ми все поборемо. Вдвох ми будемо

боротись за все, що нам дороге: за загальне щастя і за чудове, прекрасне життя. Нам вистачить сили... з тобою я сильний і одважний. Ми сміливо підем широким шляхом життя, і ні перед чим не зупинимось... все поборемо, моя дорога, моя прекрасна!

А молоді вишеньки і високі акації, покриті білим морем цвіту, приязно хитали гіллям, наче стверджуючи: так—так... буде так... так—так...

* * *

Одного ясного зимового дня, коли на улиці вийшли величезні юрби людей, став він на чолі всіх, несучи в руках прапор волі...

Поруч його ішла його кохана. Дзвінкий, мельодійний голос її почав пісню, яку підхопили сотні голосів, зливаючись в море звуків. То сумно й тужно, то бадьоро і певно розлягалися ці звуки, і, зачарована ними, юрба ішла вперед.

— Ти розумієш, ти відчуваєш цю хвилину? Ти розумієш, яким шляхом ми йдемо? Там десь, в далечині безмежній і прекрасній щастя, правда—і ми йдемо туди...

Ти не боїшся?

— З тобою—ні!

— За цю хвилину можна оддати життя. Ми сильні, нас багато... Подивись навкруги... І всі ми—одно ціле, нерозривно зв'язане між собою. Ми досягнемо ідеалу... ми поборемо!

Хвилюючись, юрба повагом посувалася вперед під мельодійні звуки пісні, що кликала всіх до нового кращого життя,

Кінчалась пісня, поволі затихаючи в повітрі, а шовк стягу, колихаючись од вітру, доторкався своїми кінцями до їхніх ух і, наче стверджуючи, шелестів: так—так... буде так—так...

* * *

Це було холодного осіннього вечора. Він довго чекав її.

Приходила вона одвідувать його,—а він уже кілька місяців нудився за ґратами—приходила завжди з ясною усмішкою, з радісними очима, переповнена ніжністю й коханням.

І дивились одно одному в вічі... ні обнятись, ні руки стиснуть не могли, розділені ґратами.

Тільки дивилися.

Цей погляд, коли двоє зливаються очима, повними безмеж-

ної широти, невимовного, незрівняного кохання, наче заглядаючи одно одному в душу, забуваючись в однім почутті безмежної любові, був одинокою втіхою обом. Вони забували, де були і що було коло їх. Коли трохи отямлювались, з здивуванням і досадою помічали грати й вартового, що не зводив з їх очей. Тоді шептали спішні й ніжні слова прощання і розходились.

Довго він чекав її того разу і турбувався. Було і холодно, й непривітно в цій брудній хаті з двома рядами ґрат посередині; з сусідньої хати доносився важкий і настирний дзвін кайданів, а перед очима докучливо маячила постать вартового.

Нарешті прийшла. Але на його голосне вітання, на його щасливу усмішку не підвела навіть очей. Зупинився проти неї і впився тривожним поглядом в її обличчя... Серце затремтіло од передчуття.

— Слухай, Андрію, я довго не зважувалась сказати тобі... я тебе так люблю... міні так тяжко...

— Швидче кажи... і в очах потемніло і застукотіло напружено в голові.

— Я... я вихожу заміж... я покохала другого... не знаю...

Тяжке щось стиснуло йому груди й горло... потьмарилося в голові, і в ухах задзвеніло—наче різкий звук кайданів, ні, наче ніжні звуки пісні соловейка... Ухопився за ґрати, щоб не впасти. Усмішка скривила обличчя.

— Ти полюбила...

— Так. Але що ж з тобою? Чому такий блідий, так тремтиш?

— То нічого... Ти полюбила... нічого, то я так... я отямлюся. Слухай, то той певно, що я послав до тебе, коли його випустили... чорноокий, блідий...

— Він. Але що ж з тобою? Я боюся...

— То нічого... так, тільки змерз... Ну, значить так... як же ти живеш?.. Знаєш, я зараз не можу більше говорити і тут бути. Ти прийдеш може коли іншим разом... тоді поговоримо, а тепер іди.

Вона пішла... А він, що пережив за цю хвилину більше, а ніж за все своє життя, звалився на лаву і закрив обличчя руками. Рясні сльози тихо й важко котились по щоках, текли крізь пальці на коліна, хапаючись одна перед другою. „Не любить, покинула... самотній“... і з новою силою полилися сльози, важкі, болючі.

Ледві блимала лямпочка, освітлюючи брудну, непривітну хату, вартового з ключима в руках, що притаївся в кутку, не зва-

жуючись потурбвувать арештанта, і зігнуту постать нещасного, повну роспуки і туги...

А в сусідні хаті одноманітно й різко дзвеніли кайдани: так—так... буде так... так... так...

* * *

З того часу він не бачив її зовсім. Як вийшов з тюрми, блукав сам по світу, нещасливий, сумний.

А вчора зустрів...

В хвилях ритмічних акордів улюбленої пісні десь близько почувсь йому знайомий звук милого голосу. Озираючись: вона... тут же в юрбі, майже поруч його—як і колись давно, бліда, схвилювана, з палаючими очима стискала руку високому чорнявому чоловікові, і рвалась разом з ним вперед. Її очі в ту хвилину палали виразом щастя...

Не мав сили йти далі,—товариші одвели його додому...

Весь час дома лежав і думав, мріяв. В мріях своїх бачив він, що то він був там, коло неї і йому вона стискала руку, і його тягла з собою вперед, і на його були звернені прекрасні, палаючі очі її..

Мрії змінив сон.

І у сні він бачив її: ніжною рукою доторкнулась його чола, провела по волоссю, взяла за руку і пішли вдвох щасливі в безмежну, прекрасну далечінь...

* * *

Навкруги було тихо, як в могилі.

Нагло сухий короткий згук вибуху, прорізав повітря і шум од важкого тіла, що упало додолу, розбудив тишу.

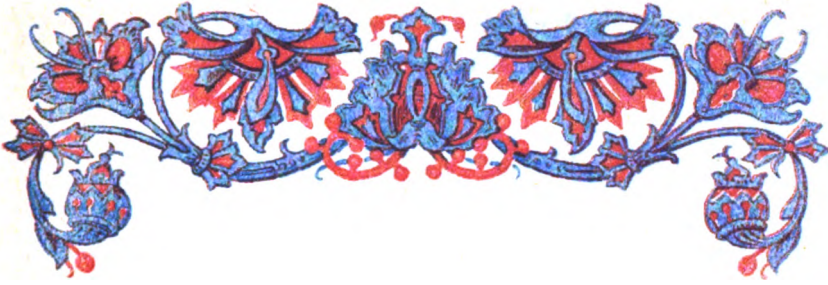
І знову тихо.

Не стукотить серце... не тремтить дихання... душа не стогне й не рида.

Спокій. Тиша мертва, як в могилі.

А за вікном почав накрапати рясний дощ, краплі якого, безупинно заглядаючи в вікно, механічно і уперто—безнадійно вибивали: так—так... буде так... так... так... так...

НАТАЛЯ РОМАНОВИЧ.

... Шумлять ялини...
З їх вічним шумом
Не змога спати
Журливим думам...

Там край десь рідний
В степах нудьгує,
А тьма Іудів
Усім торгує:

Торгує словом,
Торгує духом
І суд вчиняє
Над вільним рухом;

Гілки зелені
Зіма зірвала,
Квітки хороші
В сніги заслала...

І тільки згадка
Живе по літі...
А що ж зосталось
По гарнім цвіті?

Ви де поділись,
Кохані друзі?
Хоч звук подайте
У темнім лузі!..

Стоять ялини,
Шумлять по цвіті,
„Він вмер“ співають...
—„Ні,—жив!..—На світі!!.

„Ще чути стукіт
„Свобідний серця,
„В борцях за волю
„Ще досить герця!

„Не спинить вітер
„Зімовий руха,
„Не вгасить світла,
„Не вгасить духа!..“—

... Шумлять ялини,
І в співі шума
Літа на волі
Свобідна дума...

ХРИСТЯ АЛЧЕВСЬКА.

МАРКО КРОПИВНИЦЬКИЙ

СТАРІ СУЧКИ Й МОЛОДІ

ПАРОСТИ

Малюнки еїлвєвкого життє
у 3 дїях, 4 одмінах

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Тихон Дмитрович Кирпа, купець з крепаків.

Меланія Григорівна, його жінка.

Трохим, парубок,

Яшка, хлопець-школяр,

Хрося, дівчинка-школярка,

Василь Харлампович Музиченко, селянин.

Попада.

Сохвія Станиславівна, вчителька.

Ольга Данилівна, її помішниця.

Климиха, баба-шептуха.

Сторож при школі.

Андрій Чабаненко

Василь Шаповал

Волосний старшина.

Максим, наймит у Кирпи.

} їх діти.

} селяни.

Урядник, стражники і народ.

ДІЯ ПЕРША.

Середина багаті хати, з закидом на пиху; багато образів, олеографій і дешевих малюнків. Потріпані крісла, стільці і инша мебель. Видко, що колись це все було панське.

Я В А 1.

Біля столу сидять Кирпа і Музиченко, перед ними графинчик, дві чарки і шматочок хліба.

Кирпа (*лебезуючи*). Дуже, дуже вдячний вам і он який радий, що завітали до мого дому.

Музиченко. Думка жити в сусідстві, то треба з людьми по людські.

Кирпа. А звісно... так, так... Так ви... стало бить, по мірошницькі части давно вже?

Музиченко. Та мало не з дитячих літ при цьому ділі.

Кирпа. Раніш, кажете, держали в оренді водяні?

Музиченко. Еге ж, держав годів з вісім...

Кирпа. Викушаєте ще по рюмочці?

Музиченко. Ні, дякую. Чоловік я мало питущий; а окрім того мушу ще де об чім перебалакать з сватом, щоб вже вщерть довести розмову... Знаєте, діло комерчеське, так воно вимага, щоб про все, як слід...

Кирпа. А як же: десять раз одмірь, а раз уріж... Ну-да... Так, как... Ежелі визволите Тимохвія Петровича з okazji, то...

Треба по правді сказати, ускочив, сердега, з тією паровою, по самісенькі уха вскочив...

Музиченко. Я чув, що діло його було плоховато.

Кирпа. А хіба можна в такому ділі без копиталів? Копиталів у його бракувало, а через те і заотосилось діло. В ділі кумерчеському треба частіш лапатись за кишеньку... Грошей на зерно треба, а грошей в калитці нема. Кинесья позичать, а щоб позичить—треба процент заплатити, та ще й не аби-який процент. У такому гарячій ділі не оддаси в строк—зараз лізе вже процент на процент... Ну, й дійшло його діло до зав'язки... А ви чоловік копитальний, це ми чули... Дуже, дуже радий з вами поприятелювати.

Музиченко. Про вас я тільки уперше прочув од тутешнього старшини.

Кирпа. О, то знаменитий чоловік...

Музиченко. Знаменитий, кажете?.. Чим же?

Кирпа. Як чим?.. Чоловік благообразний і... ми з ним великі приятелі... Я певен, що ми і з вами поприятелюємо...

Музиченко. Як ззімо в спілці хоч з три пуди соли, то може й поприятелюємо...

Кирпа. Три пуди?.. Ого-го!.. Я вам скажу, що то дурниця, що кажуть: „Треба сім пудів соли ззісти, щоб чоловіка зрозуміть... На мою думку, иншого чоловіка зразу видко; а найпаче того, з котрим наважисся поприятелювати!.. Та от, наприклав, ви. Міні так вбачається, що я вас наскрізь вже зрозумів.

Музиченко. Невже? Це б, то я такий просвітлий, що й рентгеновських промінів не треба? *(Усміхається)*.

Кирпа. А що то таке за рен... ренгес... От же я й не вимовлю!

Музиченко. Такі приспособи... Невже не читали, що вчені люди вишукали такий промінь, котрий все просвічує наскрізь?..

Кирпа. От штука! Ні, щось не доводилось... Бачите, я читаю инколи Пархальні Відомости—у нашого священика беру—там про це не писано... У священика вже були?

Музиченко. Ні. До його я піду вже тоді, як прийдеться сповідатись...

Кирпа. А я радив би... Він вам теж даватиме читати Пархальні Відомости...

Музиченко. Я сам виписую газету та й ту ледві похоплюсь

за ділом перечитувать, то вже на Єпархіяльні Відомости і не ста-
чить часу.

Кирпа. Невже самі випикуєте кгазету? Ну, я на такий
пустяк не согласен втрачатись...

Музиченко. Одначе засидівся я у вас, прощайте до якого
часу. *(Встає)*.

Кирпа. А признайтесь, по приятельству, скільки вже на-
давали Тимохвійові за парову?

Музиченко. Ми вже зовсім скінчили торг, завтра думка
до нотаріуса купчу совершать.

Кирпа *(ледві здержує себе)*. Що? Завтра!.. Он як!.. Ловко!..
А я думав... Хутко діло оборудовали!.. Штука!.. Завтра... Фью-фью!..
(Насильно сміється).

Музиченко. Чого ж зволікатись? Діло це видиме, воно не за
пазухою заховане і не в скрині. А времена тепер не такі, щоб зво-
лікатись...

Кирпа. Времена не так?.. Так, так... Наші времена одне, а
ваші—друге... Не ті времена—велика оддаль...

Музиченко. Либонь, ви не такі ще й старі?..

Кирпа. Що волос не сивий та зморшків нема на лиці?..
Волос, то пусте... Вже на шостий десяток повернуло міні.

Музиченко. Я ніколи цього не подумав би, то ви чи не
одноліток моєму батькові?—Йому п'ятдесят третій.

Кирпа. На год молодчий од мене... Інший літами опере-
жає, а инший хитрим розумом... *(Не знає, що сказати)*. То вже
скінчили і кгазету випикуєте?.. Мій син теж випикує кгазету, тільки
йому одні мало, він ще й по людях роздобува кгазети та книжки...

Музиченко. Чув я про вашого сина, цікаво б з ним по-
знайомитись.

Кирпа. Як почує, що випикуєте кгазету, сам прибіжить
до вас.

Музиченко. То прощавайте ж. *(Чоломкається)*.

Я В А 2.

Меланія Григорівна *(входить)*.

Кирпа. Вже вони йдуть од нас. А деж ваша шапка?

Музиченко. Та осьдечки, у мене в руці. Ви ніби стрево-
жились чогось?

Меланія Григорівна. Хіба не зостанетесь закуситься?

Кирпа. А як чоловікові ніколи? Кажете: стрвожився?.. Бай- дуже!..

Меланія Григорівна. А я очистила асельодочків пару... Ми понеділкуємо... А ви понеділкуєте?

Музиченко. Траплялося і вівторкувать, як не стачить мняса, чи сала...

Меланія Григорівна. Не цурайтесь наших горницьів...

Кирпа. Хіба вони самі не розуміють чести?.. *(Музиченко почоложався і пішов, Кирпа проводить його).*

Меланія Григорівна. І краще, що не схотів асельодків кушать, нам більш буде. Щось він міні не до душі, цей новий знайомий.

Кирпа *(вернувся і став проти жінки)*. Га? Ні, ти скажи міні, яка його чортяка сюди приперла? А ти хотіла ще й оселедцем його погодувать? Хто його сюди кликав? Цілком Тимохвій Петрович був в моїх руках, парова вже зовсім була моя, а він немов з рук її у мене вихопив!.. А щоб тебе лиха година побила!.. Ач, вискіпався приятель!.. Ще й зазнаймотьсь прийшов!.. Три-чотирі сотняги ще накинув би і парова за пів ціни дісталася б міні, а тепер..

Меланія Григорівна. Міні вже аж двічі снилося, що парова наша: над самісеньким міні ухом гуде та й гуде... А раз димом, у сні так обвіяло мене, що я ніби аж ковтнула його та так закашлялась, що й прокинулась...

Кирпа. Тепер вже не ковтнеш...

Меланія Григорівна. І що б було швидч добивать торгу і була б наша парова; щодня кушали б собі булочки з крупичатої муки...

Кирпа. Думалося так, а вчинилось инак. Виходило так, що ось-ось капут Тимохвійові і що він згодиться на мою ціну, аж приперла нечиста мати кенкарента!.. І де він взявся, звідки?..

Меланія Григорівна. А, може, ще діло й не пропаще? Може, ще тільки торгуються?

Кирпа. Де там торгуються? Вже й до нотаруса збираються... А, може, справді ще не той, га?.. Як ти думаєш?..

Меланія Григорівна. Пішов би та розвідав гарненько?

Кирпа. Ба, таки й піду... Може, цей приятель хвалько? Чи не морочить він часом? Щось він міні дуже на хвалька скидається... Чуєш,—кгазету виписує!.. Як раз під шерсть нашому

Трошці. Думав—по вік я один тут усім миром орудуватиму, аж ні, знайшовся кенкарент!..

Меланія Григорівна. Певно і гроші даватиме у позику?

Кирпа. Вже ж не без того.

Меланія Григорівна. Може, й за меншого процента, як ми?

Кирпа. Може... Тепер усякі люди трапляються. (*Бере картуза*). Чи не надіть онотову шубу?

Меланія Григорівна. Жарота ж... Може, закусив би асельодочки?

Кирпа. Як вернусь, тоді... (*Пішов*).

Меланія Григорівна. От і дав зівка, старий! Зовсім парова мельниця була наша, а тепер не наша... Поскупивсь.

Я В А З.

Трохим (*входить*). Куди це батько пішов?

Меланія Григорівна. Знов *пішов*, а чому ж не *пішли*?

Трохим. В вічі—пішли, а за-очі—пішов.

Меланія Григорівна. Це б то по вченому так? А на мою думку, та наука дурна,—ось що. Батько й мати і в вічі, і по-за очі мусять бути завжди однаковими.

Трохим. Однакові ж і є.

Меланія Григорівна. То-то, що однакові. А там в сінях хто ще зостався?

Трохим. Андрій Чабаненко.

Меланія Григорівна. Приніс позику, чи як?

Трохим. Хоче прохать, щоб поборгали.

Меланія Григорівна (*іде до дверей*). Не сподівайся, чоловіче, на борг, краще принеси гроші.

Андрій (*на порозі*). Легко вимовить: принеси. Здрастуйте!.. А де їх тепер взять? Хліб змолотю, продам, тоді й привнесу.

Меланія Григорівна. Де хочеш, розстарайся, а на борг, кажу тобі, не сподівайся. (*Зачиня двері. Помовчала*). Завтрукать будеш?

Трохим. Які ще завтрукки вигадали? Сніданок нехай би сніданком і зостався.

Меланія Григорівна. Міні так приятніш. І попада на сніданок каже: завтрук.

Трохим. Як собі хочете. Що ж там є на сніданок?
Меланія Григорівна. Асельодочки. Сьогодні ж понеділок.

Трохим. Так що ж?

Меланія Григорівна. Ми ж понеділкуємо.

Трохим. А міні яке діло до того?

Меланія Григорівна. А спасення душі, хіба не хочеш його заробить?

Трохим. Міні ні од чого спасатись.

Меланія Григорівна. Як то ні од чого? А про те забув, що понеділкуємо ми ще й за душечку твого старшого братика, котрий приставився як раз у понеділок, оце скоро піде третій рік... Царство небесне, вічний спокій його душечці. Хай йому на тім світі одверзуться врата рая.

Трохим. Одверзуться чи ні, а як я ні в чим не согрішив, то й не маю рації поститись.

Меланія Григорівна. То б то ти вважаєш себе безгрішним? А скільки разів чернички, що заходили до нас з монастирів, та всякі богомоли казали, що кожен з нас грішен за весь мир хрещений?..

Трохим. А вони звідки знають це?

Меланія Григорівна. Вони чують од затворників та од схимників.

Трохим. Вони так балакали з затворниками та схимниками, як я з китайським царем. Що я по совісти роблю, те не гріх, а що проти совісти—гріх. Проти совісти я ніколи нічого не вдіяв, то й не грішний.

Меланія Григорівна. Це так по вченому?

Трохим. Коли б оце яєшня, або ковбаса з капустою, то я їв би!..

Меланія Григорівна. Та борони, Боже! Батько, як почує про це, то підніме таку бучу!..

Трохим. Щоб батька не гнівить, то можна й не казати йому про це.

Меланія Григорівна. Ні, не хочу, бо боюсь гріха!.. Може ти лагодисся і в Петрівку скромне їсти?

Трохим. А їстиму. І в Спасівку їстиму...

Меланія Григорівна. І в Спасівку?!

Трохим. У салдатах я їв скромне круглий год. Тільки перший та останній тиждень великого посту постять, та й то не всі.

Меланія Григорівна. От бузувіри!.. А що піп тобі на це скаже?

Трохим. Нехай собі, що хоче, каже.

Меланія Григорівна. Він на тебе покуту накладе.

Трохим. А я на його.

Меланія Григорівна. Що-о?... На попа?

Трохим. А то ж. Хіба попові дозволено курить?—а він кує. Хіба йому можна у карти грати?—а він грає. Учора у старшини до світа грав у стуюлку... Та й багато де-чого піп робе, чого б не слід йому робити... Краще буде, як він мене не чіпатиме, а я його... (Помовчав). Позичили батько Кузьмі гроші?

Меланія Григорівна. Либонь.

Трохим. Знов за такі ж проценти, як і перш?

Меланія Григорівна. А вже ж.

Трохим. Це ж шкуродерство! От за це слід покуту накласти. Коли б я був попом—привселюдно соромив би таких, не давав би причастя!..

Меланія Григорівна. І батькові?

Трохим. Шкуродерові та здирщикові!.. Ось де, мамо, гріх, тяжкий гріх, незамолимий!..

Меланія Григорівна. Хіба ми не купили двох по-срібляних ставників? Не купили аж трьох корогов?.. А не вгасима лимпада?.. А на новий дзвін чи не прожертвували ми аж двадцять цількових?..

Трохим. А потім всі ті гроші хіба ви не забрали процентами з голоти?..

Меланія Григорівна. А по твоєму треба позичать без процентів?

Трохим. Именно так і треба. Коли я маю, то повинен позичить тому, котрий не має.

Меланія Григорівна. То так можна скоро й самим до злиднів дійти.

Трохим. Ні, так можна других од злиднів порятувать. Коли ми вже балакали з вами про це, та товку з того не вийшло, то й тепер не варт перетовковувать... А ось що, мамо!—поможіть міні умовить батька, щоб дав міні грошей на вчення, поїду довчатись.

Меланія Григорівна. Що-о? Куди тебе понесе? 23-й рік, женитись давно пора, а ти вчитись, неначе маненький!.. Хіба у таких літах вчатись?

Трохим. Вчаться. Є такі, що цілий вік вчаться.

Меланія Григорівна. Та то ж, мабуть, божевільні.

Трохим. Хай батько дасть міні карбованців з чотириста, доки я підготовлюсь, бо певно цілий рік доведеться зубрить... А потім я піду на свій хліб.

Меланія Григорівна. Що це ти, що це? Чотириста рублів? Мало ще переплатили за тебе в регальне?..

Трохим. Ну, так що?

Меланія Григорівна. А товк який вийшов?

Трохим. Об цім краще помовчать.

Меланія Григорівна. А казала старому: оддай Трошку до бурси, досі вже був би діяконом, коли не попом. Не послухав—оддав до регального... Що з того, що ти скінчив регальне, які ти маєш одзнаки?

Трохим. А вам яких одзнак треба?

Меланія Григорівна. А таких, що вже висвятися б на діякона та оженився б... Он у Ракитного, у різника, що в городі, три дочки, як пави, котру схотів би, ту й висватав: п'ять тисячів грошей і сто десятин землі... Далі висвятися б і в попи.

Трохим. А далі і в протопопи?

Меланія Григорівна. Іменно. А нам яка честь була б. Та ще коли б у нашім селі був за діякона... Ох, Господи! Всі люди слухали б, як ти посеред церкви: „паки й паки!“ Всі дивляться на тебе та христяться!..

Трохим. А далі?

Меланія Григорівна. Що ж далі?

Трохим. Та й я ж вас питаю: що ж далі?

Меланія Григорівна. А далі... Господь благословив би діточками, я тішилася б онуками... А то й помру, не дїждавши онуків...

Трохим. А ще що?

Меланія Григорівна. Чого ти присікався: „Ще що, ще що?“ Чого ж тобі ще треба?

Трохим. Нічого.

Меланія Григорівна. А вже ж...

Трохим (*реюче*). От щастя змалювали! Таке вже щастя, про яке ні в казці сказати, ні пером списати: „Посеред церкви: паки й паки!“

Меланія Григорівна. А як підеш кадить по церкві, то скільки що-разу грошей понаскидають у жменю?..

Трохим. Ага-га, от-от-о!.. Аж ось він край щастя, як раз за хвоста його вхопили!..

Меланія Григорівна. Кожного разу жива копійка, жива нажива!..

Кирпа (*входить тівний, погрожує в повітря кулаком*). Я тобі дамся в знаки! (*Веде за руку Яшку*).

ЯВА 4.

Меланія Григорівна. На кого це ти? хто тебе зневажив?

Кирпа (*до Трохима*). Чуєш ти, скажи оті твої приятельці, що я її провчу!

Трохим. Котрі? У мене тут приятелів чимало.

Кирпа. Вчительці!

Меланія Григорівна. Знов согрубила тобі?

Кирпа. Як вона посміла вигнать Ящечку із школи? Не поніма хіба, що то мій син? А що мій син, то то не яка-небудь мужва!.. І батько мугиряка і вона така ж мугиряка, а мої діти—купецькі діти!..

Трохим. Мабуть Яшка пустував у школі, мішав вчитись другим, вона й звеліла йому вийти геть.

Яшка. Я не пустував.

Трохим. Ні? А урок сьогодні ти знав?

Яшка. А вже ж...

Трохим. А що було задано з арифметики?

Яшка. Що?.. Той... табличка... множення...

Трохим. І ти вивчив?

Яшка. А вже ж...

Трохим. Всю табличку?

Яшка. А вже ж...

Трохим. А скільки буде п'ятю-шість?

Яшка. Га?

Трохим. Не чуєш? Скільки, питаю, буде п'ятю-шість?

Яшка. П'ятю-шість?.. Скільки буде?.. Той... (*Дивиться на стелю*).

Трохим. Бачите, як він вивчив? В суботу ти в школі був?

Яшка. А вже ж.

Трохим. І в п'ятницю?

Яшка. А вже ж...

Трохим. А вчителька казала, що ти не був.

Яшка. Був...

Трохим. Максим бачив тебе в суботу і в п'ятницю в лозах.

Яшка. Бреше Максим.

Трохим. Бреше? *(Глянув у вікно)*. Ондечки, до речі, і Максим. *(Гука в двері)*. Максиме, а йди сюди!

ЯВА 5.

Максим *(на порозі)*. А чого вам? *(Входить)*.

Трохим. Ти бачив в суботу до обід Яшку в лозах?

Максим. А вже ж бачив: і в суботу, і в п'ятницю... Везу воду од колодізя, дивлюсь,—що воно шулиться в наших лозах? Придивився, аж то він. Я й почав зорить за ним. Дивлюсь,—школярі біжать вже із школи по хатах, тоді і наш Яшка вийшов із лоз та й іде до хати...

Яшка. Брешеш!..

Максим. Треба б було взяти тебе за руку та й привести до хати, тоді не було б: „брешеш“... *(Пішов)*.

Кирпа. Так ти, шельмо, збрехав міні? *(Кидається до Яшки)*.

Трохим. Не бийте його, тату. Стривайте-бо! Краще звеліть, щоб він після обід зараз сідав за книжку та, доки не вивчить уроків, щоб не смів і з місця зрушитись. Він тільки й дожида, щоб ви його поскубли, а потім мати пожалують, він пообіда та піде на вгород, а там до ставу бр'юхатись; потім почвала на бахчу—та так і тинятиметься до вечора... А завтра знов те ж саме...

Кирпа *(до Яшки)*. Садовись вчитись!

Трохим. Пошлю записку до вчительки, питаю, який на завтра урок? *(Пішов в другу кімнату)*.

Кирпа *(до Яшки)*. Зараз міні садовись за книжку!..

Яшка *(позачути йде у другу кімнату)*. Все вчись та вчись!..

Меланія Григорівна *(услід Трохимові)*. Трохим тямущий таки, здорово вчений!..

Кирпа. Оттакої! На що вже писарь волосний, з понятієм, от же позавчора Трошка обчеркнув кружало на столі крейдою, потім чирк сюди, чирк туди... Губами щось побемкав і зараз ви-

щитав... „Єжели, каже, триголник та квандрат та прикласти до...“
От забув, як він сказав, до чого прикласти... Так, каже: „як прикласти, то й получится“... Знов забув, що получится?.. У, здорово розуміє!.. Писарь мізкував-мізкував, а далі й каже: „Да, ви верно перелічили, тільки іншим способом і швидче, ніж я!..“

Меланія Григорівна. Ну, а як там з паровою?

Кирпа. Ходять по вимбарях, розглядають всякі снасти, причандали; лічать, приціняються... Проспали ми паравію!..

Меланія Григорівна. Шкода-шкода!.. (Помовчала). Завдав міні уроку Трошка, та не знаю, як тобі й сказати?.. Та чи й казати ще?.. Не знаю, з якого боку й балачку почати!..

Кирпа. Починай, з якого хочеш, тільки швидч, бо не люблю я, як ти почнеш иноді розмазувати...
Меланія Григорівна. Вже й розмазую?..

Кирпа. Не такі часи тепер, треба ловити уремня за хвоста, щоб не випорснуло з рук, як Тимохвійова парова...
Меланія Григорівна. То вже казатиму прямо. Трошка просить, щоб назначили йому копитали, хоче їхати ніби то довчатись...

Кирпа. Чому довчатись? Мало ще вчений.

Меланія Григорівна. І я йому казала: женитись пора!.. А він таки свої: довчатись...

Кирпа. То я мушу на його всі копитали потратити, а другі ж як? Яшка, Хросічка, Митька?.. Та ще ж і не кінець, ще ж сподіваємось... А там, може, ще та ще?..

Меланія Григорівна. Рублів, каже, чотириста.

Кирпа. Що-о? Чотириста?! (Входить Трохим). Тобі чотириста рублів?

Трохим. Певно цілий рік доведеться готуватись до екзамену. Три роки я промаклав: перший рік не попав через велику конкуренцію, потім довелось салдатчину одбувати...

Кирпа. Ти ж зібрався у лавці торгувати?

Трохим. Зібрався, але при інших умовах.

Кирпа. При яких?

Трохим. Не пам'ятаєте хіба?

Кирпа. Щоб я не брав ніякого бариша?.. Що ж то за торговля, що то за кумерція?..

Трохим. А инакше я не згоден.

Кирпа. Ти згоден, щоб я ішов на розорення?..

Трохим. Ви не хочете так, як я, а я не можу так, як ви.

Кирпа. Доки громаду збирав до лавки та промови читав, то тоді й кортіло торгувати; а як стало не можна, то вже й годі?..

Трохим. Може й так.

Кирпа. Не—може, а верно так. Приятелі усякі наїздили, ораторі, белькотали про всяку всячину, торочили ні се, ні те, доки доторочились до краю.

Трохим. Та й ви ж слухали те торочіння?..

Кирпа. Одним ухом слухав, а другим випускав.

Трохим. Я пам'ятаю, що де-чому ви сприяли, а де з чим і цілком згоджувались.

Кирпа. Як люди, так і я... Хто тоді не сприяв, хто не згоджувався?.. І піп, і старшина, навіть і сам земський... Думалось, що до діла добалакаються... Тепер воно все змінилось, повернуло назад стало-бать і нам треба розуміть...

Трохим. Тоб то вертатъ назад? Куди вітер подмухнув, туди й ви носа повернули?

Кирпа. А вже ж... Щоб, бува, проти вітру нежіта не скопить... Громадський розум—великий розум; а я що один проти громади?.. Я за людьми, нічого вихоплюватись...

Трохим. А я так не можу.

Кирпа. Не можеш? Хіба не знаєш куди запроторюють тих, що не можуть?

Трохим. Знаю. Але я ні назад, ні за вітром я не поверну.

Кирпа. Вольному воля...

Трохим. Дайте міні чотириста рублів, сдіайте милость! Або позичте міні, опісля зароблю—оддам вам.

Кирпа. Одумайся, парубче. Куди ти сунеш свою голову? Кого не спитай, всі кажуть, що ти багато вже вчений!..

Трохим. Я більш всіх знаю, чого міні бракує.

Кирпа. І я знаю: тюрми!

Трохим. Пословиця каже: „Од суми та од тюрми не зарікайся...“

Кирпа. Може, хочеш навчитись бомби робить?

Трохим. Я їх вмію робить.

Кирпа і Меланія Григорівна (з жахом). Вмієш?!

Трохим. Не святі ж горшки ліплять. Я ж служив в артилерії...

Меланія Григорівна. Може вже, й робиш бомбі?..

Трохим. Навіщо пустословить? Кажіть, позичте міні грошей?

Кирпа. Не дам і не позичу! Женись—дам, може, й дві тисячі, може, й більш. Женися на такі, котра нам до мислі—дам ще більш!..

Трохим. Воно не штука прикинутись слухняним і вчинити по вашій волі, а потім покинуть жінку—тепер по-де-куди такі роблять,—забратъ гроші та й гайда. Доганяй вітра в полі!.. Тільки що в мене інша натура: я не хочу ні собі, ні другі люди ні світ зав'язувать і вас не хочу заморочувать, я хочу прожить вік правдою, через те і прошу: дайте міні грошей, або позичте.

Кирпа. Знов кажу: не дам і не позичу!..

Трохим. Значить, це й кінець балачці?

Кирпа. Оце їй і край!..

Трохим. Буду шукать служби, піду у найми, зароблю грошей, а таки вчитись поїду! (*Пішов*).

Кирпа. З Богом, Параню, коли люди трапляються.

Меланія Григорівна. Ходімо ж завтрукать.

Кирпа. Який там завтрук, либонь, обідать вже пора? (*Дивиться на часи*). А вже ж пора. (*Пішли в другу кімнату*).

Завіса.

ДІЯ ДРУГА

І ОДМІНА.

Обстановка *першої дії*. Через місяць.

Я В А 1.

Меланія Григорівна і попада.

Меланія Григорівна. Питаєте, як ми йому дозволили? Чи він же спитав нашого дозволу? Що йому наш дозвіл? Я й раніш казала старому, багато разів казала: не буде пуття з нашого Трошки, не буде; і вийшло на моє.

Попада. Глянуть на його—такої же достойної молодой чоловік, такой красивой і вдруг... Ах-ах-ах!.. І скрізь, душечко, куди тепер не скинеш взором своїм, непоштителство оказу-

ють діти, ужасное непоштителство супроти родителів. Ужась, ужась!.. Вразумлять треба, ох, треба!..

Меланія Григорівна. А винна в тім ученість.

Попадя. Да, да. Ужась, ужась!..

Меланія Григорівна. Коли б не оддавали до регального, то мали б і поштителство од його...

Попадя. Так, так, истинно. Мої родителі не оддали мене до іпірхального, потому що сказали так: за тобою в придане єсть приход, не засидисся в дівцах і ученія тобі більшого не надобно, як читать та писать... сколько нибудь рихметики і делікатних понятійов...

Меланія Григорівна. Машинистом нанявся до парової. Понімаєте, який нам конхвуз? Купецькой син—машинистий. Цілий день у сажі бабляться яка приятність? Ще кажуть вчить і сина Музиченкового, до регального... А додому за цілий місяць і очей не навернув, бачте, який!..

Попадя. Сліхала, сліхала... Ужась, ужась!.. За те щодня вчащає до одній особи...

Меланія Григорівна. Бодай вже ту особу бенеря вхопила, в печінках міні сидить та особа!..

Попадя. Ужась, ужась!.. Климиха розказувала. Каже: йду какось од сестри Домахи, вже було так як опівночі...—видите, сестра її Домаха, заболіла сояшницями, а Климиха понімакой-що...

Меланія Григорівна. О, так. Хто ж не зна Климихи, що то баба, як дохтурь!..

Попадя. Да-да. Вона навчена однією бабою, котра доводилась їй по мужові свахою у-других, так як помірала, та звеліла прикликать Климиху і навчила її. Да!.. Так кажу, Климиха поніма і можеть... А що вона поніма, то я вам верно кажу. Раз-однажди, меня послі вужина-вечері как схватило, как схватило... Ужась, ужась!.. Млосно міні ізделалось і так, звиніть, піт з мене, как з кабана, льють і льють, і льють!.. Да! Куди? за ким? Піп мій перепужався, до хвершала послав. Побіжали по хвершала, а його дома не оказалось, говорят: десь у карти грає,—либо у волосного старшини, либо у писаря. Де його розшукувать? Аж тут прибігла дячиха, вона теж кой-што поніма, ну только їй далеко до Климихи. Шептала вона, шептала, а з меня так і льють, так і льють!.. далі і каже: „Климиху кличте!..“ Покликали Климиху. І што ж?—У повчаса усьо, как рукою, зняла,—да! Сильно поніма. Не кожен і дохтур так поніма. Ужась,

ужасть, как понима!.. Так і говорять Климиха: „Іду поуз школу, слішу, щось рипнуло дверима, потім розговор, приятний розговор: „Душко!.. Тюльпан!.. Букет!..“ Зупинилась і стала придивляться. Вони дольжно помітили і зараз: „До свиданія, приятно го сна!..“ І розійшлись: вона в школу, а він згорбився та попід тинами ходу-ходу... „Горбся-не горбся, подумала Климиха: а од моїх очей не виховаєся...“ Утвержда, що ніхто другой був, как ваш синок,—да! Ужась, ужась!..

Меланія Григорівна. До чого ж воно може дійти?

Попада. Звісно, до чого: до супризу, не инакше!..

Меланія Григорівна. Може вона моститься за його заміж, то нехай собі і в головах не поклада. Учителька яка-небудь, ач куди лізе!..

Попада. Безсовістность тепер так расповсюджується, що ужась, ужась!.. Жаль, оченно жаль Трошиньку, такой достойной кавалер!..

Меланія Григорівна. Боже, як я хотіла, щоб він пішов по духовні части, Господи, як жалала!..

Попада. Ну, на шот видимої наружной хвасонистости, либо ухватки—духовна одежа ніскільки не виявля... От военний мундір, либо даже чиновной, когда исчо при кокарді; потім у перехваті і во всьом прочом приятность,—да!.. А про духовну одежу хоч і не говоріть... Памятаю, как ото скоро прибув ваш Троша із военной служби та как узявився у церкві, в мундірі, то, верите, я какось как будто аж помолодела і усманила свою молодость... Истинно вам говорю! Я ужась, ужась как хотела замуж за военного, ну как за мною, понимаете, був приход, то родители уговорили меня, щоб за духовного..

Меланія Григорівна. А міні до вподоби не так, скажу, духовна одіж, як життя духовне: благообразне..

Попада. Што ж життя? Хорошо, когда у паравії есть та кії, скажемо, благородніі люди от как ви; а ежели іх нема? Какое вдовольствие батюшці ходитъ по хатах та випрошувать сьоготого?.. Хорошо, што от ви, наприклад, такі, що скажеш вам: пожалуйста сьоготого і ви сисчас дайоте, ну другой не дайот!.. Потому що ви понимаете совість, а другой ніскільки не понімайтъ...

Меланія Григорівна. Здається, ми завжди порядок знаємо?

Попадя. Цими днями послала я до Музиченка за мукою. Вообразить же собі, душечко, он говорить наймищці: „Пушай деньги пришлють, тогда і получайте!..“ Видите, какой паравхвіянин зьявився?.. За усьо времня один раз тольки і бул у церкві. Ужась, ужась!..

Меланія Григорівна (*дивується*) Один тільки раз?

Попадя. Всього один раз. Ужась, ужась!.. (*Помовчала*). Перш, чим зайти у вашу лавку, я зайшла до вас... Хотите, я вам списочок прочитаю?.. Усьо, усьо вже повиходило. Росходу, росходу стольки, што ужась, ужась!.. Четверо деточок дома, треба їх нагодувать?.. Троє вчаться і тих треба і одягти, і заплатити за їх... Ужась, ужась!.. (*Вийма список і чита*) Крупи-частого борошна (*Питає*) Скільки можете?

Меланія Григорівна. Та означте пуд.

Попадя. Благодарю. Тут так і означено, неначе вашу думку знала. (*Чита.*) Житнього борошна?

Меланія Григорівна. Скільки ж вам житнього?

Попадя. Що ласка ваша.

Меланія Григорівна. Пишіть два пуди.

Попадя. Благодарю. (*Чита*). Сахарю, чаю...

Меланія Григорівна. Сахарю десять хунтів...

Попадя. Прибавте.

Меланія Григорівна. Ну, п'ятнадьцать. Чаю пів хунта.

Попадя (*зітхав*) Ох, мерси. (*Чита*). Кохвію.

Меланія Григорівна. Кохвію хунт.

Попадя. Благодарю (*Чита*). Крупів.

Меланія Григорівна. П'ять хунтів.

Попадя. Благодарю. (*Чита*). Макаронів.

Меланія Григорівна. Либонь мараконів нема?

Попадя. Ні, єсть. Я вчора достаточо видала.

Меланія Григорівна. Ну, нехай три хунти.

Попадя. Мила.

Меланія Григорівна. Десять хунтів.

Попадя. Гранд-мерси...

Я В А 2.

Кирпа (*входе*). А, дорога гостя!.. Дуже-дуже радий вас бачити.

Попадя (*чоломжається*). Що це ви нас забули? Почали вчитись у проферанца і не довчилисть?..

Кирпа. Вже, мабуть, і не довчусь.

Попадя. Как же можна? Надобно вивчитись. Ви купець, то повинні купецького положення додержуватись; мужва вам не компанія.

Кирпа. Положим ето верное ваше слово!.. (*До Меланії Григорівни*). Ти ж пошанувала чим небудь нашу найдорожчу гостю?

Меланія Григорівна. Ми викушали кохвію з цикорійом стаканчиків по пять...

Попадя. Благодарю вас, вдовольнила мене ваша благородная супруга.

Меланія Григорівна. І чай ми пили. Я й не знала, що вони не кушають чаю з цикорійом; а я дуже люблю цикорій, і завжди підмішую собі до чаю.

Попадя. Звесно, у кого какой скус.

Кирпа. Подай же на блюдечко варення.

Меланія Григорівна. Я й не догадалася, зараз подам. (*Встала і пішла в другу кімнату*).

Попадя. Почому ж перестали ходять до нас. Спужались?.. А я за вами ужась, як скучила. (*Підсовується до його*).

Кирпа. Невже?

Попадя. Не верите? Всі ви мущини народ неймовірний!.. Вам хоч кинься на шию, росцілуй вас, ви й тоді будете сумліватись... У, жорстокий мущина!.. Я колись таки кинусь вам на шию!..

Кирпа. Сдіайте так, тоді повірю...

Меланія Григорівна (*з блюдечком*). Ось і варення.

Попадя. Благодарю, мерси... Батюшка гнівається на вас, що ви не ходите до нас. Приходьте сьгодні увечорі.

Меланія Григорівна. Підемо, старий, як ти думаєш?

Кирпа. Та чи зручно жобом? А дітей на кого зоставимо?..

Попадя. А пока до свиданія з вами. (*Чоломжається*). До свиданія і з вами. (*Цімується з Меланією Григорівною*). То ви утверждаєте списочок?

Меланія Григорівна. Та вже втверждаю.

Попадя. Благодарю вам, гранд-мерси!.. Значить, я звідци прямо в лавку? (*Пішла*).

Кирпа. Що це вона у тебе клянчила?

Меланія Григорівна. Та вже звісно що.

Кирпа. От нахлібники, ненажері прокляті!.. А псаломщиця ще не була?

Меланія Григорівна. Ні, ще?

Кирпа. Прителіпається і та, а потім і дячиха... Розорителі, грабителі!...

Меланія Григорівна. Коли б вже швидч вибрали тебе церковним старостою, там либонь, все таки можна кой-чим скористатись, га?

Кирпа. Та кажуть, що на недогарках можна иноді латать кишені.

Меланія Григорівна. Колби б Господь Милосердний допоміг.

Кирпа. Та чутка йде, що мене виберуть... Дай варення, я ззім, тільки дай і шматочок хліба. *(Меланія Григорівна подає, він їсть)*. А ти чула новину?

Меланія Григорівна. Яку?

Кирпа. Музиченко лавку завів.

Меланія Григорівна. Що ти кажеш, коли ж це він поспів?

Кирпа. Поспів. Оборудовав все спотання. Яюсь здалось міні, що він вимбарь наново перебіра, а виявилось зовсім не те. Зайшов я колись, мимо йдучи, та й питаю: що тут у вас буде? „Тоді як буде, каже, то й побачите що.“ Тепер вже провів туди ліктричество од парової; а зараз і вивіску почепив, чудесно розмальована! Усякого краму сила навезено, розкладають крам на полицях... Двох прикащиків привіз з города, неначе паничі зодягнені...

Меланія Григорівна. Може і наш Трохим там прикащикуватиме?

Кирпа. Хто його зна?

Меланія Григорівна. Краща лавка од нашої?

Кирпа. Куди ж наша? Наша супроти його, як хлів проти горниць. Отака кумерція!.. Завалі та гнилі тепер вже не продаси, годі: минула розкіш—воля!.. Гарного сусіду придбали, можна похвастати перед усим миром... Ну, я ж не я буду, коли не підкопаюсь під тебе, я тобі підкладу!.. Багатьох вже я викурив звідци, інших так далеко загнав, що й доки світ сонця не вернуться назад... поборюсь ще й з цим... Не знаю тільки, з якого краю по-

чать: чи з земського чи з станового, чи прямо до справника кинутись?

Меланія Григорівна. Що це ти затіваєш?

Кирпа. Це таке діло, що ти своїм розумом не обсягнеш його!.. На це треба не твої голови...

Меланія Григорівна. Мудре б то таке?

Кирпа. І не в тім річ... а треба язика держать за зубами, а ти ж навряд чи вдержиш.

Меланія Григорівна. Он як?.. От за це спасибі!..

Кирпа. Ну, годі присікуватись... Опісля скажу... Хтось іде в хату.

Я В А 3.

Максим (на порозі). Хазяїне, а йдіть на часинку сюди!

Кирпа. А що там?

Максим. Ідіть бо швидч! (Кирпа і Максим пішли).

Меланія Григорівна. Що це Тихон задумав супроти Музиченка? Вже він, як розлютується на кого, то докаже слави... Коли б він не зашкодив zarazом і Трохимові, все ж таки жаль парубка... Що це у мене щось під ложечкою неначе смокче?.. Послать, мабуть, за Климихою... (Встала і пішла в другу кімнату).

Я В А 4.

Кирпа (веде за руку Яшку). Знов у лозах виховувався, ах ти ж падлец!..

Яшка. Вона мене за уха скубла!..

Кирпа. Покажи уха!

Яшка. Ось дивіться.

Кирпа (роздивляється). Що? Кров? Позакипала кров? Це тобі може хто з товаришів подряпав, або може сам?

Яшка. Вона!..

Кирпа. А, вона?! Я ж їй покажу!.. Де моя шуба? Я їй покажу, як купецьку дитину за уха дерти!.. Де моя інотова шуба?..

Меланія Григорівна (входить). Навіщо тобі шуба?.. Жарота ж тепер!..

Кирпа. А на те, щоб вона розуміла з ким має діло!.. Подай міні іноту шубу!.. (Меланія Григорівна пішла). Ах, ти ж

вчителька паршива! ах, ти ж, курсистка!.. Смієш знущатись над купецьким дитьом?

Меланія Григорівна (*подає шубу*). Ось тобі й шуба...
Краще б без шуби.

Кирпа. Тямиш ти!.. (*Надіва шубу*). Я їй покажу, хто я такий!..
Ходім, Яшко, зі мною!.. (*Пішов з Яшкою*).

Меланія Григорівна. Невже до вчительки пішов? Ще битиме чого доброго, він такий!.. (*Дивиться у вікно*).
Купив шубу у якогось панка зовсім за дешево, а скільки вона пихи надає людині. Ач, неначе справжній пан!..

Я В А 5.

Фрося (*вбігає*). Ой, мамочко, істочки, істочки хочу!..

Меланія Григорівна. Зараз дам тобі і істочки. Що там у вас в школі вчинилося?

Фрося. Нічого не вчинилося... А Яшка знов не був у школі!..

Меланія Григорівна. Знов вигнала вчителька?

Фрося. Ні. Він учора не знав урока, а вона сказала йому: як не знатимеш і завтра, то зоставлю тебе без обіда.

Меланія Григорівна. І не біла його?

Фрося. Ні, вона ніколи нікого не б'є!.. Як позаторік був Михайло Семенович за вчителя, так той і бив, і за уха скуб, і по лобові цокав, і навколішки ставляв... А ця ніколи нікого і пальцем не зачепила...

Меланія Григорівна. Іди ж у ту кімнату, одріж там шматочок хліба та візьми у шахві сердинку, там у коробочці одна зосталося—ззіж її.

Фрося. Та ж, мамо, сердинка вже давня, вона геть по-чорніла і цвіллю понялась; може міні од неї звадить?..

Меланія Григорівна. Не завадить. На добрий камінь, що не скинь, все змеле... Обшкреби ножем плісень та й скушай, підгодуйся доки до обіду. (*Фрося пішла*).

Я В А 6.

Климиха (*входить*). Доброго здоров'ячка! З середою будьте здоровенькі!..

Меланія Григорівна. Спасибі. Милости просимо, сядовіться.

Климиха. Спасибі, сяду. Сяду, бо трошки притомилася, далеченько... (Сіда). А на дворі жарота та духота... а дощів нема та й нема.

Меланія Григорівна. А ви не знаєте средствія, щоб дощ пішов?

Климиха. Не знаю, голубочко. Чогоне знаю, то вже не знаю... і морочити не стану людей... Еге, не знаю!.. А колись-то були такі баби, що вмилі і хмари наvertать, і дощ нагонить... Мої покійні мати, царство ім небесне, самі бачили, як одна баба, сказать, вона правдива була відьма, прирождена, то було вийде уночі з хати, а ніч зоряна, стане посеред двору, промовить щось до зорь, потім увіткне ножа в землю, а зорі так і почнуть падать з неба, так і посипляться, як гаряче угілля, або головешки... І зараз геть навкруги стемніє... Раз вона посварилася, голубочко, за віщось з своєю сусідою. Еге, ото ж як посварилася, взяла та й зняла з неба вечірню зорю, зняла та й замкнула її в льоху. От та сусідка, як почало сутеніти, виглянула з сіней, чи зьявилась вже зоря, щоб лагодитись до вечері, бо ось-ось чоловік з синами прийде з поля... Виглянула вдруге—нема зорі, виглянула втретє—нема... Аж це чоловік та сини сусіль з поля у двір. Чоловік і почав гримать: „що ж ти сяка-така і досі вечері не злагодила, ми потомились, їсти хочемо, а тобі й байдуже!..“ І знялась про-між їх сварка. Та так що вечора, що вигляне з сіней—нема зірки, вона і опізниться з вечерею... Що ж ви думаете? Мусила та молодиця у ногах повзати та перепрохувать відьму. Ну, та змилосердилась і випустила зорю з льоху!.. Отаке. А хто у вас хворий?

Меланія Григорівна. Та я... щось під ложечкою смокче...

Климиха. Смокче?.. Свячена вода є? І віск є?

Меланія Григорівна. Як же щоб не було?

Климиха. Як є, то й смоктати перестане. Ходім же пошепчу.

Меланія Григорівна (встала і йде). Що ви там бачили колись біля школи, уночі?

Климиха. Коли?

Меланія Григорівна. Матушка попадая розказували, що чули од вас, ніби б то ви бачили нашого Трохима, як він вийшов уночі од вчительки та по-під тинню прокрадався.

Климиха. Я бачила? З роду-віку не бачила!.. Ой, які ж матушка чудернацькі!.. Вже кому-кому, а ім не годилося б плес-

коть, вибачайте, язиком... Коли вони супроти мене наговорюють, чого і овсім не було, то вже й я не втерплю про їх, виявлю всю правду. Тільки ви ім, пожалуста, не переказуйте. (*Оглядається*). Матушка хоч вже і не молоденькі, а на молоденьких заздяться... Вони мене прохали, щоб я приворожила до їх вашого Трохима.

Меланія Григорівна. Що ви говорите?..

Климиха. От їй-Богу, що правда!

Меланія Григорівна (*глянула у вікно*). Ходіте до мене в кімнату, бо ондечки хтось іде. (*Пішли*).

Климиха. До їх колись приворожувала циганка псаломщика і таки приворожила... А це вже на вашого синопка вони звернули очі... Батюшка, сказати, тухтій, похнюпа, а матушка при телесах, ну і... (*Пішли*).

ОДМІНА ДРУГА.

(В ШКОЛІ).

ЯВА 1.

Сохвія Станиславівна, Ольга Данилівна і Трохим Тихонович.

Трохим (*дочитує нарис якою небудь видатною письменника російського*). Боже, Боже, який би я був радий, коли б такі твори, як оце ми прочитали, швидче почали з'являтися на українській мові, щоб їх читав наш народ, читав на зрозумілі рідні мові!.. Це ж така захоплююча психологія, котра підійма людину на боротьбу, будить дрімаючі в їй сили, підохочує на корисну й невтомну працю... Аж боляче робиться, що наша Україна не дала ще нам такого талановитого письменника!..

Сохвія Станиславівна. Але мусите признати факт, що вже чимало з'явилося книжок і на наші мові, доладних і корисних.

Трохим. Мало, мало, дуже мало!.. Коли б швидче часопись завести таку, щоб вона була дешевенька, доступна по ціні народові, і щоб коштовного змісту,—ось чого дуже треба!.. Ми часто товкуємо з моїм хазяїном про дешеву газету. Він ніби і зовсім мало освічений чоловік, сам про себе каже, що вчився на мідні гроші, та бачить, що людей треба вчить на золоті... Душа у його чула... думками иноді ширяє дуже просторо.

Сохвія Станиславівна. Якось розбалакалась з ним про кооперацію, який він широкий кругозір освітив своїм змізкуванням, скільки виявив надзвичайно оригінальних думок!..

Трохим. Ото правда. Він сприяє всією істотою найширшим вчинкам, котрі освічують путь до людського добробуту, до громадського оздоровлення... Не далі, як вчора казав: „Нехай знайдеться три-чотири чоловіка з грішми, і я згоден пристасти до спілки: дам дві, дам три тисячі на газету, а більше не можу...“ Що ж, він чоловік не багатий: у його сімья і діло, котре годує його і сімью. Зупинить же діло не можна, бо чим тоді содержувать сімью і доводить дітей до розуму?.. Дуже потрібна дешева газета, наш селянин не може платити шість, чи п'ять карбованців на рік, не сила його; а щоб виписувать газету у складчину, то до того ще селяни не додумались... Ну, я так думаю, що згодом грошовиті люди знайдуться, шкода тільки що не зараз!..

Ольга Данилівна. Вашого отця підбить би на це діло.

Трохим. Що це ви кажете? Ніколи він карбованця не дасть на таке діло!..

Сохвія Станиславівна. А тоді, як пішла балачка про землю та про свободи, чого він не говорив тільки, на що не згоджувався?..

Трохим. Та він і хазяїнові моєму здався на перший раз дуже любязним та ввічливим: коли я прийшов до його найматись, він довго дививсь на мене з недовір'ям, вважаючи мене за невживчивого, та сварливого; вірить не хотів, що мій татусь може перемашатись по десять разів на день, мов той хамелеон...

Сохвія Станиславівна. Так би не годилося про батька...

Трохим. Я правду кажу. Кого він тільки не оплутав своєю улесливістю та хитромовкою?.. Ви його не знаєте.

Сохвія Станиславівна. Пам'ятаєте, як була велика сходка біля волости, то б то митінг, і як він перший кинувся обнімать та качать оратора, коли той скінчив промову про равенство сословій?

Трохим. А опісля, як повернулося колесо у другий бік, то він перший од усього того і одхрестився, і одмолився... Потім ще й нацьковував на де-котрих людей... Е, краще замовкну!..

Сохвія Станиславівна. Тоді і старшина, і писарь, і батюшка *внімали* тим речам та й багато таких було; а тепер, мов ті флюгера, повернулись за вітром... Яюсь аж не віриться, щоб могли люди так хамелеоніцать...

Трохим. Не віриться, а приходиться вірить... Але годі про це!.. Так думаєте в суботу прочитати дітям про льодове море? Сохвія Станиславівна. Еге ж, в суботу. Ви прийдете?..

Трохим. Та попрося помошника, щоб за мене подіжував біля машини.

Сохвія Станиславівна. І читатимете?

Ольга Данилівна. Ви чудово читаєте, так виразно.

Сохвія Станиславівна. Мушу признатись, що я таки знеслююсь в класі.. Почитаєте?

Трохим. Та вже, як треба, то й читатиму.

Я В А 2.

Кирпа (*за дверима*). Куди тут: сюди, чи туди?

Трохим. Голос мого батька! Чого це він до вас? Не хотілося б міні з ним зустрічатись...

Сохвія Станиславівна. То підіть у ту кімнату, пересядьте там. (*Трохим іде в другу кімнату*).

Я В А 3.

Кирпа (*оглядається*). Куди тут повісити?

Сохвія Станиславівна. Що таке?

Кирпа. Шубу інотову куди повісити?

Сохвія Станиславівна. Було б зоставить в сінях.

Кирпа. Щоб хто вкрав? Хто це перед вами стоїть?

Софія Станиславівна. Що це за розмова?

Кирпа (*б'є себе в грудину*). Я питаю хто це стоїть?

Сохвія Станиславівна. Бачу ж хто!..

Кирпа. Бачите? А хто ж я такий, а ну вимовте?

Сохвія Станиславівна. Я вас не розумію!..

Кирпа. Зараз зрозумієте!.. (*Показує на ухо Яшчине*). Що ото таке?

Сохвія Станиславівна. Ваш син.

Кирпа. Ні, оце що таке? (*Тика в ухо Яшчине*).

Сохвія Станиславівна. Ухо.

Кирпа. А на усі що? Що оце на усі? Це кров!.. Звідкіль ця кров узялась?

Сохвія Станиславівна. Спитайте вашого сина.

Кирпа. Він каже, що це його наскублено.

Сохвія Станиславівна. Хто ж то йому наскубу?

Кирпа. Хто тебе, Яша, скубу?

Яшка *(показує рукою на Сохвію Станиславівну)*. Вона...

Сохвія Станиславівна. Я?!

Яшка. А вже ж...

Сохвія Станиславівна. Ах ти ж, брехливий хлопчисько, де в тебе стид? Я тебе скубла за уха?

Яшка. А вже ж...

Сохвія Станиславівна. Чи ви чуєте, Ольго Данилівно? Коли я тебе скубла, де?.. я з роду-віку нікого з дітей не скубла!.. Хто з товаришів твоїх бачив? кажи!

Яшка. Ніхто не бачив... Ви догнали мене в снігах та й наскубли!..

Сохвія Станиславівна. Ах ти ж безсовісний!.. В вічі міні таке вигадуєш?

Кирпа. Я купець второй гильдії і мої діти—купецькі діти... та щоб яка небудь вчителька-підтіпанка їх сміла скубти!..

Сохвія Станиславівна. Як ви смієте мене зневажать, геть звідци!

Кирпа. Що, геть? Кого геть? Мене, купця второй гильдії, геть?.. Я не сьогодні-завтра буду попечителем цієї школи—і мене геть?..

Сохвія Станиславівна. Зневажать мене я нікому не дозволю!..

Кирпа. Та я тебе без дозволу вижбурну з цієї школи!.. Як роздягнусь оце та як ухоплю тебе за патли, то виволочу тобою усю школу!.. Сволоч ти!.. *(Кидиється до неї)*.

Сохвія Станиславівна. Сторож, сторож!.. Геть звідци!..

Сторож. Я тут!.. Чую, давно все чую!... *(Стає між Кирпою і вчителькою)*. Ступай звідци геть!..

Сохвія Станиславівна. Ой, серце, серце!.. *(Ханається за груди)*.

Ольга Данилівна *(підбігла до неї)*. Ходімте звідци!.. *(Веде її в другу кімнату)*.

Трохим *(виходе)*. А й да батько!

Кирпа. А, і ти тут, на зальотах? Ти чув?..

Трохим. Чув, все чув і ледві себе здержую!

Кирпа. Може станеш свідком проти батька?

Трохим. Стану і нічого не втаю!

Кирпа. Така честь батькові?

Трохим. Не батькові, а лихому чоловікові, зневажникові, звірові!...

Кирпа. Дайте міні ломаку, дайте міні ломаку!.. Ах ти ж!.. Та я тебе, розсукин сину!.. *(Кидається на Трохима).*

Трохим *(хапа його за руки)*. Рукам волі не давайте!.. Бо я можу й забути, що ви міні батько!..

Кирпа. Смієш батькові крутить руки?..

Трохим. Я не крутю... а щоб ви вдарили мене, то того не буде!..

Кирпа. То ти так з батьком?

Трохим. Ідть звідци! я не дозволю вам тут колотнечу заводити!.. Ідть додому, там і колобродьте!..

Кирпа. Пусті мої руки, пусті!..

Сохвія Станиславівна *(на порозі)*. Це вам так не мнеться, я на вас жалітимусь!..

Кирпа. Жалітимесь?.. Ти спершу пошукай на мене суда!.. Тьху тобі!..

Трохим. Ні слова більш!..

Сторож. Не купець, а скотиняка!.. Ще й шубу панську напьяв!..

Кирпа. Мовчи, беззуба собако!..

Сторож. Ні, не мовчатиму!.. Я тебе ще й мітлюю звідци почастаню, не подивлюсь, що ти в шубі!..

Кирпа. Ну, я ж не я буду, коли всіх вас не впечу!.. *(Трохим виводє його геть).*

Сохвія Станиславівна. Боже мій, Боже!.. За віщо таке знущення, за віщо? Чи довго ще будуть помикать нами гнобителі?.. Хто ж захистить, хто оборонить од кровопивців?!.. *(Рида).*

ДІЯ ТРЕТЯ.

Обстановка першої дії.

ЯВА 1.

Старшина і Меланія Григорівна.

Старшина. Довго ж нема з города Тихона Митровича, а міні ніколи... Уремня, вірите, летить так, як полова за вітром, і не зоглянешся, як вже й вечір...

Меланія Григорівна. Осудовисько!.. Покликали на суд ще й в город... Мало тут сорому завдав земський, що за якусь, звиніть, нечупайдливу вчительку, за якусь сміття присудив на місяць в острог,—чого доброго ще й там присудять?..

Старшина. Не дольжно быть... Як то можна, щоб такого знаменитого, можна сказати, першого на всю округу субьекта та щоб присудили?.. Єто не хвасон!.. А вчителька нехай начувається!.

Меланія Григорівна. Це земський присудив Тихона через те, що він не поїхав до його проздравить з менинами.. Казала: їдь та проздрав... Іздили ж ви і писарь?

Старшина. Тошно, що їздили і проздравили, і нас поштували вином, дорогим вином... Коли б поїхали Тихон Митрович і їх поштували б вином... Треба було поїхати.

Меланія Григорівна. А вже ж.

Старшина. Нас чимало там зїїхалось старшин та писарів, сказати, субьектів десятка зо два і всіх поштували дорогим вином...

Меланія Григорівна. Адже ж і Музиченко їздив?..

Старшина. Тошно, що їздив, тільки не в наші кумпанії... Мабуть, не дїждусь Тихона Митровича? Так ви перекажіть їм, щоб небезпременно пожалували на менини і понімайте так, що без їх міні й менини не менинами стануть... На щот же того, щоб проздравить, то, пожалуста, хліба не приносьте, бо хлібів і без вас нанесуть, а краще канхветів, пряників, ріжків, горіхів... От коли б ще були палцини... ух і здорово люблю палцини!..

Меланія Григорівна. Та вже не сумлівайтесь, ми порядок знаємо і соблюдаєм повсігда...

Старшина. Ну да, бо ви люди порадошні... А варення у вас нема? У нас тільки і є вишньове...

Меланія Григорівна. Є малинове...

Старшина. Ото-то!.. Саме моє любиме!.. Принесіть і варення малинового. І з тим до свиданія. Ждемо вас обох на обід, чуєте? Морожане буде!..

Меланія Григорівна. Молозиво? Хіба у вас корова отелилась?

Старшина. Ні, морожене... Тут у нас проявився один поварчук, так він може... Скажіть Тихонові Митровичові, що без їх міні всі прочі субьекти, скільки б їх не було, все рівно, що без надобности. Ще раз до свиданія! (*Почоломжавшись, пішов*).

Меланія Григорівна. Не поїхав Тихон до земського, а Музиченко їздив, земський і до його вже заїздив і чай у його пив...

Я В А 2.

Андрій Чабаненко *(на порозі)*. Здрастуйте!.. Нема ще Тихона Митровича?

Меланія Григорівна. Нема. А що, приніс псзику?

Андрій. Еге ж, приніс... а де я візьму?

Меланія Григорівна. Розстарайся.

Андрій. А де я їх розстараюсь.

Меланія Григорівна. Де хочеш. Он піди до Музиченка.

Андрій. Не позича.

Меланія Григорівна. Ти ж почім знаєш?

Андрій. Кидались до його за позикою, так він каже: я не процентщик... Тільки тим, котрі у його служать, позича, без проценту.

Меланія Григорівна. Певно за вигоду?

Андрій. Без нікаторої вигоди. Котрий служить у його скільки годів і він його добре зна, такому позича; потім дає якісь копійки од заробітку... Хвалився один, котрий у його служив ще тоді, як держав він у оренді млини на Осколі, п'ятий би то год у його при цім ділі знаходиться,—так каже: „Іноді з копійок маю на місяць карбованьців два, а бува й більш...“

Меланія Григорівна. Це щось нове, нечуване!.. Ти часом не п'яний, що таке верзеш?

Андрій. Це истинна правда. *(Помовчав)*. Сділайте милость, поборгуйте до Спаса. Підуть оце ярмарки, то я продам де-що з худоби і оддам, ей-ей оддам!..

Меланія Григорівна. Бачиш який ти!.. Тобі поборгли на місяць, ти знов одпрошуєся... а прийде Спаса, знов проситимєся...

Андрій. Принесу, ей-ей принесу, розстараюсь!.. Занедужав був... А знаєте, як злидень занедужав, то йому не можна лягти та гоїтись,—він мусить через силу вставать та робить; або ж як ліг, то зразу й помирай, бо чим довш хирітимеш тим більш наплодиш злиднів...

Меланія Григорівна. Інші хоч половину поприносили, а ти а ні рублика.

Андрій. Нема, хоч задушить, хоч заріжте—нема!

Меланія Григорівна. А позавчора бачили тебе біля монополюшки п'яного... Кажуть: аж хитався!..

Андрій. Вже й п'яний!.. На пів бутилки ледві розстарався, вже й п'яний!.. Не горілка мене хитала, а лиха недоля!..

Меланія Григорівна. Та ти на слова бойкий!.. Замість того, щоб складати копійку до копійки!..

Андрій. Е, слухайте! Воно легко повчать, та не легко сповнять. Хіба у мене душа з лопуцька—не хоче того, що й людська?

Меланія Григорівна. От же краще не базікай, а йди та пошукай на оддачу!

Андрій. Це ваше таке останнє слово?

Меланія Григорівна. Іншого слова нема у мене за для тебе. Иди собі!

Андрій. Нема? Ну, що ж, розорайте, цінуйте, грабуйте!.. І де ті палії вештаються, що скрізь палять, а отаких иродів і не сплять!.. *(Пішов).*

Меланія Григорівна. Як? Що ти сказав?

Андрій *(за дверима)*. Те, що чула!

Меланія Григорівна. Постривай же! Скажу я на тебе старшині і писареві, вони тебе викурять з села!.. Скажу, щоб завтра ж тебе записали у приговор!..

Я В А З.

Трохим *(входить)*. Здрастуйте. Батька нема ще дома?

Меланія Григорівна. Нема.

Трохим. А як ваше здоров'я? Фрося казала, що ви слабували?

Меланія Григорівна. Вже вичуняла... певно твоїми молитвами.

Трохим. Гніваєтесь на мене? То б то міні не жаль вас?

Меланія Григорівна *(помовчала)*. Іздив на суд?

Трохим. Чого б я туди поїхав?—Сохвія Станиславівна устранила мене.

Меланія Григорівна. А коли б не встранила, то ти казав би на суді проти батька?

Трохим. Казав би все те, що чув і бачив.

Меланія Григорівна. Стало бить, обвинуватив би батька?

Трохим. Як батько винен, то його суд сам обвинуватив би, а на допросі сказав би, кажу знов, все, що чув і бачив.

Меланія Григорівна. Проти батька?

Трохим. Я цього не зрозумію ніяк, що означає „проти батька?“

Меланія Григорівна. Не розумієш? Розумієш ти добре!

Трохим. А я вам кажу, що не розумію. Суд розбирає лихий вчинок і обвинувачує того, котрий його вчинив,—чи то батько, чи дядько, чи брат, чи сват...

Меланія Григорівна. Однаковісенько?.. Ух, ти безсовісний!.. Невдячний!..

Трохим. Взяли собі якусь привелегію користатись тим, що вони батьки, кривдить дорослих дітей, знущатись над ними, зневажать, бити, з двору вигонять, як червиву собаку; а діти повинні не тільки скорятись мовчки і терпіти наругу, а ще й почитувать й шанувать їх, бо вони батьки?..

Меланія Григорівна. А вже ж... Так воно здавна ведеться...

Трохим. Не кожному давнину годиться поважать. Якесь умопомрачення!.. Батько на моїх очах зневажив людину, неповинно образив, а я мушу казати, що нічого не бачив і не чув?.. Бо то батько. Так по вашому?

Меланія Григорівна. Іменно.

Трохим. Ні, це абсурд!

Меланія Григорівна. Що-о?

Трохим. Чепуха, ось що! Таке, що й купи не держиться!.. Не всякого батька можна поважать. Котрий батько клопочеться біля дітей, викохує їх, виховує, піклується за ними—той виповня свій батьківський обов'язок і такого не можна не шанувать. Коли ж, маючи достатки, заступа шлях своїм дітям, не дає їм допомоги досягнути розумом більш знаннів, щоб вони потім змогли прийти на підмогу тим людям, котрі не мають сили сами здобуть ту освіту; коли він вигоне своїх дітей, або примушує скорятись своїм химерним витівкам, то за віщо ж такого батька шанувать? Ви дивитесь на своїх дітей, як на підданих, рабів, невольників... а треба поводитись инакше...

Меланія Григорівна. Як же то инакше? Вчи, вчи матір на старости, повчай!..

Трохим. Доки діти малі, їх слід батькам повчать, виховувать, доводить до розуму; а коли вони зростуть, батькі повинні

дать їм волю жить власним розумом. Коли я дорослий і мій розум веде мене на широкий шлях освіти і розвою, то хіба ви повинні заступать міні шлях?!“ Сиди, мов, тут, не смій нікуди рипатись!..» Хіба я недоумок, що ви нехтуєте моїм розумом і потукуєтесь скорить під свій?.. Сами ви і батько в вічі міні кажете, що я розумний і більш вашого вчений. За що ж наступаете міні на розум?.. Це якась самодурість!.. Хіба воно повинно так бути?

Меланія Григорівна. Наші батьки так нас виховували і нас повчали так виховувать своїх дітей.

Трохим. Одначе ж ви не послухали ваших батьків: вони не оддавали вас ні до гимназії, ні до реального; а ви мене оддавали в реальне, а Фросю лагодитесь оддать у гимназію... Ведіть же те виховання і до кінця в таким напрямку; звертать ні на бік, ні назад годі... Але це діло ми ще довго будемо з вами пережовувать, та не пережумо... А ось що, ось зачїм я до вас прийшов... мій хазяїн хотїв теж прийти, щоб побалакать з батьком... А побалакать неодмінно треба, щоб уберегтись од лиха... Так чуєте, ось яка штука: умовте ви батька, щоб він не збільшував аренду на землю; хіба його розорить те, як він візьме карбованцем дешевше на десятині?.. Закупив кругом землі і що-году підніма ціну на аренду; він же цим прямо знищує народ... Тепер про-між людьми шириться ремство. Чули ви, що по-де-куди коять з тими, що тиснуть людей?.. Краще б не накликать того лиха вам!..

Меланія Григорівна. Яке там ремство, хто це тобі казав?

Трохим. Я до людей ближче стою, ніж ви; до мельниці заходять усякі люди і гомін лихий все збільшується...

Меланія Григорівна. Це ти чи не хочеш навернуть нас на розум твого хазяїна? Ой-ой-ой, який розумний!.. Ач, завів моду якийсь спочивок давать прикащикам у лавці,—в неділю та в празники; робочим теж якісь там вільготи... Прямо балує, псує народ!.. О, що воно загуркотїло? (*Дивиться у вікно*). Батько приїхав!.. Коли не хочеш з ним зустрічатись, то йди через мою кімнату та там у вікно вилізть...

Трохим. Ні, я вікнами ще ніколи не лазив і не полізу.

Я В А 4.

Кирпа (*входить, з шубою на руці*). А, дорогий гість, несподіваний!.. Садовіться, сділайте милость!..

Трохим. Ми й постоїмо. Ви натомились в дорозі, то вам годиться присісти.

Кирпа. Я знаю добре й сам, що міні годиться! Міні годиться зараз вигнать тебе з дому,—ось що! (*Вітає шубу*).

Трохим. Я до матері прийшов, а мати тут така ж хазяйка, як і ви; вони мене до цього часу не вигонили і, доки не гнатимуть, я зостанусь.

Кирпа. Я тут старший і моя у всім воля!..

Меланія Григорівна. То б то, проживши з тобою більш двадцяти п'яти років, я в свої хаті не маю ніякої волі?

Кирпа (*здивовано*). Це ж що таке? Що це за словеса, що це за глаголи, відкіля вони?

Меланія Григорівна. Ти не чув ще таких глаголів од мене?.. Коли тобі не болить, то ти не можеш так зробити, щоб і в мене не боліло!..

Кирпа. Ви як же це, вже змовились проти мене?

Трохим. Ніякої змови не було та й не буде. Навіщо та змова? Я прийшов провідать матір, бо чув, що вони занедужали...

Кирпа. Ти не лікарь.

Трохим. Я син.

Кирпа. Чудовий син, на радість всьому мирові!..

Трохим. Годі... я не хочу вас дратувать, прощайте.

Кирпа. Ні, постривай!...

Трохим. А чого ще?

Кирпа. Поглузуй з батька, що його й зйїзд присудив на місяць в тюрму!..

Меланія Григорівна (*сплеснула руками*). Присудив?!

Кирпа. Ну, регочи ж!..

Трохим. Не реготать, а сумувать треба; і не над тим, що присудив зйїзд, а над тим, що як то инший чоловік може иноді запалитись сліпою злістю до того, що ні в чим неповинну людину топче в болото, зневажа, опаскужує неприємними речами! аби тільки догодить свої дикі помсті, він радніший розчавить живу людину, в багнюку затопить!..

Кирпа. Стало бить, я винен?

Трохим. Кругом.

Кирпа. А вона?

Трохим. Ні в чим неповинна, а ні на волос!.. Після того скандалу, який ви вчинили, я присогласив Яшку розказать все по правді. Він признався, що сам роздряпав собі ухо, бо думав

таким вчинком збавитись од вчення... Збалували ви здорово Яшку, от що. Я його почав соромить і довів до того, що він гірко заплакав і дав слово більш ніколи такого не робить... Ви повірили Ящі і заплямили прилюдно чесне ім'я тієї людини, котра надрива груди по цілим дням, вдовбучи в голови таких лоботрясів, як наш Яшка, знання, щоб розбудить їх розум і повернуть його на путь добра та чесної праці.

Кирпа. Годі, годі!.. Виходить,—як не крути, як не верти, кругом винен я?

Трохим. Діло, мов на долоні, навіщо ж ще питать?

Кирпа. То б то ніякий аблакат не виправить мене?.. А я думаю, що ти брешеш!

Трохим. Ні, діло ясне.

Кирпа. Так?.. Я винен?.. Ах, ви ж праведні душі!.. І мати праведна, і синочок, присвятились обоє!..

Трохим. Годі, тату, вигадувать!.. Бо коли вже діло піде на витівки, то ще хто його зна, хто з нас кого зажене на слизке!.. Не до речіці вигадки та витівки...

Кирпа. А що ж до речі? (*Наступа на його*). Кажи, що до речі?

Трохим. Чого ви на мене наступаєте? Чи не хочете схопити за чуба, або вдарить? То я вас упережаю: не наважайтесь того робить, бо я можу забути, що ви міні батько!

Кирпа. Що ти сказав?

Трохим. Я бачу, що нам сьогодні вже з вами не порозумітись. Краще одійти од гріха... Прощайте! (*Хутко пішов*).

Кирпа. Під три чорти!..

Меланія Григорівна. Перестань вже лютувать, заспокойся... Діло є!

Кирпа. Заспокоїтись?... (*Довою хоче по хаті*). Яке таке діло? (*Сіє*).

Меланія Григорівна. Як побалакав Трошка, так як належить, по серцю, то вже й я бачу, що не так ми поводитись з нашими дітьми...

Кирпа. Не так? А як же по твому? А ну-ну, що ви там вдвох змудрували?

Меланія Григорівна. Навіщо ми його оддавали в регальне?

Кирпа. Не слід було оддавать, це правда.

Меланія Григорівна. То-то, що правда...

Кирпа. Ну, далі!
Меланія Григорівна. А коли оддали, то треба й далі
вже так...
Кирпа. Як?
Меланія Григорівна. Не так, як зараз, а инак.
Кирпа. Але як же, як?
Меланія Григорівна. Та що ти міні баки забиваєш:
як, та як?

Я В А 5.

Музиченко. Здравія желаєм!.. Давненько не видались!..
(Чоложкається). Здоровьячко ваше як?

Кирпа. Та... нічого собі.

Меланія Григорівна. Так собі поживаємо... по Бо-
жому...

Музиченко. Що це ви, сусіде, ніби стурбовані чимсь?

Кирпа. Ба, таки стурбовані.

Музиченко. Може я не в свій час, що й сідять не кажете?

Кирпа. Та, положим, сідайте... Прийшли довідатись, чи
скоро мене посадять в тюрму?.. Потерпіть, ще не скоро...

Музиченко. Ні, я не об тім... Я до вас по ділу та ще
й не по аби-якому.

Кирпа. Може, хочете другого сина переманить до себе?
Так малий ще...

Музиченко. Балачка ваша не до речі. Хіба я вашого
сина переманив?

Кирпа. Скажете: ні?

Музиченко. Ви вигнали його з дому, він прийшов до
мене і сказав, що поступив би на службу до машини. Розго-
ворились, повів я його на мельницю, повів до машини... ви-
явилось, що він тямить діло...

Кирпа. Ще б такий не тямив!

Музиченко. Я й прийняв його.

Кирпа. А я не прийняв би, а вигнав би в шию. Коли він пішов
супроти батька, то такому слід в зашийок надавати і вигнати геть!..

Музиченко. І довести до того, що, може, і руки накла-
в би на себе?..

Кирпа. Нехай наклада!..

Музиченко. Ні, я так не вмю. Ви довели сина до пів шляху і кинули його на роздоріжжі: іди, мовляв, куди очі втраплять... Як так з дітьми поводитись, то навіщо їх і плодить?

Меланія Григорівна. Правду, правду кажете, сусіде!

Кирпа (*передражнює її*). „Правду, правду!“ Ще й ти почни каркати, гаво!..

Музиченко. Отака сімейна, дружня розмова! Не сподівався я!.. Хотів я побалакати з вами про людське ремство, хотів остерегти вас, щоб бува, не счинилась лиха несподіванка, од котрої і вам негаразд буде та й нам не з медом... Бо, звісно, товпа, як хвиля морська,—її не одіпнеш і не одвернеш, все що зустрине на путі—злиже...

Кирпа. Що це ви міні торочите!.. Не морочте голови!..

Музиченко. Мабуть, краще зроблю, як піду од вас?.. (*Встав*).

Кирпа. Я вас не заохочую сидіть.

Музиченко. Не багато ми з вами соли ззіли...

Кирпа. Потому, що ви мене розорили!..

Музиченко. Що таке?

Кирпа. Ограбували мене!

Музиченко. Що це ви, чи ви при своїм умі?

Кирпа. Я хотів купити парову, а ви перебили!..

Музиченко (*дивується*). Я цього й не чув!..

Кирпа. Було б спитати! Я завів здавна лавку, а ви й собі? Ач, який канкарепт з'явився!..

Музиченко. То ви хочете хліб їсти, а другі нехай ідять полову та висівки,—так би то по вашому? Закупили навкруги землі та й тиснете людей! Хотіли б все село закупити!.. Ви вже й церкву закупіть та отдавайте в аренду, як колись ляхи робили!.. Бачу, що тепер не треба вже нам вкупі і трьох пудів соли їсти!.. Тепер і я вас побачив наскрізь!.. (*Хутко пішов*).

Кирпа. Господи, допоможи міні мого ворога знистожити!.. Ну, я ж не я буду!..

Меланія Григорівна. Годі вже, Бога ради, вгамуйся!..

Кирпа. Так то і вгамується... Фу, аж душно стало!.. (*Розв'язує косинку на шиї*). Де вода? (*Бере графин з водою і лє собі воду на чоло*).

Меланія Григорівна. Старшина приходив, кликав в гості, його жінка менинниця.

Кирпа. Сьогодні?.. Ага-га, так, так...

Меланія Григорівна. Що-году ходили на менини, хіба не підемо сьогодні? Може з старшиною порадився б, як прикрутить ворогів? Він чоловік розумний...

Кирпа (*втира юлову рушником*). Охолодився трохи...

Меланія Григорівна. Прохав, щоб хліба не приносили, а канхветів та варення малинового.

Кирпа. Та то вже що-году так... Канхветів не бери дорогих, а перемішай: хунт таких, що по тридцять п'ять, а хунтів зо три дешевеньких; гості з-де-більшого будуть такі, що ім аби солодке...

Меланія Григорівна. Казав, що ждатимуть з обідом; а обід буде над вечір, як у земського... Молозиво буде.

Кирпа. Мороження, а не молозиво... Я їв, як давали обід справникові... Надівай сьогодні, до речі, рутонду.

Меланія Григорівна. А й справді, я її ще й досі не міряла; як купив, все висить на кілочку.

Кирпа. Одягайся ж, та й рушимо... По дорозі зайдемо в лавку...

Меланія Григорівна (*пішла в другу кімнату*). Я зараз.

Кирпа (*вийма гаманець і ліче гроші*). Малувато грошей. Треба взяти ще з півсотні, бо певно гратимем у стуколку... Піду в гості та хоч трохи заспокоюсь... От анахтеми, бузувіри!..

Меланія Григорівна (*виходе в ротонді*). Щось неначе міні тісно в йому, у ротондові, та й довге яке...

Кирпа. Бо не звикла до цієї одежі, а треба привикать.

(Пішов в другу кімнату).

Меланія Григорівна. Яюсь ніби незручно... А ну, гляну на себе у дзеркало. (*Іде, спотикається на полу і пада*). Отакої!.. От тобі і не підіймусь... Заціплено скрізь... Тихоне!.. Тишко!.. А йди мерці сюди!..

Кирпа. Чого ж це ти качаєся по долівці?

Меланія Григорівна. Упала та й не піднімусь... Защепнуто. (*Тихон підводе її*). Хай, їй враг!.. Треба спершу навчитись, як у ній ходить... роздягнусь... (*Роздягається*).

Кирпа. Не навчися вже... Нехай, мабуть, висить на кілочку, доки Хрося підросте...

Меланія Григорівна. Краще надіну бурмус... (*Роздягулась*).

Я В А 6.

Яшка (*не бачучи батька, вбігає, стрибаючи верхи на пальочці*). Ну-ну, не басуй!..

Кирпа. Так, так... Це ти так вчися? А урок знаєш?.. Табличку множення вивчив?.. Так ти міні набрехав на учительку?.. Табличку множення, питаю, знаєш?

Яшка. А вже ж знаю...

Кирпа. А скільки п'яту-шість?

Яшка. Скільки?.. Звісно... Тридцять вісім.

Кирпа. А подай, стара, щоти, я вищитаю... Як тільки ти збрехав, то я спишу на тобі всю табличку. (*Меланія Григорівна подає щоти*).

Я В А 7.

Фрося (*вбігає*). А там до нас ідуть люди, сила людей!..

Кирпа. А чого їм треба?

Меланія Григорівна (*наслуха*). Та як лементують!.. (*Чутно юнім, що все збільшується*).

Фрося. Ой, мамочко, я їсти хочу!

Меланія Григорівна. Там у ті кімнаті візьми в шахові, є два бублички. (*Фрося пішла*). Чи ти бачиш, старий, яка юрба?.. (*Дивиться у вікно*).

Кирпа (*дивиться у вікно*). Справді!.. Попереду Андрій Чабаненко, Василь Шаповал, Дмитро Горголя, Семен Дудка... (*Яшка крадькома зника*).

Меланія Григорівна. Всі ці приходили сьогодні по одинці... Тільки Матвій Жученко й приніс, та й то не всі,—половину, а другу половину помінився оддати після Спаса.

Кирпа. Але чого вони так галасують?.. Це вони за оренду прийшли, сьогодні строк... Я неначе почував, що добром діло не владнається і переказав до урядника, щоб над вечір прибув, з кількома стражниками, на всякий случай...

Меланія Григорівна. З лихим заміром вони прийшли, з паліччам!.. защепнути двері. (*Защипа двері*). Казав же Трохим...

Кирпа. А де мій алірвер?.. (*Бере із столу револьвер*). Знов Яшка повистрелював всі заряди!.. От проклятуший хлопчисько!.. Ну, постривай же, спишу я тобі і табличку, і заряди!.. Де це мої заряди? (*Чути стукіт у двері*). Нема ні одного!..

Меланія Григорівна. А хто там грюка?

Кирпа. Ні, осьдечки два знайшов!.. (*Заряжа револьвер*). Тепер готово. Хто там торга дверима?

Голоси. Адже ж не спите, чого ж замкнулись?

Кирпа. А хто міні може велить: коли замикатись, а коли ні? (*Одмика двері*). Чого вам треба? Пожалуста, не всі входьте в хату, долівку забрудните.

Народ. Слуги ваші причепурять знов...

Я В А 8.

Андрій. (*За ним ще кілька чоловік*). Ще раз здрастуйте! (*Дружі теж здоровкаються*). Як же воно буде наше діло?

Кирпа. Яке діло?

Андрій. На щот землі?

Меланія Григорівна. Він похвалявся сьогодні підпалить!..

Кирпа. Оцей?.. Позику знаєш, а на оддачу не дбаєш?.. А в приговор ти не хочеш ускочить?..

Шаповал. Ми не согласні платити по дванадцять за десятину, такого заведення ніде нема!..

Кирпа. А в мене є. Я не примую вас, не хочете платити по дванадцять—не платіть; шукайте собі в другім місці дешевше.

Андрій. Легко сказати: шукайте.

Шаповал (*і друзі*). Де її шукать, ту землю?

Андрій. Поблизу тут нема таких земель...

Шаповал. Всі близькі землі у ваших руках.

Кирпа. Було б вам купити ці землі.

Андрій. Купити?.. А за які копитали?

Шаповал. Коли б було знаття, що земля так раптом піде вгору, голови і тельбухи треба було позаставлять та купити.

Кирпа. Було б догадатись та сягнути розумом далі свого носа!..

Андрій. Дай міні копитали, то я сягну розумом і через море!..

Шаповал. А без копиталів чортового батька сягнеш!.. Одно тільки й бачиш перед очима, що свою убогу нивку, отам всі твої думки і сподіванки, далі очей і не зведеш.

Андрій. Як же воно буде, кажіть?

Кирпа. Я сказав своє слово.

Андрій. Не буде менч?

Кирпа. А ні на копійку!

Андрій, Шаповал і другі. (*Заюмоніли*). Чуєте, люди добрі! Чуєте громадяни! Хоч здохни, хоч сказись, а давай йому дванадцять!..

Старик (*виступа наперед*). Тихоне! Зведи очі до неба!.. Ось я перед тобою, товариш твого батька покійного. Ти ж наш, твій же батько був такий же мирянин, як і ми... Повинен же ти тямить, як гірко той шматок достається... Ти розбагатів, протисся тепер між купців, совісти цілком позбувся і Бога забув!..

Кирпа. Що ти міні прийшов сюди акахвисти читать, чи як?.. (*Тихо до жінки*). Гукни у вікно на Максима, нехай хутчі коняку запряже та до вікна підйде...

Старик (*повернувся до людей*). Нема у Тихона ні сорому, ні чести!.. Певно доведеться, люди добрі, такого акахвиста вчинить, що запрягаймо плуги та йдємо орать; нехай суд нас розсудить, скільки належить платить... Коли у Тихона нема правди, то треба її десь шукать, десь вона є таки!..

Андрій. Нам без землі однаково пропадять!..

Шаповал і народ. Коли пропадять, то пропадять гуртом!..

Андрій. Ще ж, люди добрі, мусимо і про позичку обміркувать. Переплатили ми за позику силу процентів, чи не пора не платить? Про-між людьми тямущими чутка така йде, що платить не слід... Пам'ятаєте, як торік один ораторь казав про це? Тихон Митрович теж слухав його промову, та на той час прикусив язика... Я радю так: нехай Тихон зараз спише на бомазі, тим, котрі йому винні...

Народ. А хто ж йому не винен?

Андрій. Ну да. То нехай спише, що дає одстрочку без процентів.

Народ. Це було б гаразд!..

Кирпа. Одстрочку та ще й без проценту?.. Ач, який юристий вишукався, достометний нотарус!.. Вам користь, а міні вбиток!..

Шаповал і народ. Давайте нам зараз таку бомагу, пишть!..

Андрій. Беріть перыну та чорнильницю та й пишть, пишть зараз!.. (*Пристапуають до його*).

Кирпа. Ну-ну, не насувайтесь! назад!.. Оце бачите?.. (Показує револьвер). Всіх перестреляю!..

Андрій. Як перестреляєш?

Шаповал і народ. Всіх стрелять?.. Хіба можна?.. Ач, який стрілець!.. (Потиху насуваються).

Кирпа (одступає назад, ховається в другу кімнату і замикається). Не підступайте, кажу вам!.. Єй-бій, стрелятиму!..

Меланія Григорівна. Побійтесь Бога, люди добрі, що це ви затіваєте?.. Зупиніться!.. Дайте йому подумати!.. Може він і згодиться на інші умови!.. Хіба можна так наломом?..

Я В А 9.

Трохим (хутко протискується про-між людьми, за ним вчителька і Музиченко). Що це ви, люди добрі, затіваєте? Голів вам своїх не шкода, чи острогу забажалося?.. Хіба насильство законом дозволене?.. Ви, обурені помстою, йдете на беззаконний вчинок, а про сім'ї ваші забуваєте?.. Покидаєте їх на поталу та наглу смерть?.. Доки гнитимите по острогах, ваші діти пухнутьимуть з голоду?..

Народ. Діло дійшло до нікуди!..

Трохим. Втихомирьтесь! Дозвольте міні з батьком переговорити, я певен, що діло уладнається?.. (Стукає в двері). Тату, одчиніть!.. Впустіть мене!..

Народ. Ще й замкнувся!..

Меланія Григорівна. Тихоне, одчини бо! Ото, неначе злякався!..

Фрося (одчиняє двері). Татко полізли у велику скриню та й не озиваються!.. (Трохим і Меланія Григорівна хутко йдуть у другу кімнату). Не підперли ляди, а вона важка, упала їм на голову, мабуть, здорово забила, бо аж присіли... Я на їх гукаю, а вони держать повну жменю грошей і мовчать.

Трохим (стурбований). Панове громадо! Нещастя сталось— батька убила ляда од скрині!..

Меланія Григорівна. Ой Боже мій, Боже мій!.. Рятуйте мене, сиріточку безталанну!.. (Плачучи, схилиється до столу. До неї підійшла Сохвія Станиславівна).

Сохвія Станиславівна. Заспокойтесь, Меланіє Григорівно!.. Не вбивайтесь!..

Трохим. Розходьтесь, люди добрі, по хатах; дайте нам опорядить батька в Божу дорогу, а тоді буде про-між нами людська розмова... *(Підходе до матері)*. Заспокойтесь, мамочко!

Музиченко. А що та розмова буде не така, яку ви щоразу чули од покійного, то я вам в тім порукою!

Сохвія Станиславівна. І я, люди добрі!..

Музиченко. Я хоч недавно тут оселився, але де-котрі з вас знають, що я свого слова не пускаю на вітер. Моє слово тверде, і те слово вам в поруку за Трохима Тихоновича!..

Я В А 10.

Урядник *(за ним кілька стражників)*. Што за сходка? Чого сюди забрались?.. Геть з хати!.. *(Народ розходиться)*. Обступить там во дворі, щоб нікоторий не втьок!..

Трохим. Батько вас до речі викликали, вам доведеться завірить факт його смерти.

Урядник. Убили?!

Трохим. Сам себе стратив... власною необережністю!.. Він там... *(Ідуть в другу кімнату)*.

ЗАВІСА СПАДЛЕ.

РІДНИЙ КРАЙ

Роскішний степ... Убогі села...
Це ти, мій краю чарівний?
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний!

Як часто я в своїх надіях
З тобою, краю мій, живу,
Бо вірю я—не тільки в мріях—
Ти будеш вільним наяву!...

Твої сини на всі дороги
Старцями вбогими пішли;
Давно чумацькі круторогі
Вони попродали воли.

Давно степи свої широкі
Вони задармо оддали,
Гаї ж роскішні і високі
Другії власники звели.

Нащадки прадідів дебелих
В ярмі ідуть твої сини!..
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний!

А все ж надійним вільним жаром
Твої сини вже распеклись;
О, краю! Може незабаром
Ти будеш вільним, як колись.

Роскішний степ... Убогі села...
Це ти, мій краю чарівний?
Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний!

ГРИЦЬКО ЧУПРИНКА.

* * *

Такі ніжні квіти, зажурені, бліді,
Похожі на хмарку вечірнього неба,
Осіяну ледві останнім промінням
Минулого дня, що ніколи, ніколи
Не вернеться більше...
Похожі на квіти з того кладовища,
Де рідні могили. Такими квітками
Були вони вкриті тоді, як в останнє,
Свій край покидаючи, з ними прощались...
І, може, на віки...

Дивлюсь я на квіти й неначе все бачу
Густий сад великий... цвіло там багато
Таких квіток ніжних.. Тоді бо здавались
Квітками надії загального щастя.
То час був химерний, омана ясна,
Коли росцвітало у душах найкраще,
Коли найясніші були сподівання
І віра міцная в людську справедливість...

Та й там сонце встало, та й там закотилось.
Той край безталанний—одно кладовище;
Пройти навіть ніде по-між могил свіжих
Та все, все кривавих, кривавих, кривавих!..
І хто не ховав там коханих і рідних,
Увесь занімівши з одчаю і гніву,
Ховав той найкращі думки і надії
І віру святую в людську справедливість.

НАДІЯ КИБАЛЬЧИЧ.

ПЕРШЕ МАЯ

Сьогодні перше мая.

Урочисте, ясне сонце розбудило тихо землю. Раннім-рано прокинулась. Пишається, квітчається красуня земля, мов дівча молодеє. До сонця радісно всміхається, росами-перлами вмивається, в обіймах смарагдових голубить та кохає річеньку прозоро-голубу. Рожево-білою габою запашною оповила свої сади і самоцвітів неоцінних лелійних, синіх і блакитних, червоних, жовтих-позлотистих розбризкала, розсипала по луках, по ланах та по степах без міри і без ліку...

А гімн життя дзвінкий до неба підняла!

* * *

Сьогодні перше мая...

Моє кохання ясне, мій тихий раю—рідний краю! Чого ж

змарніле личенько притомлене твоє таке сумне, сумне? Чом святом не втішаєшся, цим святом весняним? Навіщо туга та невпинно світе так із зорь-очей твоїх, і з мукою нестямною стулились устонька твої, і руки запрацьовані так распачливо ломиш ти?..

* * *

Сьогодні перше мая...

І тут, і там, десь глибоко, за муром вохким, навісним, мордуються вони—борці за сонце, за блакить, за волю мрійную просторів світових...

Ім сонця промінь не всміхається. Їх морок цупко обхопив своїми чорними крильми, а распач важко пригнітив ім груди і мозок випива, і кров кує морозом...

І вьяне, вьяне безпорадно найліпший цвіт наш весняний...

* * *

Сьогодні перше мая...

А на болотах, на багнищах вгніздилася тяжка, кривава мара. Слизькі, обридливі руки простяга по всій країні: дітей, дівчат, юнаків і старих—весь люд бідуючий-працюючий і нівечить вона, й катує, і знущається над ним...

І тішитися, пустує та регочеться; гвалтує до-схочу!

* * *

Сьогодні перше мая.

Чи чуєш ти, мій краю помарнілий: десь грім уже далеко стугонить. Ген, глянь лиш, подивись, як блискавок тих рій червоний колива зчорнілий небосхил...

То люд усіх країн працюючий єднається під прапором своїм.

Прилине час: до хмари велетенської згромадиться і твій люд працівник! І громом майовим, і віхрем-бурею нещадною зірве, змете, розвіє по світу усю ту кривду та ганьбу... І вкупі з ненькою-природою наш перший май ми будем святкувати!

ВОЛОДИМИР ВЕЛЕНТИЙ.

В МОРІ СТРАНДАННЯ

... Я плаваю в морі прокляття. Я потопаю, захлинаюсь. Нужденим голосом кличу, взиваю: „хто чує, хто серце ще має?“

Та видно не чують мене а ні небо, ні люди, ні Бог їх Великий. Я гину, топлюся. Не чуєте?

Широке море прокляття лютує. Грізні, великі встають на йому хвилі. Сміються вони з мене маленького створіння, регочуться,—і нема порятунку й поради...

Як нудно, одноманітно тягне голосом паламарь над труною моєї жінки, в другій хаті, за дверима! Йому спати хочеться дуже, втомився сердешний.

— Та годі вам читать; не тягніть з мене жил,—кричу я йому у двері. Лягайте, спіть, нехай присняться вам молоді, хороші сни...

Кричу я отак до паламаря, прошу його, та він не зважає: він знає, що я не при собі, йому сказано не слухатись мене.

Зачувши мій голос, прийшла до мене моя тиха, люба мама і благає мене:

— Сину, ляж, засни; одпочинь. Колічко, це ж третю ніч ти не спиш? Ляж, буде легше тобі.

І я не можу накричати на маму, щоб залишила мене самого, щоб не ятрила міні душу своїми лагідними словами. Я люблю

її, єдину близьку міні тепер на весь ' світ людину, але... не хочу я лагідних слів покірних, бо бунт повстав зараз у всій моїй істоті, море буйне прокляття мене запліскує,—і маминих святих очей я бачить не можу.

— Ти йди собі, мамочко. Я спати не можу. Йди собі, йди ріднесенька...

І, хоч не хочу я, але мої слова до матері лагідні, тихенькі, неначе плач виносять вони з душі моєї.

Так ні ж бо! Не плач там, не сльози покірні!

Мама пішла. Мене дратує світло од лямпки синьої.

А той невблаганий читає, читає, читає... Коли б заснув він.

Я прислухаюсь, чи далеко вже одійшла мама, чи замовкла тиха хода її?

Не чути. І я вихожу в ту хату, де на столі випростана, жовта, мертва, безнадійно холодна лежить моя Настуся, дружина моя.

— Настуню, Настонько!

Я припадаю до її лица, цілую, нагріти хочу диханням, так ні—воно мертво, холодне, не зогріти його ніколи в світі.

Паламарь поводить на мене сонними очима та й далі тягне свої псалми.

„Боже мій, Боже, за віщо ти покинув мене?“,—вчитує він, не розуміючи великої, страшної глибини оцих слів святої книжки своєї.

— За віщо? Кому потрібна була оця кара тяжка? Великий! Чи чуєш? До Тебе кажу я, Тебе ж я питаю?

Та я знаю, що не буде відповіді, бо холодний Ти, як і оце дороге міні тіло, як оці руки, очі моєї Настусі.

Одчаєм, бунтом страшним і чорним, як ніч оця клята, сповняється все, що єсть у міні живого. Кричить моя кров. Нема відповіді, нема поради. Холодно, пустокою стало все, світ увесь мертвий. І тільки й дорогого міні, що оця зігнута, вся в чорному постать моєї мами біля порога, в кутку з заплаканими очима.

Я не хочу, щоб вона плакала. Міні боляче, коли вона плаче. Тихесенько, крадькома наближаюсь я до паламаря, шепчу йому: „інше щось, друге читайте, тільки не це“.

Він хреститься, жахається, і знов, знов бубонить без перестанку, як дощ той осінній по вікнах, неначе труну забиває дзяхами, що холодом втинаються в тіло моє, безнадійні, прокляті.

Мама плаче. Ріднесенька! Я ж тихенько стою. Дивлюся спокійно на заплющені очі, мертві очі Настусі моєї, і хочу затлумити той бунт душі, крові моєї, аби... аби тільки мама не плакала-

Я хочу хоч у думках побалакати з моєю мертвою доленькою, худенькою, маленькою моєю ластівкою.

Я вибираю для неї найлюбіші, найніжніші найменнячка, якими вона так тішилась з уст моїх. Я балакаю з нею, кличу думку її до своєї.

— Не чує, не вчує вже ніколи!

Яке страшне оце слово—ніколи! Прокляття, прокляття!

Мама підходить, кладе на плече міні руку, садить на стілець.

— Ти стомився, знемігся. Сядь.

А я так хочу трішечки побалакати з дружиною своєю, що оченята на віки склепила.

— Ну, розкажи міні, Колічко, про своє горе,—і буде легше.

Мама не дає міні з Настєю думку поєднати.

— Ні, я не можу. Я з нею хочу, мамочко, з нею балакати.

— Ти не давш душі її спокою. Душа ж її отут літає, над тилом, а ти робиш їй боляче. Ну, сядьмо отут тихенько, будемо собі балакати, а вона нехай лежить спокійно. Так легше їй буде, не тужитиме...

Я слухаюся. Я не хочу, щоб вона тужила.

Паламарь, побачив, що й мама тут, і почав старатись. Читає голосніше, виразніше, але густий голос його зливає до купи всі слова, і знов бубонить тільки він. Який холодний дух смерти! Туга страшна, невимовна.

Міні хочеться, щоб Настина душа чула мене, і я починаю казати мамі про біль своєї душі.

— За віщо це, мамо? Кому заважала Настя? Кому боліло од нашого щастя? Так ні ж! Розбити його в нівець, урвати молоде життя... і зоставить мене самого на світі, неначе на глум, без неї. Боже мій! міні ж, мамочко, ще тільки тридцять два роки, а скільки ще тиняться з покаліченою душею я мушу? Хто міні скаже це?

Мама мовчить та тільки тяжко зітхає. У цьому темному кутку, де ми сидимо, я бачу слухяний, сумний без краю погляд її—рабині життя.

— Ти, мамочко, не уявляєш собі, яке страшне моє горе. Ти думаєш, минеться? Забуду я? Ні, мамо!

Я балакаю швидко, палко, не даю їй відповідати. Я хочу, щоб таки чула мене моя Настя, моє зів'яле листячко, поживкле листячко моє!

— Не забуду я її ніколи. Вона ж, мамо, розбудила в міні енергію, любов до життя, навіть талант, тайну звуків дала міні і зро-

била з мене артиста, музику, а тепер мовчатиме моя скрипка, бо Настя моя замовкла навіки. Ох, мамочко, коли б ти знала, яким криком голосить мій розум, кров моя в жилах... Чи ж винна вона була, що батько її вмер од сухот і дав їй кров отруєну туберкульозом? Прокляття, прокляття! І ти ще кажеш міні мовчати, коритись, спати лягати? Мамо, та такого ж життя безглузлого, сліпого ніхто не має права давати людині, „вищій істоті!“ Ми живемо на те тільки, щоб очі смерти, клятої, лихої вишукували нас у темряві оцій могильній і наймолодших, найрадісніших, найдужчих кидали в свою безодню навісну... Мамо, мамо! Жити такою святою, як Настя, освяати все кругом себе та й умерти в двадцять два роки з такою любовію до життя? Ні, ні, це душогубство, знуцання. Я непотрібний тепер, я не можу жити без неї. Мамочко, дорога моя, рідна моя, мозок мій перевертається, я чую це добре! Мама пригортає, голубить мене, кропить теплими слізьми, але це все не те, не те, це чуже міні зараз. Нема в мене Настусі моєї, нема...

Я зриваюсь, біжу до себе в світлицю, припадаю до подушки, тисну собі голову руками, кричу свої прокляття, та кому? Однаково, хто б не був той Великий, Залізний, що тягарем повис над усім світом, усім життям рухливим, прекрасним, гордим життям і знуцается, глузує з моєї правди, з мене, розумного створіння „Царя усії природи“!

— Ти клятий, клятий! Ти залізний! Холодний ти! Ти, як той камінь, як скеля висока! Не смієш ти знуцатись! Не глузуй! Не смієш, кажу!

Я дужче тисну собі голову. Я хочу, щоб мозок мій викував найміцніші сталеві ножі, велику силу тих ножів, блискучих і страшних. А за ті ножі—як грають вони на сонці—вхопляться з прокляттям усі раби сушого, німого, лютого-лютого, і підуть бунтом проти заліз, розіб'ють їх, проріжуть шлях собі до сонця, до щастя-сонця вічного. І буде, кажу тобі, залізний, буде правда на світі, наша правда. Буде вона, настане, настане!..

Я почуваю, що знемігся мій мозок, і порятунку вже не дасть міні. Чую голос матері над собою, теплий, хороший. Він нагадує міні Настю, але ні, ні! Настя вмiла так радісно сміятись...

Чиста, прекрасна мріє моя, Настусенько, без тебе я загину...

Мама вмовляє. Я ручуся їй, що буду спати, цілую її в руку, аби тільки пішла собі, аби тільки не боролася з бунтом моїм. І вона пішла знов. А я знеможений почуваю, що холоне в ме-

не кров; вся моя сила, завзятість. Заплющуються очі. Боре мене сон. Поборов. Я знесилився до краю. Як гарно, хороше отут на подушці. Ніжна вона така...

— Настусю, радість моя, щастя моє...

Я схопився одразу. Це тільки сон був такий. Який же страшний сон. Це тільки ввижалося міні, що Настя, падає в темну глибоку прірву, вирвалася з моїх безсилиях рук, а я серед темряви кричу і кляну, і над ухом міні щось бубонить так нудно, так однотонно. Я підвівся з ліжка. Ні, в хаті ясно. Я бачу крізь вікно сонце. Велике, гаряче встає воно з-за хмари.

Сонце, золоте сонце! Нема темряви, ніхто не бубонить над самісеньким ухом. Це міні снилося тільки.

Так ні ж бо! Не сон це був. Насті нема, не бачу я.

— Насте, втіху моя!..

Я знову збагнув усе. Прокляття! Прокляття. Я весь тремчу. Холод пробірає із сна. Одчиняю двері. Паламарь спить на канапі. Свічки жовтим світлом горять. Що це? Почорніла, посиніла?

Наближаюсь до того, що було колись міні любим, святим подружжам і чую, що звідтіля йде поганий дух мерця.

— Настечко, ти гниєш?

Я хочу припасти до цього тіла, що стало таке страшне за одну ніч, але почуваю дух мертвого,—і одступаюсь далі од страхіття, од цього смердючого жаху. Чуття живої людини каже міні, що це страшне, смердюче тіло вже не Настя моя, вже чуже міні.

— А-а... Яка ж вона лежала хороша вчора.

Хочу крикнуть так, щоб одразу вирвать увесь біль душі моєї, та не можу, бо огидливий жах звязав міні уста.

Я тремчу й тікаю з хати, чую, неначе женеться, за мною це страхіття, це синє тіло. Жорстоко!

— Це ти, холодний, залізний, не дав і поховати її білою, світлою...

І я посилаю свої прокляття туди, за вікно, де встає над землею червоновиде сонце і сіє од себе снопи огнистого проміння.

О, як же ненавидю я це сонце, що день у день дурить своїм пречистим сіянням живі сотворіння, аби засліплювать ім очі на шляху до смерті.

Але ж яке роскішне, справді, це сонце навісне! Під ним, животворящим бруньки на дереві, на моїх очах, вбіраються в зелений, ніжний лист по сні зімовому своєму.

— Краса, життя осяяне, розкішне, які ж ви дужі!

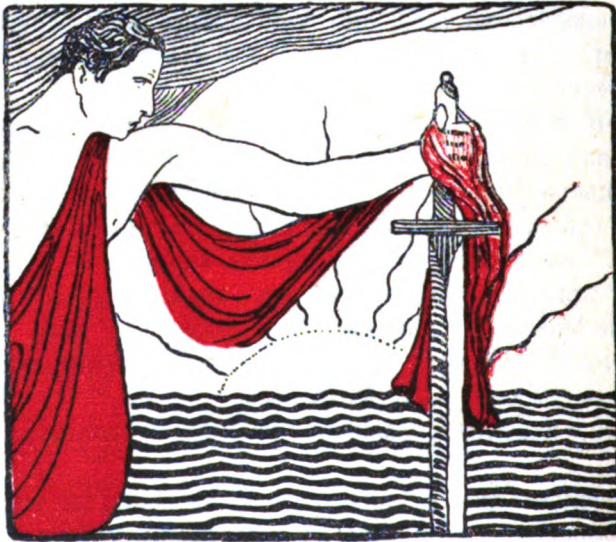
І я кляню її, красу оцю, я в морі плаваю прокляття, але очей не силюнка моя од неї одірвать. Я кляню, і я люблю її, благословляю разом. Вона мене до себе надить.

Я оддаюся цій красі, бо син живого я, хоч знаю, що це омана, дурна утіха, ступінь до смерти, мороку, але ступінь прекрасна.

І мої прокляття неначе затихають, але в душі мої обурення зростає, що я сліпий, покірний раб живого, раб краси, природи-чарівниці...

А Настя, моя Настусенька, чорна, холодна, лежить у другій хаті, і я боюся йти туди, неначе вже міні чужою вона стала...

ЛЕОНИД ПАХАРЕВСЬКИЙ.

Ж Е Р Т В А

По е м а

Іерусалиме, Іерусалиме, ти, що вбиваєш
пророків і побиваєш камінням посланих
до тебе! Скільки разів хотів Я зібрати ді-
тей твоїх, як птаха збірає пташат своїх
під крила, і ви не схотіли!

Матв. 23, 37

Вона була між нами...
А де тепер—хто скаже?
Не слізьми, а словами
Про неї хто розкаже?..
Німі уста. А сльози
На очі набігають...
Спиніться:—ще погрози
І постріли лунають!..

. . . . .
А була вона прекрасна,
Як зоря рожево-ясна,
І була вона печальна,
Мов стихира погребальна.
І де йшла, де проходила,—
Всі серця вона скоряла.
І молилися на неї
І кати, і назареї.
І, як сонце в небі гасне,
Як вміра проміння ясне
І вдяга все тьма помалу,—
Так її між нас не стало...

А була ж вона прекрасна,
Як зоря ржево-ясна,
І була вона печальна,
Мов стихира погребальна.

Серце стислось, заніміло...
Зуби сціпились... І враз
Щось за шию ухопило:
Мов гадюка обвилась...

І земля кудись упала...
І повітря більш нема...
Легше пуху тіло стало,
І змішались світ і тьма...

Потім з тьми з'явилися кола...
Закрутились враз у млі...
І одежа довгопола
Звисла з трупом до землі.

—Пташко, пташко, розкажи,
Де її могила?
—Ось сюди, сюди біжи:
Тут, де я ось сіла!

—Ні, не тут, але он там,
Де я зараз сяду.

—Тут багато, пташко, ям...

—Там, он там—позаду...

І знялася, і летить
Пташка легкокрила.
Де ж, о, де ж вона лежить,
Де її могила?..

А була ж вона прекрасна,
Як зоря рожево-ясна,
І була вона печальна,
Мов стихира погребальна.

МИКОЛА ЧЕРНЯВСЬКИЙ.

Л О Р І

(Посмертний, ніде надрукований вірш)

О, поклади лілеї рук
На мої очі вже слабії:
Хай духом зрину серед мук,
І в млі пашистій вбачу мрії!
Кріз квіт лілей...
Згаси в очах палкі огні,
Скрий квітку уст рожеву, милу:
Нехай забудуь в тихім сні,
Щоб гвалт думок знайшов могилу
І зникнув в сонній даліні,
Оддавшись лютому вітрилу,
Кріз квіт лілей...

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ.

ДІВЧИНКА

(М. Горького)

Одного вечора, знесилений роботою, лежав я на землі під стіною великого мурованого будинка; червоне проміння соняшне освітлювало глибокі щілини та нарости грязюки на стіні його.

У середині будинку цього день і ніч, немов пацюки в темному льоху, метушились голодні, брудні люди; їхнє тіло завжди було на—пів—прикрите дрантям, а темні душі їхні голі й так само забруджені, як і тіло.

З вікон будинка поволі та густо, немов сірий дим під час пожежі, нісся одноманітний гук життя, що кипіло й цьому будинку. Я слухав цей, давно відомий міні, тривожний та сумовитий шум, слухав і дрімав, не сподіваючись почуť хоча б короткий новий звук.

Коли це десь по-біля мене, із купи порожніх бочок та поламаних ящиків почувся зненацька тихий ніжний голос:

Спи любенька! Спи дитиночко!..

Люлі люлічки—люлю,

Люлі дівчинку мою...

Раніш міні не доводилось чувать, щоб у цім будинку матері колисали дітей таким закоханим голосом... Я устав тихо, глянув за бочки й побачив: в одному з ящиків сиділа маленька дівчинка. Схиливши низько русяву, кучеряву голівку, вона, стиха похитуючись, виспівувала в задумі:

Ти ж бо спи, ти засни,

Заспокій тебе візьми.

В маленьких брудних рученятах дівчинка тримала держално од дерев'яної ложки, обмотане червоною ганчіркою й дивилася на його великими сумовитими очицями.

Гарні оченята були у неї: ясні, делікатні й не по дитячому сумні. Спостерігши вираз очей, я вже не добачав бруду ні на лиці, ні на руках дівчинки.

Над нею, немов хмари чорної сажі та попелу, ширяли в повітрі крик, лайка, п'яний сміх та плач; навколо неї на засміченій землі геть чисто все було поламано, перегиджено, й проміння вечірнього сонця, фарбуючи уламки розбитих ящиків, та бочок в червоний колір, надавали їм лиховісну та якусь чудну подобу—подобу останків якогось великого організму, зруйнованого важкою та суворою рукою убжества.

Я поворухнувся ненароком, дівчинка здригнулась, побачила мене; вона підозро прищулила очиці і вся якось скулилась боязко, немов мишеня перед кішкою.

Всміхаючись я дивився на забруджене, сумне та боязке обличчя її. Вона міцно стулила губи, а тонкі брови її здригались.

Аж ось вона підвелась на ноги, діловито струхнула свою рвану, колись то рожеву, спідничину, пхнула в кишеню свою ляльку та дзвінким, виразним голосом спитала:

— Чого дивишся?

Було їй год одинацять; тоненька, сухорлява, вона уважно оглядала мене, а брови її все здригались.

— Ну?—запитала вона помовчавши.—Чого треба?

— Нічого, грайся собі, я піду... мовив я.

Тоді вона ступнула до мене ближче, її обличчя гидко зморщилось і вона голосно, виразно промовила:

— Ходім зі мною за злотий...

Я не одразу зрозумів її мову, пам'ятаю тільки, що я здригнувся, передчуваючи щось страшне.

А вона підійшла аж до мене, пригорнулась плечем до мого боку і, одхиливши лице на бік од моїх очей, казала далі з нудьгою в голосі:

— Ну, ходім же, або що... Не хочеться міні шукать гостя на улиці... та й вийти немає в чому: материн полюбовник і мою спідничину пропив... Ну, ходім...

Мовчки та тихо я став одсторонять її од себе, а вона споглянула міні в очі підозро—непевним зором: губи у неї чудно якось скривились, вона підвела голову і, дивлячись кудись угору широко відкритими, ясними, сумними очима, неголосно та з нудьгою промовила:

-- Ти чого корчишся, як шкурат на огні? Гадаєш, що як ма-
ленька, то кричатиму? Не бійсь,—це я зразу кричала... а тепер...

І нескінчивши свої мови, вона сплюнула байдужно.

Я пішов од неї, несучи в своєму серці тяжкий страх та сумний погляд ясних дитячих очей.

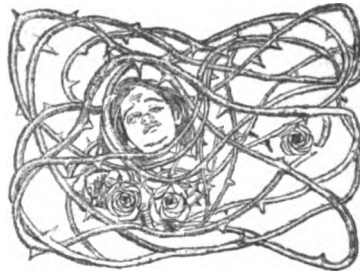
Грицько сьогобочний.

З НАДСОНА

З ворогами зійтися у чистому полі
І з славою вмерти, як справжній боєць,—
Нема на землі більш принадної долі,
Немає святіш—як терновий вінець...

Кость Василенко.

ПАВЛО БАГАЦЬКИЙ

НА ПІВДОРОГИ

Оповідання

„Сьогодні вночі Ляля йде!..“

З цією думкою йшов він в контору на службу. Дубовим колом стирчала вона у його в голові, тяжким бодем чулась в серці і важкою, переважною скибою давила груди...

— „Сьогодні... і хто знає, може і ніколи назад не вернеться...“

І йому страшенно захотілось бачить зараз Лялю, притиснуть до болючого серця і прохати і благати її не іхати од його, не кидати його одного серед чужих, ненависних людей, не рвати на шматки серця, котре палає любов'ю до неї...

А робота? А обов'язки?.. Страшним тягарем лежали вони на його плечах... Він не був в силі кинуть її і йти, куди бажає...

Живо, живо застукали кісточки на щотах, голосніше за скрипіло перо по папері... Навісна сила, сила обов'язку стояла за плечима і поганяла ним і диким реготом реготалась над ним. І чув він голос в цьому реготі: посидиш, друже, до чотирьох...

Писав він бомагу за бомагою, мовчки і жваво лічив на щотах. Кісточки ніби грались з ним і весело перебігали по дротикові то праворуч, то ліворуч. Ця робота, колись така проста і весела, в цей день мучила його своєю мертвістю та пустотою. Вона нудила його і вимотувала нерви...

Стрілка на годиннику підійшла до чотирьох... Він кинув роботу, одягнувся і полетів додому, до Лялі...

Заздалегідь бачив він, що в його вікні світилося. Тепло, радісно і весело стало на душі, бо то знак, що Ляля дома і чекає свого ясного сокола... Ще година і, здається, не виніс би він довше розлуки, та на щастя вже і двері... Він потяг до себе... Замкнені!.. Стукає... а серце в грудях б'ється, дух сперло в горлі... Ще одна хвилинка—і Ляля обняла його шийку, схилила свою голову на груди і шепче: Паво, Паво!.. де ти барився?..

— „Лялечко! ти помиляєшся... Я прийшов у свій час... Ніде не барився, а все квапився, щоб якомога швидше побачить тебе, мою ясну зірку... Щоб глянуть в твої очі, що горять коханням до мене і поцілувати уста, що шепчуть міні такі милі слова...“

І взяв він її за підборіддя і ніжно, ніжно цілував; очі, уста, чоло і личко...

— „А як я тебе чекала!..“

— „А як я рвався до тебе!..“

І почали оповідати одно одному про ту муку розлуки, що пережили за цей недовгий час. Говорили, говорили та все не договарювали до краю—кожний обминав далекими шляхами факт, що сьогодні прийдеться розлучитись і може на віки...

— „А ти вже приготувилась“? Запитав він...

Недоговорене—прорвалось... Якимось мимоволі вирвалось це питання і тяжким обухом тріснуло по їх головах... Вони зрозуміли, що обоє боялись цього і крились з ним одно од одного... Немилосердний факт приголомшив їх...

— „Лялю!..“

— „Паво!..“

Знесилені впали обоє на ліжку і молили, і благали долю не руйнувати їх щастя... І вже не як товариші, а як мати свою милу дитину, пригортали одно одного до серця і обливали гіркими сльозами, і крили палючими поцілунками...

Кінця не було цьому... Ті, що були такі смілі, завзяті і міцні в кожному іншому ділі, тепер були такими слабенькими, мізерними і нещасними...

— „Лялю! невже ж постанова комітету—діло непорушне?.. Чи не можна б зовсім не робить цього діла?.. Я взагалі зовсім не розумію цього. Комітет постановив цим страшним актом нагнать страху на „власть імущих“... Добре!.. У його є мета... може благородна, прекрасна мета, може вона і доведе нас на один ступінь ближче до „золотого віку“, та я не можу миритись з її жорстокістю, з тими гекатомбами, що вона вимагає...“

Він встав, схопившись руками за голову, ніби хотів краще з'ясувати собі це незрозуміле, це темне діло.

— „...Ти придивись, Лялечко! придивись пильніше і тоді побачиш всю... навіть всю безглуздість цього акту...“

Ти вб'єш його... Але ти ж і сама загинеш з ним, загинуть ще люди, що там будуть, і певно безвинні... Ти загинеш... а я?.. Що міні зостанеться тоді?.. За що я понесу таку непосильну, незаслужену кару?.. За що загинеш ти, за що понесуть невітійну втрату твої батьки, що і душі в тобі не чують?.. За що?.. За що?.. Ні!.. не безкрая любов, не бажання щастя нещасним, не боротьба за правду, за велику і ясну будучину, а жорстокість! еге, жорстокість, бажання собі слави і мученицького вінка, боротьба за своє ненажерливе „я“ сліплять їх очі, глушать їх добрі, благородні, високі чуття і думки... Вони збожеволіли в диму анархії і насильства... Я не розумію їх і проклинаю тих богів, що вимагають гекатомб з існуючого щастя за для якогось будучого, фіктивного... Якби я міг, не пустив би я тебе, Ляле, на вірну погибіль... Та я тебе люблю більше, ніж себе і твоє бажання для мене непорушний закон. Іди, коли віриш в потребу цього... Благо-словляю...

Він став і вдихнувши в себе повітря, якимось дико скрикнув і впав навколішки перед Лялею... Ридання, як вода весною, що ламає лід з шумом і ревом, рвались з його грудей з прокльонами і благаннями, руки дуже стискали тіло Лялі, а голова билась об поручі крісла...

— „Паво!.. Милый мій, любий Паво!.. Заспокойся!.. Послухай мене...“

Вона силкувалась підняти його на ноги, обнімала його голову, цілувала її і витирала йому хустинкою сльози...

— „Слухай мене...“

І він слухав, бо вірив, що тільки вона виведе його з тих нетрів, в котрих він заплутався і з яких сам не вмів виплутатись

— „Ти бачиш в таких актах саму жорстокість, ти вважаєш їх зовсім безглуздими, ти кажеш, що тільки гідке самолюбство штовхає на ці вчинки?.. О, ні, мій любий!.. Ти добре знаєш, як я люблю сонце, море, кожне деревце, кожну рослинку... як болять моє серце за ту нещасну муху, що попаде в сітку павука, за ту комаху, що попаде під ноги міні і я ненароком роздушу її... Я їх люблю... Я люблю все, що живе на світі, але все, що має розумну мету свого існування... Моя любов прощає всякому звіряці його кровопійство, бо я знаю, що він звір і що для його немає дужчої сили, котра б ним керувала, як сила самоохорони. В цій силі розуму мало і через те звір—все і всюди звір... Не прощає вона тільки жорстокі людині і особливо розвинені... У неї розум тратиться не на те, щоб з пекла зробити рай, а навпаки... Людина не повинна тратитись на одну роботу, роботу, котра б тільки „годувала і гріла“ тіло її... У неї повинні бути другі, вищі, духовні обов'язки, котрі також треба, і неодмінно треба виконувати, бо інакше людина стане хижим звірем... Мій дух протестує проти тих вчинків, що я бачу в нашому житті. Я дошукувалась їх причин, і причина одна—груба, фізична сила, що опанувала нашим життям і ламає, і нівечить його, як її хочеться... Всі добрі вчинки мають на своїй дорозі ту ж силу, гідку, брудну силу, котрої вони і досі не в силі скинути з своєї дороги. Звідділя і беру я право на свою роботу... Я люблю тебе, люблю всіх, і все і ця любов силує мене нищити зло в корені, щоб засяло „сонце правди“... Я тебе не кривдю нічим, бо вірю, що такого щастя, про яке я мрію, я тобі інакше не можу дати... Ти благословляєш мене, бо любиш мене, а я дякую тобі і йду на це діло, бо також тебе люблю... Люблю, люблю так, що вмру за твоє і інших щастя...“

В двері постукали...

— „Можна!.. Ввійдіть!..“

В хату увійшов Стецько, немолодий вже парубок, в кожусі і шапці. Павло зрадив, бо сподівався, що от-от Лялі не треба буде їхати. Він чекав, що скаже Стецько.

Товаришко, так ви одйїзджаєте?.. Перевірьте ж ще своє рішення—ще не пізно, і як іти, то щастя вам, доле, а як ні...

— „Іду, Іду!..“ скрикнула Ляля.

Павло радий був бачити її такою. Він був безмірно щасливий одною думкою, що то його товаришка, його перший друг, його Ляля... І, здавалось йому, що в ті давні часи, коли тільки

народився могутий дух, дух з глибокою, безкраєю вірою в силу ідеї, такі, як Ляля, прекрасні жінки, такі могуті душі з такою ж одвагою і щастям стояли перед грізним, жорстоким Нероном і з радістю, і усмішкою приймали смерть од лютого звіра. Вони раділи, бо знали, що їх смерть родить ще дужчу силу, ще глибшу віру в грудях тих, що жили і... ідея не вмере.

Вона любила всіх нещасних без міри, любила більше свого життя, більше свого щастя... Вона забула в цю хвилину, що клялась Павлові до віку кохати його... Він стояв, дививсь на неї і була вона йому вже не товаришем, а якоюсь вищою істотою... Він не чув в собі тої сили, щоб занехаять своє „я“ для громади... Він любив себе, любив її, любив своє власне щастя, а вона?.. Він вже молився на неї, молився недосяжному для його велетневі—любіві...

II.

Пропала остання надія... Ляля вже не його. Доки не приходив Стецько, у Павла ще світилась маленька надія, що йому вдасться вмовити Лялю не іхати. Він вірив, що любов до його переможе всі інші чуття. Тепер вгасла іскра надії, пропала крихотка віри...

Давно, давно Павло помічав, що в їх відносинах є щось чуже, незрозуміле для його. Він чув своїм серцем, що щось ставало по між ними і загрожувало йому пряму дорогу до серця Лялі. Перші часи здавалось, що то він тільки вигадує, далі вже ясно стало—Ляля оддала свою душу „тим другим“... Спочатку не вірилось в того ворога, а зараз почувалась його сила і впертість в досягненні своєї мети. Перше Павло не звертав уваги на його, а тепер чув, що не йому боротись з цим велетнем. І на його очах ворог ступінь за ступнем займав місце в серці і думках Лялі, а боротись все було ні з ким.

Павло лютував, виправдував в своїх очах цей факт і хотів примиритись з ним, та серце нило, плакало і боліло за Лялею, за її колишнюю безмежною любов'ю. Він кляв своє життя, свою долю, брав себе в руки, та нічого не помагало—страшенна жага одної любові Лялиної мучила його вдень і вночі... Здавалось, що все горазд іде: вона любить, голубить його, сидить дома... кращого нічого і не треба!.. Мине тиждень і її надокуче це:—душа її прагне роботи, широкого життя, вона хоче

купатись в морі страхів, глибоких переживаннів—і кидась вона маленьке гніздечко Павлове і лине в широкий світ, до таких же товаришів. І живе вона тоді!.. тоді вона щаслива. Бачить Павло, що дорогий він, милий їй, та не наймиліший!..

Не розуміла душа Павлова такого життя і мучилась, і мучила Лялю...

— „Так ти йїдеш?.. Це вже неодмінно?.. Запитав він з надїєю,— „а може?..“ На кого ж ти мене покидаєш?.. Що зостається міні в світі?.. Я ж без тебе жить не можу!.. Моє ти ясне сонечко, моя лихая доле!..“

— „Зрозумій же ти мене, Паво!.. Я не можу зостатись з тобою; ніколи не зламаю свого слова... та це пусте!.. Ти не можеш уявить собі, як міні цього треба, як душа моя прагне якогось видатного діла, подвига... Я не можу жить інтересами цих маленьких, звичайних людей... О, ні!.. Я почуваю в собі велетенську силу!.. море любові і жадобу обнять всіх заплаканих, скупать їх в цім морі і винести на широкий ясний берег, на берег радості і щастя... Я зроблю це!.. зроблю... тільки... тільки не заважай міні, Паво, Павочко!..“

Вона закрила долонями лице і ніби силкувалась уявить собі той берег, те щастя. Це була хвилинка страшного напруження. Здається, шаленство повинно було охопити Павла за її „не заважай!..“ через хвилину, вона здригнулась, підняла голову і поглядом повним любові дивилась в далечінь. Світ тихий, ласкавий, повний страждання світився в її очах...

І чудовою, небесною мелодією забреніли її слова:

— „Милі мої, бідні брати!..“

А навздогінці дуже, могуче, величне пролунало слово: „Іду, неодмінно іду до вас!..“

Павло почув, що щось тверде стальове, гостре і холодне, як лід, розсікло йому груди і боляче, боляче вдарило в серце. Замерло воно... запаморочилась голова і він захитався...

Ляля почала рішучими, та широкими ступнями ходить з кутка в кутку. Груди її високо здіймались вгору, вона тяжко дихала і частенько глибоко зітхала...

Павло опам'ятовується... Він почував себе вже байдужим до всього, але йому хотїлось говорити, виговорити свою болячку, своє горе, те пекуче, правдиве слово, що йому прийшло зараз в голіву і котре, здається, було корінем його муки і страждання!

— „Лялю!..“ Вона стала біля вікна і дивилась в його, але

видко було, що буде слухать. „Лялю! Як я заздрю тобі, твої сили волі, твої вірі... Я пам'ятаю, як був я ще невеличким хлопцем, тоді я вірив, сказано вірив в щастя на землі... таке ясне, широке... вірив в людей і любив я їх так, що, здається, всіх би обняв і поцілував, вірив в своє діло, що воно таке потрібне для життя, що воно корисне для людей... А тепер?... Я чую пустку в грудях... щось обірвалось, зіпсувалось і темно там, холодно і пусто, пусто... В'язниці та заслання повиморожували все в моїм серці, люди збруднили, розбили віру і надію і одняли всяку охоту шукать їх...

— „Це бачить міні дуже боляче, жалко і страшно, страшно. Міні здається, що при таких становищу вже більш нічого не лишається, як тільки вмерти. І я тікаю од такої думки, тікаю од себе самого. Тікаю до книжки, до людей, жадаю бачить якісь веселі сцени в театрі, в людським житті, бо я боюсь зостатись на самоті... Я живу ексцесами, нервами, хвилинами, а цілі години сумую, нудьгую та жалкую...

— „В людях я бачу те ж саме, і це ще більше смутить мене, ще більше закутує мороком мій мозок... І в книжках я не знахожу відповіді на своє питання: „що ж далі?“ Книжки говорять міні, як живуть, як потрібно жити, а міні треба знать— для чого ж, для чого?.. Я маю знання, та не маю сили волі, щоб керувать своїм знанням, не маю віри, щоб іти кудись з тим знанням... Я бачу, що сила людини не в знанні, а в волі і вірі...

— „Я не маю такої дужої віри, як ти... А віра горами двигает!.. З вірою тобі ясно для чого треба жить, тобі світить попереду твій ідеал і ти маєш силу знаходити дорогу до його... Тобі не страшні ті перешкоди, які кида тобі під ноги життя, тобі байдуже до їх, бо ти маєш в грудях силу, що гору здвигне, бо ти маєш... ві..ру!..

— „З вірою немає нічого страшного і ніколи ти не втомишся в свої боротьбі за свій ідеал... і нещасна земля з її невсипущою боротьбою— для тебе рай... Щаслива ти!..

— „А я без віри блукаю по світі і шукаю свого щастя... Думалось, в твоїм коханні воно, але й тут не те... Ох!..

— „Я ж тебе люблю, мій милий, та тільки якоюсь не тою любовью, якої потребуєш ти... Я люблю тебе за те, що ти нещасний, що тобі гірко жить... та я і сама...“

— „Годі!.. годі!.. рішуче перебив її Павло. Вже пів до дванадцятої... Пора і на поїзд...“

— „Пора!“ одказала вона, глянувши на годинник.

Вони мовчки зібрались. Павло ще раз обдивився, чи добре вкладено все в скриньці, щоб дорогою не вибухло. Все гаразд! Вони тихо вийшли з хати і, покликавши візника, рушили на вокзал.

III.

Білет у Лялі вже був і вони вийшли на платформу. Тут перше, що кинулось їм у вічі це височезний, кремезний жандар. Він окинув їх своїм „жандарським“ оком і спинив свій погляд на скриньці.

— „Лялю, Лялю, дивись, як жандар обшукує нас своїм поглядом!“ сказав Павло, торкнувши її.

— „Та то тобі здається!.. Ходім відціля“...

Вони стали прохожуватись по платформі. Павло тримав в руці скриньку і при зустрічі з ким небудь він легенько ховав її по-за себе, щоб не торкнув хто його. Тяжка скринька обтягала йому руку, але він перемагав біль в руці і йшов далі.

Говорить з Лялею не було вже про що. Після домашнього в грудях щось давило, серце затерпло і було все однаково, все не цікаве. До одйїзда лишилось п'ятнадцять хвилин.

Павло знав це і бачив, що рука не винесе такої муки такий довгий час: він запропонував Лялі піти пошукать собі гарне місце, а сам підійшов до стіни вокзала і легесенько, обережно поставив скриньку на землю. Тільки що він розігнувсь, як очі його побачили, що той самий жандар слідкує за його рухами і зараз бачив з якою обережністю він ставив свою скриньку на землю. Та обережність не могла не звернуть його уваги, і не родить в голові думки, що то щось вибухове.

Ляля вийшла з вагону і говорить, що місце є, біля вікна і дверей, в куточку, та Павло її не слухав. Він бачив, що його жандар підійшов до другого і почав з ним шептатись, погляд їх обох ніби ненароком сковзнув по їх і по скриньці і побіг далі.

Серце Павла стислось і захололо. Він був певний, що вони вже все знають.

— „Лялю, шепче він, а жандар все слідкує за нами“...

— „То ходім звідціля!..“

Вони пішли і на десятому кроці на їх набіг якийсь москалик з своєю скринькою. Павло згадав, що він тримав в руці і

швидко, якось судорожно, сховав за себе скриньку, обернувся назад, а... жандар слідкував очима за ним..

Дали другий дзвінок... Ляля пішла з скринькою у вагон, поклала її там і вийшла знову. Треба було прощатись і добре прощатись, може і на вік, та страх перед жандаром знищив усе дороге в грудях і Павло стояв стовпом і дививсь на Лялю.

Третій дзвінок... Щось останнє в грудях обірвалось, стало жаль і боляче, і страшно за свою безсилість... Павло кинувсь цілувати Лялю, обняв її міцно, і ще родилась на одну мить думка не пустить її, але зараз зникла... Сльози стали в очах і щось стиснуло горло...

— „Прощай! прощай, моя єдина надіє, моя радість, моє райське життя... Повертайсь хутчіше!..“

Поїзд рушав. Ляля скочила на підніжку і посилала рукою поцілунки, а Павло біг за поїздом і махав шапкою. Пробіг вагон перед жандаром, і він пильно подивився на Лялю і на номер вагона і стояв холодний і байдужий...

Поїзд біг все швидче і швидче. Павло уже зостався позаду... Ляля все оберталась до його, а він біг і махав шапкою. Далі став... Ляля зникла з виду, поїзд сховався і стукіт його все слабшав і слабшав... затихло.

Павло опам'ятався, надів шапку і, глибоко зітхнувши, прошепотів: „полетіла!.. З'явилась, як блискавка в моїм житті... була така ж ясна і така дивна... осліпила мої очі, мій мозок і... зникла, не ogrівши мене, на віки... Прощай! прощай!.. Одно ти дала міні—це тверде переконання, чого треба шукать в житті міні... могутчої, твердої віри... віри... А що тебе чекає там... щастя? Який вінок придбавш собі... лавровий, чи терновий?..“

Обернувся і пішов з цього місця, де покинув своє старе життя з маленьким, незрозумілим щастячком, туди, де почне нове, инше життя... Пішов додому.

IV.

Ввійшов в хату... Пусто... Засвітив лампу і кинулось йому в вічі, що ніхто ни стрічає, ніхто не біжить, щоб привітать його, як колись, щоб обнять, поцілувать... Тихо... тихо...

— „Лялю!“ вирвалась у його з грудей: „Лялю, де ти?“

Ніхто не озивався... Аж тут він побачив і зрозумів всю силу своєї втрати, тут він зрозумів, що згубив душу свого життя,

що втратив свого товариша, свого друга, свою Лялю і став самотнім...

Самотність лякала його... душа нила і плакала за втраченою єдиною віхою життя, серце боліло за зруйновану любов, очі плакали і шукали милий образ, руки ждали обнять ніжне, гарне тіло, а губи ждали огненого поцілунку... Немає нічого!..

Став ходять по хаті і кликати: „Лялю, Лялю!..“ Чулось, що вона ще живе тут, що душа її витає з ним, кімната була ще повна світлом її ясних очей, ще чувся її ласкавий, мелодійний голос, на устах ще горів її поцілунок, на чолі чулась її легка, цілюща рука... а її не було.

— „Лялечко! Лялю...“ і впав його зір на стіл. Тут стояла її картка... схопив він її міцно, міцно притиснув до грудей, і легенько поцілував... Легше стало... І почали вставати перед ним сцени з минулого життя. Все було таке миле, таке хороше і дороге, дороге...

Подивився він на фотель і згадав, як увечері притуляться було одно до одного і читають, як було все тепленько, весело, як груди сповнялись щастям та радістю... Але згадав і те, як ніколи вони не сходились в поглядах на той, чи инший факт, та тоді все якось забувалось, прощалось одно одному і далі йшло все гаразд... Тепер же він подумав, чи не звідділя і пішло те, що вони любили одно одного, та якось не повно, шанували спокій одно одного, а ріжниця все росла і росла, і довела до сьогоднішнього дня... „Ох!..“ боляче скрикнув він.

Він почував, що сказано любить її, і знав що і вона любить його, та все чогось бракувало в їх відносинах, була якась нехватка, а зрозуміть її був не в силі...

— „Холодно міні!..“ він стиснув плечима, обернувся і побачив її постіль. Згадав він, як не раз було так, що все темне і холодне в його грудях зникало, а замість того прокидалась лагідна теплота тут, поруч з нею... Він сів на постель, але втома і сон вабили його лягти. Він ліг і м'ягка подушка пригадала її ніжне тепленьке личко... Мороз пробіг по-за шкурою і він натяг на себе ковдру.

І чує: сон якимись ніжними путами опутує його члени. Йому так гарно, таке задоволення розливається по тілі. А тут з густої сутіні з'являється постать Лялі і так приємно всміхається до його.. Прийшла і лягає поруч з ним... обнімає його за шию... лоскоче за ухом своїм пальчиком... Він хоче ще ближче притулять

її до себе а вона оддаляється... Він просить, він молить, та невблаганна вона... Ще хвилинка, друга і вона зірвалась з свого місця і всім своїм тілом лягла на його... Він чує, як теплота її тіла п'янить його, як він тратить розум і в грудях встає якась страшна сила, котра паморочить його і він жадає одного тільки—бути ще ближче з нею...

... А вона обнімає долонями його голову, цілує його в чоло, очі, уси, в підборіддя і так скажено, аж впивається, нарешті впилась в губи... щось стукнуло його в виски, загреміло, щось обірвалось, потемніло і... він розкрив очі...

Перед ним з лямпою в руках стояв жандар і будив його. В хаті їх було ще кілька і офіцер. Раптом пронеслась в голові думка, що Лялю арештовано...

— „Вставайте, вставайте!“ гримає офіцер. „Ви будете Павло С.?.. вам оцей лист од когось...“ і зареготався.

Павло глянув на лист і впізнав руку Лялі, котра писала, що доїхала щасливо... Видко було, що не чула своєї біди і раніш написала листа. Павло здригнувся, а офіцер далі глузував:

— „Не турбуйтеся!.. вона щасливо доїхала і там попала в беспечені руки...“

Од цього глузування сон одлетів од Павла і скажена ненависть до цих людей загорілась у його в грудях...

— „Вам знайома ця людина? питає офіцер. Та не одпирайтеся, бо цей лист свідчить про це, а до того ще вас бачили, як ви провозжали її на вокзалі... Я вас арештую... Збірайтесь!..“

Павло мовчки узяв з постелі ковдру, завинув в неї подушку і другі речі, ще раз обдивився кімнату, взяв картку Лялі, сховав її за пазуху і сказав: „Я готовий!..“

Його повели в участок, а на другий день в тюрму...

Поки Павло ішов додому і жив мріями про останній поцілунок Лялі, вона тихенько їхала до другої станції, боролась з могучим сном і все думала про те, як би найкраще зробить своє діло...

Не дрімав тільки жандар, що так пильно слідкував за Павлом і його скринькою. Поїзд зник, а він прийшов до офіцера і розповів усе, що бачив. За це ззів „остолопа“, котрим почастивав його офіцер,—як то можна не спіймать Павла на вокзалі, а випустить з рук. Він намалював образ Лялі, як міг: „Така висока,

гарна дівчина, в чорні шапочці і чорні спідниці“, сказав який номер вагона, де вона сидить.

Застукали на телеграфі другої станції і родилась „секретна і спішна“ телеграма: арештувать в 908 вагоні молоду дівчину, з виду вона гарна і висока... і інші подробиці, що казав жандар.

Потяг став... „Скільки хвилин стоїть?“ чулись питання. „П'ять, п'ять“... Але пройшло не п'ять, а десять, а потяг не рушав...

З вокзала вийшло кілька жандарів з офіцером і оточили вагон 908. Офіцер з двома жандарами увійшов у вагон і стали обшукувать всіх пасажирів. Першою була Ляля, її обшукали, найшли лист до Павла і скриньку. Шукали ще „гарної і високої“, та не було. Її арештували і з першим поїздом, під конвоем, вернули в город. На станції жандар посвідчив, що це вона і є, та сама анархистка, що він бачив на вокзалі.

Лялю, горду і спокійну, повели в жандарське управління. Вона ішла і жалкувала, що розбились надії на півдороги, а разом з тим і раділа, що може ще раз побачить Павла... І серце її радісно забилося, вона згадала, що цього одного щастя, щастя любить Павла ніхто у неї не одніме...

На другий день Лялю одвели в тюрму, посадили в „одиночку“ і приставили часового. Ішли дні, місяці, а вона сиділа...

І мрії про щастя не згасли у неї... Вона не раз в свої „одиночці“ давала рожевим думкам волю і не раз зривалось з уст у неї: „Паво, Паво, ми з тобою не безталанні...—наше щастя попереду!..“

РОЗБИТІ НАДІЇ

Розбиті надії...
І віра померкла під гнітом тяжким,
Померкли крилаті рожеві мрії,
Що гордо сміялись над ворогом злим...

Не п'ятьма поборе!—
Я весело думав, бо вірив і в силу, і в волю людей;
Надіявсь, що помста, схвилює, як море,
І виллється морем із дужих грудей!..

Я чув уже звуки—
Носились в повітрі й поборників звали почать бо-
ротьбу
За правду, за волю, щоб збутися муки
І вирвать з неволі народню судьбу...

Я чув пісню волі...
Так срібний струмочок тихенько і вільно дзюрчить
з під гори;
Так хвилі рокочуть в бурхливому морі;
Так в небі блакитнім клекоцуть орли...

Та ба!.. не на волі
Співають свободні: співають і стогнуть неволі сини;
Ридають в неволі голодні і голі...
А волі немає: то марились сни...

ПЕТРО ГАЙ.

СЛІПЕЦЬ ПРОЗРІВ

Сліпець прозрів... сльоза зірвалась
З піднятих вгору вогких вік.
Видющ! Завіса розідралась,
Що заслоняла сонця блик,
Що з його гірко насміхлась...
Він не сліпець, він—чоловік!
Сліпець прозрів... і диво сталось:
Мов вдруге хтось його родив,
У мир кохання він, здавалось,
Ногою сміливо ступив.
І годі! згадки не зосталось,
Що поводитись його водив!
Сліпець прозрів... і стало видко
Йому пром'яння золоте.
І вглядів він, що жить не гидко,
Що в світі є зерно святе—
І знов життя пожовкла квітка
І зеленіє, і цвіте!..

ВАСИЛЬ ЛЕШКО.

М. РОДЗЕВИЧІВНА

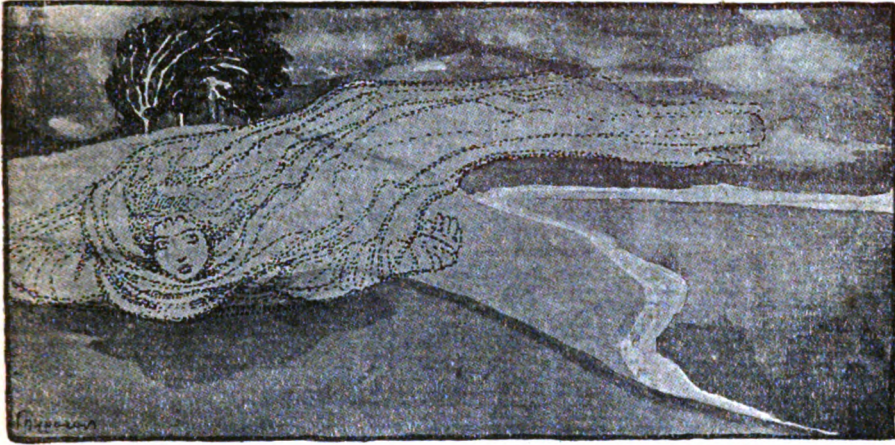
С К Р У Т

Оповідання

ПЕРЕКЛ. З ПОЛЬСЬКОЇ

М. І З. ЛЕВИЦЬКІ

Починало вже достигать жито.

Одного вечора підпасок Захарко прибіг додому переляканий і задиханий.

— Тату! шепнув він тихо:—у нас скрут у житі.

Батько покинув вечерять, а мати випустила горщик із рук.

— Де? Хто тобі казав?

— Сам бігав дивитись; міні хлопці сказали. Є скрут „проти сонця“, там—за грушкою.

— Дурний!—сказав батько, а мати вже почала репетувать:

— Доленько ж моя темна, нещаслива. Лихо тепер на наші голови! Не побачить те житонько ні клуні, ні жорнів, ні діжі! Пропали ж ми, бідні!..

Хазяїн плюнув і мовчав, але вже до ложки не брався. Сусідка, що забігла була на хвилину, похитала сумно головою, та й швидко повіялась на село рознести цю звістку.

І пішла новина з хати до хати:—„У Семена скрут у житі!“ „Пришло ім лихо“.

Семен до дня не ждав; ще вночі він пішов у поле перевіритись і на свої очі побачив лихо. За грушкою, геть аж до лісу, простягався його шнур, а біля самої межі хтось згорнув жмуток жита і зав'язав у кгузд.

Та й тільки. Але Семен дивився на це з острахом і жахом.

Це були страшенні чари. Хто таке зробив, той знав тяжко заклинать і поклав у той скрут силу лиха. Доторкнутися його—лиха не минеш, вирвать—то й смерти доскочиш; лишить так—то вже притьмом усе добро і праця почне пропадать.

Семен не доторкнувся, боявся навіть клясти того ворога і, похиливши сумно голову, вернувся додому.

Другого дня все село гомоніло про скрут, всяк ходив його оглядать, балакали про всякі причини і гадали, хто б таке міг зробити. Семениха плакала, ламала руки і пригадувала собі, чи не покривдила вона кого.

Минуло днів кілька, а в Семенихи вже здохло теля; трохи згодом згинула вівця, а на останку Захарко занедужав на гарячку.

Скрут почав вже, мабуть, показувать свою силу.

Подався Семен шукать поради у ворожок та знахорів, але вони не брались до такого діла. Ніхто не хотів зачіпать скрута. Аж один на останку, подумавши, сказав:

— На скрут має силу тільки одна, та мабуть вона вже вмерла, стара Зозуля з Деревиць. Більш ніхто.

До Деревиць було миль із п'ять. Пора була робоча, а проте Семен не задумався, запряг шкапу і подався до Зозулі з горілкою, хлібом та грішми у хустині.

На царині за селом він зустрів худу жінку у драні одежі, що пасла гусей.

— А куди йдете?—спитала вона.

— Йіду помсти шукать на тую невіру, що зав'язала міні скрут. Зозуля з Деревиць вгадає його і покарає.

Жінка не одказала нічого, присіла на землі й задумалася. Згодом вона зайняла гусей і пішла додому.

І чоловік, кривий кравець, дрімав без діла на лаві. Нужда та злидні виглядали з кожного кутка в ті хаті; на столі не було хліба, покритого скатіркою, у печі не було огню на вечерю.

— Михайле, а знаєш ти, куди Семен поїхав?—шепнула жінка.

— Одчепись!—промимрив він.

— У Деревиці поїхав, до Зозулі.

— Нехай йіде до самого дідька!

— Чи ти дуру наївся? Та ж Зозуля навчила тебе скрут зав'язати, а тепер розкрутить його на твою голову!

— Ну та й що ж? Що вона міні зробить? Поле забрали брати, корову взяв вовк, дитина у землі, хліба нема, хата валиться...

Нічого їй у мене крутить, бо й ноги міні вже покрутило... Сама ти дурна!

Жінка сіла у кутку, плачучи, а він, роздратований, казав далі:

— Нехай багатий постогне. Обдурив мене, за роботу не заплатив, ще й злодієм назвав за той дурний клопоть сукна, що збігся. Заприсягся я, що дорого йому це коштуватиме, та й буде так. І Зозуля йому не допоможе. Кріпко я поробив... А ти мовчи, бо зуби повибиваю!

Кравчиха знала, що він може здійснити тую похвалку, та й нічого не одказала. Зо страхом вона дожидалась, коли повернеться Семен.

На другий день перед вечером вона побачила його на шляху. Він віз з собою стареньку бабу, суху, маленьку, з проникливими очима, з беззубим ротом,—страшну Зозулю. Здавалося небозі, що стара знає, хто вона і що думає, і чого боїться, бо подивилась на неї, мов прошила наскрізь, а коли віз проминув, ще раз обернулась і поворушила устами.

Мов несамовита, вернулась бідна жінка у хату.

— Зозуля приїхала!— сказала вона чоловікові, а сама аж тремтіла.

— О?.. здивувався він. А що ж сказала?

— Не знаю; оце я їх зустріла! Побіжу, довідаюсь.

Михайло не сперечався. Жінка вибігла на улицу.

Біля Семенової хати стояла вже юрба жінок, що шепотіли проміж себе, дожидаячись. Вони не сміли зайти у хату, а тільки, заглядали у невеличкі віконця, дожидаячись чогось страшного.

Зозуля сиділа на лаві проти печі, таємнича, мовчазна, прошиваючи кожного очима і порушуючи мовчки устами. Вона вислухала—хто його зна котрий вже раз—оповідання про скрут, а потім, глянувши у вікно, сказала:

— Місяць вже зійшов. Ходім на те місце.

— Сами підете?—спитав Семен.

— І ви всі підете. Візьміть, хазяїне, новий горщик з жаром, та й ведіть.

Згодом рушили всі. Баба кинула на жар жменю якогось зілля, знявся з його ідкий дим, обгорнув усіх, та й пішли так мовчки через усе село аж до ланів жита.

Кравчиха йшла, ляскаючи зубами зо страху. Вона добре ба-

чила, що Зозуля, минаючи їх хату, що була остання, наче спинилась, на хвилинку, щось мов би кинула і пішла далі.

Ніч була срібна од місяшного світла, тиха, чудова, дійшли до Семенового жита; Зозуля підійшла до скрута. Станувши над ним, почала вона примовляти голосно, заводячи часом, мов би співаючи.

— Закрутили тебе лихі руки,—нехай же їх покрутить! Закрутили тебе лихі очі,—нехай же вони просто не дивляться! Вчинила тебе лиха думка,—нехай же вона лихом стане! Святий колос терпить,—нехай же той грішник терпить! Святе зерно не досягне,—нехай же тому й вік не досягне. Амінь, амінь, амінь!

Присутивши ближче, вона дістала з фартуха тонкий ніж, одрізала з скрута один колос і кинула на жар, примовляючи:

— Бодай тільки й лиха було Семенові хаті!

Утяла другий і затоптала у землю:

— Бодай тільки й лиха Семенові землі!

Утяла третій і кинула у воду у рові:

— Бодай тільки й лиха Семенові худобі та родині. Амінь, амінь!

Піднесла руку з ножом над головою:

— Нема тепер у тобі Семенові згуби, тепер у тобі згуба того, хто тебе зав'язав. Тепер над ним суд та помста. Амінь, амінь! Не моя воля—велика воля. Не моя власть—велика власть. Не моя сила—велика сила! Звелено тебе взяти, то й іди.

Блиснув ніж і Зозуля одтяла скрут при самому коріні, згорнула його своїми карлючкуватими руками, звязала його чорною ниткою, котру дістала з фартуха і, обганяючи круг себе щось невидиме, сховала той жмуток у хустку. Потім на те місце, де стояло лихо, вона висипала жар, розбила горщик, сплюнула тричі, примовляючи щось тихенько і повернула назад у село.

Мовчки верталися за нею всі.

Одійшли вже люди далеко, а з жита висунувся чоловік. Це був Михайло кравець. Він усе бачив, усе чув і тепер був певний, що пропала його голова.

Обміжками та ровами, крадькома вернувся він додому.

Світла він не світив, спати не лягав, а сів на лаві та й задумався.

Що тепер буде? Що вони придумують на його голову? Може вже він і до дня не доживе... Адже ж Зозуля звязала той скрут кривавою ниткою, загорнула його у шматку, що взяла її з домовини, з мерця і тепер усе в її, Зозуліні, волі.

Почало його трусити холодом, комашня полізла по-за шкурою і почував він, що захоплює його якась страшна сила, а в голові аж гуло од страху та тривоги.

— Доведеться без пори вмерти!—прошепотів він сам до себе.

А тим часом Зозуля вернулася у Семенову хату, сіла на лаві, на столі перед собою поклала скрут, мов би живого винуватця, і спитала.

— А що ж ви хочете з ним зробити, хазяїне? Чи хочете, щоб він у воді втопився, чи у землю щоб завалився, чи в огні згорів, чи у повітрі щоб висів? Як хочете?

Семен подивився на жменьку колосків, подумав, плюнув.

— Нехай би він так сох, як ми сохли з клопоту та журби через його справу!—промовив він.

— Ваша воля!—сказала знахорка.

Вона виняла скрут із хустки і, примовляючи, повісила його на ниточці у димарі.

— Буде сохнуть та й сохнуть. Схочете йому спочинок дати, то винестіть на двір під стріху; схочете, щоб умер, то спалить в огні; схочете його простити, то покладіть на порозі у церкві. Ваша воля над ним!

— Як прийде перепросити, то прощу,—Бог з ним!—промимрив Семен.—Нехай має сором перед добрими людьми. А як що не покориться,—нехай сохне, шельма!

Скрут висів у димарі, а Зозуля шептала останню примову.

Всі затопили в ній очі. Потім жінки розійшлися по селі, розказуючи про страшну подію.

Кравчиха розказала все чоловікові. Він слухав мовчки. У хаті було темно. Коли жінка пораяла йому піти перепросить Семена, він схопився з лави і кинувся на неї, затиснувши кулаки.

— Мовчи, коли жити хочеш! Тямиш? Здохну, а кланятись не піду! А ти мовчи!..

Перелякана жінка втекла з хати. На другий день вона поквапом випродала усіх гусей, полотно, яке було, а одяжу всю винесла до сусід. Не ходила й полоти на город: сподівалась, сердешна, що все, мабуть, пропаде і загине.

Михайло сидів понурий. За одну ніч очі йому позападали, губи позсихались. Він не мав надії перемогти закляття, а завзявся з того безсилля та одчаю і мовив сам до себе:

— Маю висохнуть... має мене той спалить, коли схоче,—так і буде! Не велика шкода...

А закляття починало помаленьку робить своє діло. Що ранку жінка цікаво дивилась на чоловіка, чи вже починає сохнути; а через тиждень уже все село скося поглядало на його; почали люди перешептуватись, оглядали його і стежили за ним очима; навіть у власні його хаті приглядали за ним,—що він робить та що говорить. Хто його зна, звідкіля ця цікавість взялася; а вже через два тижні і сам Семен спитав, глузуючи, Михайла:

— А що, кравче, може цікаво тобі знати, як мій скрут виглядає у димарі? Сухо йому, сухо!

Михайло глянув з-під лоба, хотів вилаятись, але враз узяла його цікавість подивитись на свою долю.

Він зайшов до Семена.

У димарі висів скрут—закоптілий, скорчений, сухий; теплий дим хитав його, а з шматини вистромилось кілька колосків, неначе руки, покорчені з болю.

— Душно йому, душно! Всохне саме у пору,—мовив Семен.

— У яку пору?—спитав Михайло, не підводячи очей.

— На Різдво,—одповів Семен, злісно усміхнувшись. Сушитиму його і літо, і осінь, а спалю саме на Різдво: щоб не попробував мій ворог куті, щоб лежав непохований через свята та докучив людям. Оттак йому буде! Хіба що прийде і покориться міні.

Михайло лютим оком глянув на Семена.

— Таки брешеш!—промовив він.—Сушити маєш силу, а смерти йому не заподієш! Це вже його воля.

— Побачимо.

— Побачимо!

З тим і розійшлися.

На другий день Михайло занедужав. Душно йому було; ні їсти, ні пити не хотілося. А жінці він не признався, нічого не сказав, навіть на роботу пішов: він шив свитку у сусіди. І бачив він раз-у-раз, що всі звертають на його увагу, придивляються, шепчуться.

— Чогось ви неначе нездужаєте?—спитала його хазяйка.

— Чого? Однаково міні,—озвався він.

— Змарніли на виду, неначе закоптіли, висохли.

— Не був я зроду ні червоний, ні гладкий.

— Не такі ви були, ой—не такі!—Жалісно протягла баба.

Цілий тиждень Михайло перемагався, не піддавався напасті, боровся з хворобою, таїв ту муку. А нарешті таки зліг.

Власне—ніщо його не боліло, ніщо не дошкуляло, тільки з сили почав спадать. Ноги стали важкі, як колоди, руки охляли, очі позападали, а в роті і горлі сохло страшенно.

Він ліг у кутку на лаві; мухи лазили йому по виду, а він не обганяв їх, не росплющував очей і не ворухився. А в думці все маячила перед ним та жменька жита, що хиталась у димарі, та ті чорні колоски, що повистромлялись з шматинки.

Жінка, побачивши його такого, почала була дорікати, лястись, а потім аж заплакала з жалю. А він лежав байдужий, мов скам'янілий, і очей не росплющував.

Тепер уже не шептали нишком люди у селі, а голосно розказували, напевне; находили до шевця у хату і оглядали його без сорому.

Жінка одцуралася його і покинула його самого, а сама пішла на заробітки; де-які баби почали навіть сватать її.

— Молодиця роботяща, здорова, до пряжі дотепна,—полотна має силу. Та не дуже таки й виснажилась роботою, бо кравець заробляв колись добре. Здалась би хоч кому!..

Слухали таку розмову вдівці і потакували.

— Чому ні? Баба добра. Аби тільки той довго не сох.

— Та вже видима річ. До Різдва його Семен держатиме. Після Водохреща можна буде й сватать.

Отак вже й порішили. А Степан Чорний, що недавно овдовів, вже й сам якось зачепив кравчиху:

— Як той всохне, то прийду до вас. Прядива моя покійниця надбала силу, діти слухняні, будуть вас мамою звать, коли скажу...

— Не знаю... Подумаю. Ще час є,—одказала кравчиха.

А Михайло лежав у кутку на лаві і тяжка мара гнітила його. Він схуд, почорнів і майже зовсім не їв; де-коли, було, виволочеться з хати, сяде на призьбі і затопить очі кудись в одно місце. І вбачався йому раз-у-раз дим і той скрут, що хитався у димарі, загорнутий у шматку з домовини, зав'язаний кривавою ниткою.

Ніхто не приходив його розважить, порятувать, не мав він з ким і слова промовить.

Вже звезли люди хліб, тішилися достатком; вибрали й коноплі, почали вже жінки мочити їх, а на дворі йшов дощ; було темно й сумно.

Кравчиха тепер більше сиділа дома і докучала чоловікові.

Змучили його ті нарікання і прокльони і раз таки не видержав він.

— Чого ти хочеш, відьмо? Дров тобі привезти? Стріху пола- тать? То піди попроси того, нехай дасть міні спочинок!

Кравчиха пішла до Семена і вернулась не швидко.

— Ну, вставай, колодо! Маєш спочинок на тиждень. На пре- велику силу я його впрохала. Зняв Семен твою хворобу і повісив під стріху. Ну, вставай!

І Михайло встав. Так його та мара пригнітила, що не мав він уже свої волі і сили. Він встав і почав робить. Ходив він, як несамовитий: очі його були, мов склянні, голос не свій. А про- те він ворушився, ів, пив. Полегшало.

Але це було не на довго: знав він добре, що через тиждень вернеться все лихо. Що день він спадав із сили, що день ста- вав сумніший і, як минув той тиждень, Михайло зліг ізнову.

Всі люди знали, що інакше не буде, що так повинно быть.

Але ні одна душа не пожаліла того нещасного мученика. Та і сам він не хотів собі полегкості. І знов почали люди балакать по вечорницях:

— А кравець сохне та й сохне! І завзятий же! Не піде вклони- тись Семенові!..

— Семен казав, що вже тепер, мабуть, ніщо не pomoже, бо скрут уже раз занявся був у димарі. Таки вже кінець буде!

Але той кінець був тяжкий.

Настала Пилипівка. Сльота була, негода, темрява обгорну- ла землю; вітер стогнав у коміні, неначе заклята душа.

У хаті було темно.

— Марфо!—озвався раз Михайло до жінки, що пряла біля печі-

— Чого?—спитала вона неохоче.

— Піди!.. Важко міні дуже!.. Піди, попроси, нехай дасть міні оддихать... Вже не видержу!.. Ой, Боже!..

Він призивав Бога, благаючи його ласки, бо звик моли- тись, хоч добре не уявляв собі, хто більше сили має: чи Бог, чи ворожба?

Марфа почала бурчать.

— Нащо тобі той спочинок? Лежав би... Кому ти на що здався?

Він замовк, але згодом ізнов промовив:

— Верстак злагодив би тобі... Дров нарубав би...

— Коли б хоч пшона натовк у ступі!..

— Як би оддыхав, то може і здужав би...

Кравчиха подумала трохи, встала, накинула хустку на голову і пішла.

Вернулась вона дуже швидко і дуже розлютована.

— А бодай ти здох швидче! Сорому набралась через тебе та пашекування! Семен налаяв мене та й вигнав. „Буде тобі полегкість, „каже“, буде: на кутю: у печі, в огні!“ Бійка там у їх, у хаті, з невісткою. Лихі там усі стали такі, мов шершні. Лежи, трупе!

Михайло вже не озивався; лежав, та думав:

— Невже ж таки Семенова сила буде до кінця-краю? Невже ж Зозулина правда буде? Ой, помщуся ж і я! Ой, оддячу вам!..

Брехня ваша буде, а не правда! Смерть надходить не квапиться... Колишеться скрут на криваві нитці... Посміховисько має з мене і все село, і Семенова хата... Ну, я ж ім поколядую! Стане ім кілком у горлі кутя!.. Життя у їх силі, ну а вже до смерти, то заськи!..

Лежав Михайло, не стогнав, не кородився; навіть обличчя його якомсь перемінилося: то запалював його якийсь огонь і здригалось воно, неначе раділо, то знов водив він очима по хаті, ніби чогось шукаючи... Раз навіть озвався він до жінки:

— Випив би я горілки. Принеси!

— Еге, як раз! Ще тебе горілкою частувать! Досить піде на тебе горілки, як помреш.

— У сінях під стріхою, над дверима є шматинка з грішми.. Візьми й купи горілки.

Жінка скочила жваво, знайшла карбованця; тоді побігла, принесла пляшку горілки і почала ластитись до чоловіка.

— Соколику мій! Може ти ще де сховав? Скажи міні, бідні! Сиротина ж я буду після тебе... Скажи ж, поки час! Та ж може тобі мову однять, можеш у ночі завмерти, що й не почую...

— Прийде пора, то скажу!— промовив кравець, ховаючи пляшку в соломі, де лежав.

В ті надії кравчиха стала добріша для чоловіка. Щодня вона починала балачку про гроші, але він затався і мовчав, мов кам'янів.

Випав уже сніг. Пилипівка доходила до краю.

Наперекір усім віщуванням ворожки Михайло став жвавіший, почав ходити, їсти, дивився певніше. Всі дивувались. Де які заходили до Семена, заглядали у димарь і здавалося ім, що й солома неначе справді поздоровшала.

— Це так перед кінцем,—глумився Семен, хоч і сам він став трохи неспокійний. Іноді брала його охота, не чекаючи свят, спалити той нещасний жмуток, але він здержувався.

— Сказав: на кутю—так і буде.

Аж настала кутя. Пішли люди на всьірню і пусто стало на улицах і в хатах. Лунали дзвони церковні.

Одяглася й кравчиха до церкви.

Михайло сидів на постелі, наче зовсім дужий і дивився жваво, аж дивно було.

— Отже не вмере так скоро!—заспокоїла себе жінка і пішла.

Як уже не стало чути її ходи, Михайло добув з соломи пляшку і випив мало не половину її: він заховав горілку для цієї потреби. Потім він надів на себе свитку, підперезався, але не озувся і шапки не шукав: босий, без шапки, трохи хитаючись і важко дихаючи, він вийшов на сніг і мороз і посунув по-за клуню, кудюю ніхто не ходив, де ніхто не міг би побачить його.

Дзвонили дзвони, народу була повна церква; служба була довга.

Зорі вже світили, коли народ вийшов з церкви і вертався громадками по домітках на кутю та на вечерю, а молодь на колядки.

Вертався і Семен з своїми. Семениха клопоталась за хату, де покинула була тільки саму глуху наймичку. Чоловік заспокоював її:

— Мабуть зачинилась у коморі, де всяка іжа стоїть. А у хату поночі ніхто не зайде, бо скрута бояться. Добрий це сторож!

Двері, що знадвору у сіни, були зачинені, а хатні—трохи відкриті. Семениха одчинила двері і скрикнула несамовито: перед нею стояв кравець, звисівши руки, висолпивши язика і похиливши на бік голову.

Семен одсторонив рукою жінку, кинувся на його і штовхнув кулаком. Але кравець не впав, а заколихався, як скрут на нитці і сам штовхнув Семена... Тоді тільки вони придивились, що він висить на червоному поясі на сволоці і вже посинів та задубів. А біля його, на тому ж такі сволоці, висів скрут залятий, вже зовсім чорний...

Знявся лемент, гомін, збіглися люди. Висильника зняли, хату зачинили, приставили сторожу, а вся Семенова сімья перебралася до сусід.

А зачарований скрут пропав десь. Перемігши страх, зняв його Семен під той гармидер та шарварок та й подів кудись,

Оттак помстився Михайло і занастив Семенову хату. А проте нікого не переконав він, що смерть заподіяв сам собі, з доброї волі, а не через скрут...

СТАРА Я, БЕЗСИЛА

Стара я, безсила... Мозолясті руки
Вже більше не служать міні...
За вік удовиний натерпілась муки,
Не бачила щастя і в сні...
Скоріше б могила!
Стара я, безсила...

Стара я, безсила... Притулку немає,
Живи Христа-ради в людей...
Осліпла од сліз я, та горе безкрає
Не вирву з болючих грудей...
А в мене були
Сини-соколи...

Стара я, безсила... Була в мене хата,
Була в мене втіха—сини.
Поліпшити долю голодного брата
Найбільше бажали вони...
Гарячі були,
Кохані орли!..

Стара я, безсила... Синів виглядала...
Сама поміраю тепер..
Одного... ворожая, куля поклала...
А другий... в тюрмі десь умер...
Скоріше б могила!
Стара я, безсила...

ІВАН ОГІЄНКО.

БОРИС ЛАЗАРЕВСЬКИЙ

У Л Я Н А

Опавідання

ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ МИКОЛІ КАРПОВИЧУ САДОВСЬКОМУ

Ще живі були в Артурі Кондратенко і його начальник штабу Науменко. Дожидали з Конотопу у військо Драгомира. Ще не вмерла надія на якийсь кращий кінець. Тільки здавалося, що доки сонце зійде, роса очі виість.

Мене назначили у Владивосток. Приїхав я туди в осени. Робить було нічого. Зразу ходив я по військових зібраннях та по таких кафе-шантанах, що і досі гидко згадать. Потім плюнув на все, та давай сидить дома. Цілий день бігав я по свої хаті, наче звір по клітці. Не хотілося так жить далі. Я почав клопотать, щоб мене переведено під Мукден. Писав телеграми, листи... Дуже цікаво було міні послужить коло генерала Мищенка...

Денщика я одіслав у роту, бо нічим було годувать. Замість лакея, хазяїн приставив до мене рябого китаеця Хо-ю-ме. Цей манза не балакав по московському а ні трішечки і здавалось, що він зовсім німий. Хо-ю-ме купляв собі на сніданок сире кісто, та дику цибулю. Раз-у-раз смерділо од його...

Нудьгував я дуже. Не хотілося дивиться і на світ, і на людей. Заспіваю,—отто тільки й моєї розваги було.

Хо-ю-ме побув із тиждень, а потім хазяїн на його за щось розсердивсь та й вигнав.

На другий день я убравсь, умивсь, а далі подзвонив, щоб несли чай. Довго нікого не було. Потім якась гарна молодиця, по московському убрана, принесла самовар та шклянку.

— А хліб, а консервіроване масло?—гукнув я на неї.

— Зараз.

— Рідне слово!.. А може вона полячка?—подумалось міні, і, дожидаючи поки молодиця вернеться, я заходив по хаті та заспівав свою найлюбішу пісню:

„Зелений дубочок,
Чого похилився?..
Молодий козаче,
Чого за-ажурився?..“

Молодиця знов прийшла вже з хлібом і з маслом. Не дивлючись на неї, я став біля вікна. Наче сама моя горлянка виводила далі:

„Чи воли пристали,
Чи з дороги зби-и-ився?..“

Оглянувся. Молодиця підперлася рукою, почервоніла, як маківка, а сині очі повні сльозами. Сполохнулося моє серце.

— Чого ти плачеш?—питаю.

— Ой, паночку, це ж та пісня, що я ще дома співала, як корови пасла...

— Де дома?

— А в Полтавщині. Та й ви ж мабуть відтіля?

— Відтіля.

— А сюди як заіхали? По волі, чи по неволі?

— Де вже там по волі... А ти?..

— Та і я ж так... Зібрались батько на переселення, усе чисто попродали. А міні не хотілося страсть як. Ну, а вони попобили... Плакала, плакала я, а потім—нічого не вдієш,—треба іхать. Тут і заміж пішла...

— За свого, чи за тутешнього?

— Та він наш, тільки, що уперед переїхав.

— Уляно!—гримнув у калідорі голос хазяїна.

Молодиця не доказала, махнула рукою, та й вибігла з хати. А міні дуже цікаво було з нею побалакати. Так, наче у сні, побачив я: топольки, млинок, клуню, пашу, синє небо...

Ледві діждав обіду. Вже дві години ударило, а ніхто тарілок не несе. Я подзвонив. Через хвилинку увійшла Уляна покклала хліб, ніж, вилку, ложку, потім пішла по борщ. Як виходила вона з дверей, я глянув на її спину: тонка, плечі рівні, шия біла, коси великі, округ голови двічі обмотані, що в іншої пані і чужого волосся такого нема.

Принесла глечик з борщем. Хотіла знов тікати, так я спинив:

— Підожди бо, Уляно, побалакаєм. Повіриш, що оце уперше чую рідну мову!..

Почервоніла...

— Та і я ж уперше бачу такого пана... А тільки не можна міні з вами балакати, бо роботи багато. Ще треба три нумери убраться, хазяйці плаття вигладить, потім в лавку бігти.

— Може ти мене боїшся?

— Чого б там я вас боялася...

— Ну, а ввечері буде час?

— Теж не можна, бо Грицько прийде.

— Який Грицько?

— А мій чоловік... От у неділю увечері—тоді можна буде побалакати. Хазяїн з хазяйкою пойдуть у Харбин, а Грицько на службі буде. А міні приказано, щоб я з двору нікуди не ходила. От і поговоримо... А тепер їй-Бо не можна...

Вона знов вийшла, хитаючи плечима. Тричі на день бачив я Уляну і що-разу якось легше робилось міні після того, як почую її голос. Таке нудне було життя... Листи з дому доходили аж на другий місяць, газети теж. А у „Вістнику Манджурської армії“ тільки і писання було, що де й кого вбито.

Дожив я й до неділі.

Цілий ранок треба було сидіть у роті. О сьомій годині повертався я пішки додому. Ішов затяжний дощ. Верещав холодний вітер по телеграфних дротах. Дзеленьчали шибки у вікнах. Темно було на улиці, темно було й на серці.

Здавалося, що Бог покинув нас, і там десь, на схід сонця, є тепле море, червоні та сині квітки, багаті города, розумні та дужі люди, а в нас одна недоля і вже не зійде день ніколи. Гарно та тепло здалося міні в моєму малесенькому номері. Я розмовляв башлика, струсив картуза, скинув мокру шинелю і подзвонив. Потім, неждившись, одчинив двері і гукнув на увесь калідор:

— Уляно, самовар!

— Зараз... одізвався, наче проспівав, її голос.

Трохи згодом вона унесла чайник, шклянку, хліб.

Сьогодні Уляна була вбрана по нашому. Дуже гарно вишивана на рукавах сорочка. На білі шиї разочків з п'ять доброго намиста, червоні стьожки спустилися по спині аж до пояса. Зелена спідниця, синя запаска. Весело було на неї дивитися. І личко її наче ще молодше та ще краще зробилося.

Я усміхнувся і вимовив:

— Ну, та й гарно ти сьогодні причепурилася.

— Це я для вас, та тим, що хазяїна нема, а то він дражниться хахлушкою.

- А чом же коси не випустила.
- Е, міні не можна. Я ж таки жінка. Колись хотіла парчевий очіпок надіть, так Грицько одняв та порізав на шматки...
- Нащо?
- А так... сказився,—каже, щоб не була схожа на мужичку.
- Ось який він у тебе, о!..
- Там такий... Постійте ж, я принесу самовара, тоді розкажу.
- Доки вона вернулась, я виняв з комоду канхвети, ще ті, що в Москві купив, прянички, та баночку варення—шпанок. Хоч і не хотів я їх брать, так мати нищечком поклали у скриню оту баночку, замотану у простині.
- Ляснули двері. Вже Уляна й самовар несе.
- Чисто ж нема нікого дома... вимовила вона.
- Ото і добре. Нехай же ти сьогодні в мене за хазяйку будеш. Заварюй чай.
- Та вже сьогодні буду... Вона усміхнулася і трошки здвинула плечами.
- От що—принеси ти ще одну шклянку, наливай собі і міні чаю, та сідай.
- Я ще зроду з панами не сиділа!
- А тепер сидітимеш.
- Та нехай уже...
- Уляна не хотіла пить чаю в накладку. Ледві я впрохав, щоб узяла варення. Покуштувала таки.
- Добре?—спитав я,—це з миргородського повіту.
- Невже?
- Вірно.
- Мабуть ніде в світі нема таких ягідок, як в наші сторони: та й солодкі, та й духовиті! От дякую... Хоч би вмерти там... Ну й заіхали ж ми, заіхали...
- Аж у нікуди... обіззався я.
- І правда ваша, аж у нікуди... Боже мій, Боже мій! ще три роки назад, пасла я з Омельком корови, п'ятнадцять міні тоді було. Оце як дощ піде, ми поховаємось під вербою, притулимось одно до одного, свитками понапинаємось, та й гомонимо. Він пита: чи підеш ти за мене заміж. А я кажу: я б і радніша, так батько не оддадуть.
- А ми і без батька.
- Кохала ти того Омелька?
- Уляна зачервонілась.

— А як же ж. І досі у сні увижається...
— Ну, а з Грицьком як живите?
— Та спасибі Богу, не погано. Тільки що Грицько зовсім инший чоловік, не та вдача... Він і штани на випуск надіва...

— Хм...
— Йй-Бо, правда. Такий, наче пан. В його було шіснадцятаро коней й п'ятдесят десятин своєї, купленої землі. Наймитів держав... Ми саме тоді переїхали. Тільки що обдивлялись, як, де, що і до чого приходиться. Ну, а Грицько батькові коней позичив, соломи дав, майстрів знайшов. А так через тиждень вже і старостів заслав. Батько дуже зрадли... А я згадала Омелька та давай плакати. Батько тоді мене знов трохи попобили. Нічого не вдію, треба іхати вінчатися. Ну, і повінчалися. Місяць пожили ми добре. Потім Грицько давай їздить у Владивосток. Оце поїде, привезе міні носових платків, краму різного, калоші... І став він міні приказувати, щоб я по московському убиралась, а плаhti, що я з дому попривозила, попалив у пічі, одну я таки сховала. На весні, саме у піст, Грицько узяв та усю землю німцю на три роки в оренду й оддав і гроші п'ятсот карбованців вперед получил. Переїхали ми у Владивосток зовсім. Грицько справив собі пальто, шляпу, жовті ботинки!.. Хотів лавку одкривати. По-знайомився з купцями, та став дуже у карти грати. За місяць усі гроші перевів. Хотів задавиться, так я підстерегла, не допустила... Усе прохала, щоб знов вернутися у село до батька,—вони б прийняли... Так не хоче. Соромно йому... Потім знайшов він собі місце за свіцара у кафе, кафе... от не вимовлю я. Зветься воно— „Тихий океан“.

— У кафе—шантані?..

— Еге ж, еге, а я поступила сюди, у номера за „горнишну“. А тут зачалась війна. Наїхало охвицерів багато, став Грицько заробляти по тридцять та по сорок карбованців у день... Тутешні люди кажуть, що такий вже „хварт“ йому вийшов...

— Що ж він, тільки і робе, що панам скида, та надіва шинелі та пальто?—спитав я.

Уляна захитала головою і голос в неї зробився тихший:

— Е, ні. Тепер ні. Він тепер вже наняв за двадцять карбованців у місяць свого небожа Івана Лисенка, бідного парубійку, теж з переселенців. Так Іван тепер шинелі скида та надіва, а Грицько тільки коло дверей стоїть, у золотому картузі, та гроші кладе у кишеню... Йй-Бо, правда!..

Уляна знов похитала головою та й замовкла.

Тяжко міні було її слухать, дуже тяжко. Здавалося, що найбідніші її подруги, ті, що zostались на Україні, мають більше щастя, ніж вона.

— Ну, а чого ж ти тут за покоївку служиш, коли твій чоловік так багато грошей добуває?—спитав я. (Не хотілось міні вивовити: „заробля“).

— Е, ще в його багато боргу, треба виплачувать...

— Так. А ти ж, Уляно, рада, що він таку добру службу має?

— А вже ж.

— І це ти правду кажеш?

Вона почервоніла ще дужче, з її очей впала одна дрібна, наче дощова крапля, сльоза. Уляна вхопила мене за руку і зашепотіла зовсім іншим голосом:

— Ой, паночку, ой голубчику, ще нікому ж я того не казала, а вам іскажу... Пішла я до Грицька якось у понеділок, так у обід. А там ще усі сплять. Потім, як зачали оті баришні, чи як їх назвать, що танцюють та співають... Як зачали уставать, убираться та умиваться. Та все дзвонять. А Грицько ім води подає, носе у кімнати. А вони ж усі в самих сорочках, трохи не голі, простоволосі смердить од їх на увесь калідор... Пішла я подивиться. Одна німкенья при міні обняла Грицька, притулила його голову до себе на груди, дивиться на мене, та й каже: „Я у тебе мужа буду отнимать“. А Грицько сміється. Ой, паночку, ой, голубчику, що ж міні в світі Божому робить, як його жить?.. Страшно міні...

Уляна пустила мою руку. Схилилась на стіл, і ще гірше заплакала.

Я мовчав. Що б же я міг її порадить? Піти та задавиться?..

На другий день я вже не питав Уляну про Грицька. А ще через три дні прийшов міні приказ їхать у Харбин, а звідтіля у війсьکو. Я зрадів. Напоследок я тричі поцілував Уляну у лоб. Вона попрохала мій портрет. Я підписав і подарував.

У вагоні міні не спалося. Думки осіли мою голову. І здавалося, що занялася огнем уся Україна, що люди наші погоріли, що нема і ніколи вже не буде в їх того, що було,—самі печі стирчать...

НА ВЕРХАХ

Гей, гори!.. Верхами
Йдуть шуми лісами!
Вже міні не буде,
Так добре не буде,
Як з вами,
Як з вами.

Смереко, смереко,
Висока смереко!
Не грай так розвільно,
Шуми вільно-вільно,
Далеко,
Далеко...

Прощавайте други:
Ліси і яруги!
І ти, моя пісне,
Гинь, бо серце трісне
Од туги,
Од туги...

Бувай здоров, верше,
Мій зелений верше!
Вже нам так не буде,
До смерти не буде,
Як перше,
Як перше...

ОСТАП ЛУЦЬКИЙ.

МОЛОДЕ ЖИТТЯ ПОТУХАЄ

(ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ДРУГОВІ В—І)

Молоде життя потухає.

Далеко, на чужині, в холодні кімнаті, в обіймах смутку і роспуки бореться воно з смертю.

— Не все ще. Тільки на годину. Хай мрії мої, напоєні отрутою, виллються в звуках. Хай спогади про минуле пролунають повним акордом похоронного співу. Їх почує, може, вітер і понесе далеко, в країну, що вже не існує для мене. І вдарять вони журбою в те серце, що билось для мене... Воно тепер, напевне, забуло мене. Впивається новим життям і б'ється для інших.

Але звуки потай туди увійдуть і розкажуть, і нагадають про забуте минуле.

І в той час, коли ти будеш справлять наді мною холодну потіху, тепла сльоза упаде з очей того серця і затушить останню жарину життя і страждання...

Минуле... Щасливе... Його мало було в моїм житті. Серед боротьби за буденне тільки іноді блищало воно ясним промінням і щезало, не зогрівши душі, не натішивши серця.

І те останнє, про яке так любо згадать, оддаючи життя в обійми холодної п'їтьми, було коротке, як слово, але гаряче, як сонце. Забуте тим, хто дав його, хай буде моїм останнім словом, моїм прощальним співом.

Я був тоді самотнім. Після жаркого життя, після боротьби за те щастя, що повинно було обгорнуть пригноблених і забутих, просидів довго за ґратами. Сірі стіни, холодний суморок одібрали мою жвавність і убили віру.

Випущений на вільне повітря, блукав я без щастя, без притулку. Спало все навкруги. Спала й душа моя, і серце билось без бажання, без віри в краще.

Але те краще само прийшло. Несподіване, непрохане. Воно зогріло всю істоту і підняло її хвилями тепла і кохання до найвищого щастя.

Чудовий весняний день святкував над землею і сміявся радісним світлом. Проміння сонця лоскотало молоді листочки кучерявого саду і гнали прохолоду та пільму на землю в глибокі провалля, під віти дерев. Я сидів в саду. Далеко од людей, щоб не бачить їх. Мої думки зливались з шепотінням рослин і рости-вали в повітрі.

Сонце жартовливо пробивалось кріз листя, гуртувало своє проміння і, влучаючи міні в очі, будило до життя. Але життя було чужим і далеким. Воно зосталось там, в минулому, і не палкому сонцю було його повернуть.

Подихав тихий вітрець і, гойдаючи віти, проганяв проміння од мене. Воно тремтіло і боролось, бажаючи вхопити в обійми мене і спалити тугу. Але даремно: душа спала, а серце хололо.

Не сонце, не проміння його гаряче розбуркало мою душу.

З далекого краю, з гущини саду залунав дівочий голос. Сумними хвилями розлягався він в повітрі. Слів розібрати не міг я, але щось рідне, закликаюче до життя, чулось в тому співові.

Душа оживала, а голос кликав до себе. Я пішов. Я бажав, бажав життя!..

На зламаному вітром дубові сиділа вона і дивилась на річку, що м'ягкими хвилями полоскала береги.

Її обличчя було засмучене, а в очах світилось глибоке синє небо. Пісня уже не лилась з її уст і останні звуки замирили, бьучись об далекі скелі. Злякана думка її спинилась і по обличчю хвилювала здивованність.

— Чого сюди прийшов?—питали її очі. Вона не змогла прочитати відповіді моєї душі і щезла, як серна, в гущині.

Я боявся втратити її і ходив туди потай кожний день.

Вона часто приходила і співала свої сумні пісні, не знаючи, що поруч крадькома ними впивається жива істота. Тільки иноді душею почувала, що я близько, і боязко озиралась навкруги.

В мої душі невідомо росло життя, а в серці кохання.

Я не міг спинить свого серця... І перший раз заговорив до неї.
Одірваний од усього, як листок од дерева, я знайшов в її душі співчуття і надію.

Вона часто давала міні крила вільного вітру, навівала со-
лодкі мрії щастя, сплітала над головою вінок кохання і закли-
кала до життя.

— Ти не будеш самотнім,—казала вона: душі наші обіймуться
на віки і переможуть все.

— Чи досить же цього, щоб загоїти рани, щоб примусить до
одродження серце після його смерті?

— Воно одродилось. Твої очі вже горять огнем і палять той
смуток, що там панував.

— Може, це останнє спалахнувшє багаття здається тобі за огонь?

— Ні, останнє багаття на гріє так серця і не вливає в душу
надії, як огонь твоїх очей.

Вона часто поцілунками розпалювала мою душу і проганяла
холод.

— Ти будеш зі мною.. Я теж самотна була. Зневірилась в
життя. Жила без кохання...

Ії кохання і моя віра сплелись між собою.

Дні щастя родили одвагу. Я знову вступив у велику сімью
і прямував до боротьби за краще життя.

Не для себе хотів я здобуть все краще, а для того, хто
йшов за мною. Для того, хто своєю появою зміцнить наше
спільне життя з нею... Але знову померкло все. Знову залізні ґрати
і холодні стіни... Потухла надія. Закрився весь світ і десь пото-
нула вона.

Тільки ланцюги плакали і давили мене в обіймах. Замість
сонця, сіріли холодні стіни. Все проходило. І вона далеко десь
в тумані ховалась од мене. Тільки іноді та пісня, що співала вона
перед розлукою, ще лунала в мої душі.

Я пригадую її. Сумні слова, сумний мотив:

„Я бачив—метелик
поранений млів,
крильце перебите
на сонці він грів...
Ще трошки пожити
на думці було,
і, може, пожив би—
та сонце зайшло...“

Ще раз чув я про неї після розлуки. В холодні мої хаті, далеко од рідної країни, далеко од неї пролунала та звістка закликом, і засяло сонце надії. Та не міг вже я бути там...

Не міг поділити її страждань і почути перший крик, що вирвався з грудей мого сина. Але той голос кличе мене ще, й тепер. Кличе до життя. І я живу! Я буду жити! Я хочу жити. Я поборю смерть і побачу, хто йде за мною...

Тихо... Молоде життя потухає... Воно останніми думками чіпляється за все, що зосталось. Викликає спомини, щоб забуть про сучасне. Воно ще має надію зв'язати кінець з початком і визволитись з обіймів холодної смерті.

А смерть тішиться над ним і заносить свою косу.

ЮРІЙ ТИЩЕНКО.

ТО ВЕСНОЮ БУЛО...

Спогадай—то весною було...
Навкруги все раділо, жило,
Скрізь лунали гучні й голосні
Про свободу і щастя пісні.
І я вірив в свободу, співав,
Та весняні квітки я зривав.
З тих пахущих і свіжих квіток
Ти сплітала чудовий вінок,
Щоб свободу святую вінчать...
Все пройшло... Соловейки мовчать,
Помарніли й зав'яли цвіти
І, як квітка, загинула й ти...
Тепер осінь настала нудна...
Десь в неволі ти гинеш одна,
Я ж не знаю щасливих годин,
І на волі тиняюсь один.

МИКОНОР ОНАЦЬКИЙ.

з КНИГИ „ЗЕМЛЯ“

з Брейєвкої, Шалом Аша

Був день! Я був ще малою дитиною. Чисто виміті були мої руки, невинна була душа моя. Серце моє зла ще не знало. Батька свого я не знав, мати моя помандрувала в чужий край, і в міні повстало і виросло бажання взнать Бога, мого Творця. І пішов я в поле, сів над річкою і ждав ночі.

І скінчився день, і настала ніч. І на небо набігла хмара, і закрила краї землі. І роса-дим піднялась з води і лягла над полями.

І звернув я очі в безмежність і серце моє проказувало молитву:

„Боже світа, Батьку всього живого і мертвого, Творче того, що є й чого нема! Ти, в кому все, і хто в усьому, яви міні лице своє! Мене усі покинули, у мене нікого немає, крім Тебе, Творче мій! Од Тебе прийшов я і до Тебе я вертаюсь! Човен мій уплинув в далеке море, і я сам zostався на березі і не маю нічого, крім Твого неба, що прикриває мене, і Твоїє землі, що носе мене на собі. І я ще молодий, і треба міні батька, що водив би мене за руку і треба міні матері, що утерала б мої сльози!“

Все це говорило серце моє. Та уста мої мовчали. І огорнула мене таємність ночі, і з довір'ям поклав я голову свою на землю, і було міні так, ніби я спав на грудях матері...

І лежав я, охоплений мріями, і почув нараз голос, і був

звук його, мов дзвін арфи, що хлюпочеться в хвилях річки, зітканий з пахоців оксамитних троянд і нісся він з густих, темних лісів.

—Милосердя моє з тобою, милосердя моє з тобою, дитино моя!

І було міні так, ніби мати гладила моє волосся, ніби сестра співала міні пісню про рідний край...

І було міні так, коли я росплющив очі, то побачив, що передо мною спинилась жінка, і була вона гола і боса.

І наготу свою прикривала фіговим листом.

Груди її були повні і повиті колоссям, а голова її була убрана плодами землі.

В руках своїх держала вона вітри світові і ноги її немов вросли в землю і вся вона була подібна до дерева на землі. І підняла вона свої руки—і були вони подібні до водяних лілей, і вітер розвівав її волосся—і нагадувало воно листя на вітах верби.

І сліпа вона була, і йшла, обгорнута тіннями ночі...

І це було, коли вона наблизилась до мене. І сховав я лице своє, припавши до землі, і спитав: „Хто ти?“ Вона одказала міні: „Я той Бог, якого ти кликав. Я мати всього світа, Плодроддя, котре творить од безмежності до безмежності. Ніхто при початку моєму не написав міні закона, ніхто не поклав міні межі. Ніхто не знає, коли я повстала, ніхто не знає, коли прийде міні кінець. Я—творчість усього існуючого, і ім'я моє—„Буття“.

Молитву твою почула я і прийшла, бо ти кликав мене!“

І було, коли вона говорила зі мною, повіяв на мене вітер, і були в хвилях його пахоці весни, і була в йому вогкість і ніжність, і спустилась наді мною росяна хмарка, як роса над полями, що піднімається з води, перед сходом сонця. І пахла вона, як ранній весняний ранок в лісі, як вода, що ллється з кам'янистого джерела, як поцілунок молоді у весільну ніч. І було міні так, ніби оновлена кров потекла в мої жилах і кріпостю сповнився мозок в моїх кістках, і світло впало на очі мої. Я росплющив очі і побачив: земля велика й широка, як широке небо, і коріння усього, що росте, втоплене в неї, і кожна квітка, кожна билінка розкриває ротик, щоб вдихнуть в себе життя. І кожна травинка, і кожна рослинка ссе свій сік із землі. І прилетіли птиці з усієї країни, і обнімались з квітами землі. І одно жило з другим. І вона сказала міні так:

„Другим богам оддались ви, а вашого Бога-Створителя

не пізнали ви. Що таке людина, як не одно з моїх створіннів, що бере життя своє з землі, з неї повстає і в неї вертається, скінчивши вік свій?

Хіба вона не сестра дереву? І хіба не рівна вона з билинкою, що втопила коріння своє в землю, росте з неї і вертається в неї?

А ви звернулись до неба, до зорь звели ви очі свої, до того, що вище вас і чуже вам. Очі твої зачарувало небесне світло і серце твоє вабило те, що далеко од тебе.

Так говорить Бог: Небо,—небо для Бога, а земля,—землю дав я людям. А ви судили мою землю чужим їй судом, ви впорядкували світ мій по чужі йому правді.

Не справедливність неба—земна справедливність, і не правда неба—правда дітей землі.

І оддались ви чужому Богові, Богові неба, Богові, що вас не знає і вашої молитви не чує.

І було так, що коли вам треба було дощу, він посилав вам бурю. Доброму він робив зле, а злому добре. Бо не добро неба є добро землі і не зло неба є зло землі. Ви пророкували іменем богів небесних і пророкування ваші не здійснились, бо вони були чужі Богові землі і людям землі.

Вони пророкували іменем небесних богів. Тебе роблю я пророком Бога землі!

Почувши це, повернувся я до неї і сказав:

— Я ще молодий і ніхто мене не знає, і ніхто не чув ще імені мого. І буде так: коли я прийду до братів своїх і говоритиму їм од імені Бога, про котрого вони і досі не чули, вони скажуть: „Неправду, неправду возвіщає він! Коли правда тому, що Бог явивсь йому, хай він покаже нам знак, щоб ми побачили і повірили, як в пророка богів“.

І почувсь її голос, і звук його був подібний до шуму води, і пахощі його подібні до дихання квіток.

— Твій Бог—не Бог небес, а Бог землі, і не такий, як пророки небесних богів,—пророк Бога земного.

Не надприродний знак—знак Бога, твого Бога... Знак твого Бога—природний.

Не миנדаль, що росте на костурі в руці людини—знак твого Бога, а миנדаль, що росте на вітах дерева, коріння котрого вросло в землю.

Не те, що сонце заходить серед дня—знак твого Бога! а те,

що сонце заходе що-вечора і сходе що-рана—знак твого Бога. Те, що влітку гріє сонце, а в осени іде дощ—це знак твого Бога.

Бо все, що створив Бог, він створив для добра. Мій знак — „Буття.“

І було так, що коли мій Бог-Створитель скінчив говорити, і піднялась з поля роса і напоїла усе, що цвіте і росте, тоді Бога, мого Бога огорнули росяні хмарки, що притаїлись в кутках землі...

І сонце впливло, щоб освітити світ, і земля прокинулась до своєї роботи...

МАРУСЯ ПОЛТАВКА.

КОВАЛЬ

з Балльмонта

— Ковалю, що куєш ти там?

— Кую підкову я.

— Нащо ж вона?—А визнаєш сам,
Як геть потягнеш по лугам
І сядеш на коня.

— Ковалю, що куєш ти там?

— Я гострий серп кую.

— Навіщо серп?— А визнаєш сам,
Коли надійде час жнивам,
Зирнеш в пільму мою.

— Ковалю, що куєш ти там?

Той блиск ясніш зорі!

— Кую я ніж. Тобі оддам...

Навіщо він, ти визнаєш сам;
Бери, не говори!..

ГАННА СУПРУНЕНКО.

У НЕВІДОМУ ПУТЬ

Черпаха з'явилась на світ у затишні долині, біля широкого ставу, що поріс очеретом.

Цілі рої веселих комашок були їй солодкою поживою.

Коли, вдоволена, грілася проти сонця,—усе дивилася на далеку гору, де сідали орли ширококрилі.

Звідти що-ранку випливало в тихе повітря сонце тепле, а ввечері виходив місяць ясний,

Там небесна блакить ніжно обнімала зелену верховину...

І полюбила черепаха сонце й місяць, і блакить небесну, і забажала до нестями пізнати їх.

Помандрувала в далеку, невідому путь...

Місяці переходила широку долину...

Уже журилася за поживою.

Тихо, поволі полізла вгору, вище й вище...

Обережно ступає, нога за ногою, впивається сильними кігтями в тверду землю, цупко за неї держиться, бо знає: як тільки зірветься з гори, то або зараз перевернеться на спину і так умре, або каменем полетить униз і там розіб'ється.

Смерть однаково неминуча їй.—страшна і дочасна.

Лізе вгору уперто, довгі роки, усе поволі, усе обережно, посуваючись нога за ногою.

Постаріла, мохом поросла.

І чим вище підіймається, тим менше знаходить собі поживи, тим слабше гріє сонце її холодну кров, і тим далі од гори одходить небесна блакить.

Лізе ще довго—довго...

Терпить голод і холод, зневіряється потроху в своїх силах, частіше повертає голову, щоб подивиться в теплу долину, повну поживи й безжурного життя.

Вернулася би назад,—так не може спускатися з крутої гори, бо зараз же покотиться каменем і буде їй смерть.

Лізе знову угору, а дивиться вже у долину...

А коли, зовсім знесилена й зневірена, стала на саме верхів'я, то побачила:

Холодне сонце стоїть високо—високо, світлий місяць сходить далеко—далеко, а блакить небесна аж за місяцем і за сонцем...

ІВАН ЛИПА.

В однім краю, між Європою і Азією, біг по долині хлопчик
в білі сорочині і ніс в руках сонце...

Та на однім полі, зачепивсь ногою об капустиану голову і
впав.

А сонце розбилось і згасло...

І настала ніч в цілім краї, і всі положилися спати...

ПЕРША КАПЛЯ КРОВІ

Гаснуть сонця, родяться зорі, рівняються гори, Азія одри-
вається од Європи... А вони все, як муравлі... Якби то муравлі!
—своє муравлище є в муравлів. А в їх ні,—вони комашки на
товстому, зеленому листі. Сидять купками, сірі, темні, без голосу...

А як лізуть—то одні *сюди*, одні *туди*! Повзуть і гинуть
по дорозі, одно, друге, третє... Купками бере їх смерть, а по
смерті—царство небесне. Тому, як зустрінуться, витаються так:
„Слава Богу!“—„Слава на віки!..“

Сірі, темні, без голосу.

А по тліннім поросі тих лізуть нові, такі самі. Одні сюди,
одні туди... Лізуть, щоб загинуть. А по їх другі, треті і так далі...
Гаснуть сонця, родяться зорі, рівняються гори, Азія одривається
од Європи...

А вони все такі самі: сірі, темні, без голосу...

І так п'ятьсот літ.

ДРУГА КАПЛЯ КРОВІ

Якби царь дав волю...

Чорне море гускне на сіль землі, північне болото стає соніш-
ною країною, дерева ростуть догори корінням, риби плавають в
повітрі, птахи співають під землею: царь дав волю!

А в чорноземнім поясі, по-між Чорним морем і північним
болотом, крикнуло тридцять мільонів ротів: „Хай жие рівність і
любов!“

Хто це крикнув?.. То любі сотворіння, що там займають
місце на землі, щоб їсти пашу. Мають великий рот і жолудок,

більше нічого. Не мають зубів у роті—тому крикнули: Хай буде любов! Не мають голови,—тому крикнули: Хай буде рівність!

І виборів народ золотий вінець:

Всі рівні, всі без зубів, всі без голови!.. Од Сяну до Кавказу.

ТРЕТЯ КАПЛЯ КРОВІ

П'ять сотень літ горить, як горіло, сонце, зорі світять, ріки течуть, розсипаються гори...

А сотворіння без голов п'ятьсот літ тому не ті були... Колись мали всі маленькі голови з великими ротами. Головами кивали, а ротами кричали...

Але раз вродився виродок. Мав велику голову з малим ротом...

— Виродок!—гукнув найбільший рот.

— Одкусім йому голову—заверещала товпа великих ротів.

І одкусили. А потім знов тільки брали поживу до жолудка і кивали головами. Аж знов з'явився виродок, знов кричали великими ротами. І одкусили йому голову.

Лягала хмара „чорна“ і „синя“—на гори і на доли лягала...

А сотворіння з великими ротами кусали виродів, а далі з страху перед великою головою одкусювали голови всім, що мали її... І небавом стали родитись діти вже без голови. П'ятьсот літ боролися і таки вибороли своє:

Не було по-між ними вирода з великою головою.

І нема до нинішнього дня.

ЧЕТВЕРТА КАПЛЯ КРОВІ

Земля усе крутиться довкола сонця, а білі безголовці в зачарованому колі... Закусали виродів і сховали їх мощі під високу могилу. Не було вже кого кусати, то й повипадали їм зуби з ротів. А зубна ідь впала їм на очі і з очей стали плисти сльози, великі крокодилові сльози над могилою тих, кого сами закусили.

Але діти дивились на ту могилу і питались, і слухали, і чули, і призадумувались.

І в очах їх серед ночі з тої могили вставали огнені стовпи...

Аж надлетіла з півночі синя комаха-плюйка. Присіла на могилі та й забреніла до безголовців:

—Роскопайте свою могилу, викиньте мощі та вивезіть землю за царину, щоб і не пахло духом виродів між вами! То кар-

мазини, то грязь, то сміття!—кричала вона на цілий рот—то пани, а ви люди!

Правда! то пани, а ми люди!

І розкопали могилу, і вирили мощі, і вивезли їх із свого рідного краю за десяту гору прокляту, щоб їх вітер порохом розвіяв.

І вже не дивились діти на могилу, не питались, не слухали, не чули, не думали більше...

А стовпи огнені погасли і вже більше не піднімались серед ночі...

І стала тьма.

І не бачили безголовці світла, і меркли ім очі, і гасли, і сліпли...

І стали сліпі,—не бачать по-за своїм тілом нічого.

До сьогоднішнього дня.

П'ЯТА КАПЛЯ КРОВІ

Ходила туча по сірих долах біла, як сніг. Аж це—загуділо в сині хмарі. Піднялися з долу тучі громові. Зашумів весь лист на кожні деревині... Блискавки б'ють, громи ревуть, гори трястяться, дуби на горах падуть...

Зоріє. А на світанню хтось трубить на горах: ратуй! запомагай!

Що у полі забіліло? ой, чи гуси, чи лебеді?

Летять ріжнокрильці на гори шершня. Летить туди і лобатий якутський насікомець з Азії та й присідає на долині безголовців.

— А ви вислали кого на гори займати свій пай?—питає.

— Чого б це?—жартують вони, ніби вони мудріші за його.

— А, бач, заки сонце зійде, видерти свій пай меду у шершня. Чим більше своїх вишлете, тим більше займете!

— А от висилаєм—чваняться черви: кількадесять висилаєм, подивись!

— А куди ж ім підлізти на верх?! каже азіят, оглядаючи їх: не має хто крил з вас?

— Ми крилачам не вірим!—говорять безголовці.

— Чому?

— Вони чорні, а ми білі! Вони пани, а ми люди!

— Ето нет—гудуть крилачі—ми одинокі заступники „рабочаго класса“, а то „мелкое“ селянство мусить щезнуть!..

— Який вам біс до нас?—ми маєм шезнуть?! вибiрай же їх!..

— Але вони мають крила. Без крил туди не долетиш!—сказав якут і стрибнув, що-сили, вгору.

А на горі вийшов з палати шершень та й, знай, трубить на захід: ратуй! допомагай!

А в долині безголовці сваряться з крилачами, кишать та підсаджують своїх післанців на гору, але ці зсуваються вниз, бо ваготять їм за великі жолудки. Це діється нині, завтра і по-завтра і ще довго діятиметься...

Ш О С Т А К А П Л Я К Р О В І

А як зійде сонце...

Затрубить шершень третій раз.

Ой, леле!—то вже одібьється кривавий одгомін, а од того гомону сонце надовго пригасне за хмарою важкою...

А поки що...

С Ъ О М А І О С Т А Н Н Я К А П Л Я К Р О В І

Пече мене під серцем—сміятись не можу.

До моєї церкви вбігає малий хлопчик з крилами срібними. Той самий, що ніс сонце од Богуна до Мазепи під Полтаву, тільки вже крила має.

— Чому з твого вітара дим стелиться по землі?—питає.

— Не знаю—кажу—кидаю найкраще кадило перед святим кивотом, а дим іде додолу, такий тяжкий та темний, хоч я до Бога найчистішою душею за весь народ молюся...

— А що ж там є таке в тім кивоті?!

— *Орел Мазепи!*

— Мій Боже! він тут?! А я шукаю його по цілім краю. Пустити його на гори. Туди прилетіли всі орли, тільки нашого нема!..

І ми як стій зірвали віко з кивота.

А в кивоті Свята Святих ховається в—кутку великий, лякливий слимак.

Слимаком став Орел наш через нашу нікчемність, а не через терновий вінок, що нам на скрзнь наложили...

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ.

БОЙЦЕВІ

(з В. Стражева)

Ти мавш меч і добрий щит,
Кольчугу вдяг на груди,
І погляд твій огнем горить,
До бою ворога труїть,
Несе бадьорість всюди.

* *
*

Загартував ти міць в собі,
Безсилість зневажавш...
Ти гордий, смілий. У журбі
Родивсь, щоб вмерти в боротьбі.
Я не такий—ти знаєш.

* *
*

Міні сил доля не дала,
Одмовила у зброї...
Але огонь в душі пала,
І в круг життя мене ввела
Без панциря ясного.

* *
*

Для других я побід родивсь,
І інших втіх достоїн...
Хай в бій іде, хто не втомивсь,
Хто в зброю й панцир нарядивсь.
А я—співець, не воїн...

* *
*

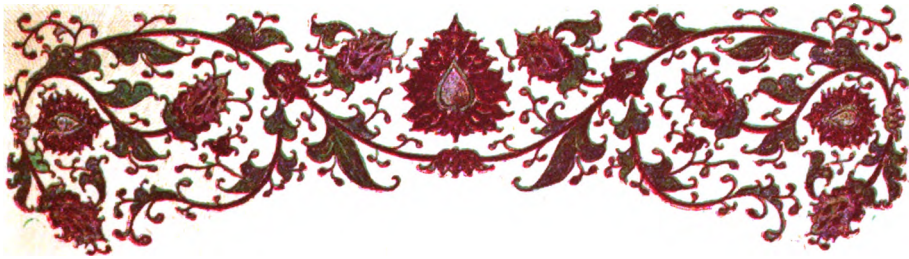
І роспуцу дзвінких я саг
Мережану картину...
І знай: мене побаче всяк,—
Я понесу скрізь білий стяг,
Співатиму без вина.

* *
*

Бо не вояка я—співець.
Я царства мрій мешканець,
Я краси і правди жрець,
Життя нового не творець,
А вістник і обранець...

ОЛЕКСА КОВАЛЕНКО.

СЕЛО СУМУВАЛО...

Десь далеко, далеко село сумувало... Зіма була люта, вітер ревів, як, буває, Дніпро-Славута реве... Та падав сніг. Снігом засипане, десь коло гаю село дрімало, з просоння одну нудну пісню співаючи... І далеко та пісня неслась, а село проте одради не знало. Тільки лихо та злидні дістались йому... Здається, остання б віра погасла, бо так непривітно кругом... Дружньої поради не чуть... Десь загинули друзі в тяжкому бої. Зневірря та смерть повинні б прийти. Але їх не було... Натомісць з'явилась весна. Вона, молода, вбрала в зеленее вбрання і ліси, і ниви... Але і весна проминула. З'явилось і літо... жнива надійшли. По жнивях і осінь заглянула в двері трудящого люду. Де оком не скинь, калюжі стояли та маленькими краплями невеличкими падав дощик. А потім калюжі вкривались білою ковдрою снігу. Скрізь кучугури снігу були. То сама зіма була.

А село сумувало... І не одна зіма, і не остання весна, і літо, і осінь були... Звичайно якось, село сумувало... Але одразу воно стрепенулося, зажило... Теплий вітрець подихнув... Село утіхи зазнало: в осени тепло стало, привітно... Заметушились люди, бо дрімота пропала. І враз прокинулось село. Весело стало на серці, люд збувся суму зовсім.

Село вже не сумувало... Щось радісне вдарило по серцеві всіх... Надія воскресла на щастя, на волю, на рівність... Мрія була, що тепер заживуть, як брати. Привітно і весело голі дерева хитали своїм гіллям... Наче вони спочували і раділи з людьми. То вітер на легеньких крилах своїх щось нове, невідоме приніс...

Знову буря піднялась. Село знов засумувало... Надія пропала. Страшно стало жити з людьми і за людей було страшно. Теплою вітру більш не було... але люди його чекали й чекають...

Той вітер був подих волі й життя... Він щастя приносив. Нагадував велике сонце.

ПАВЛО ДРАГАНЕЦЬ.

ЗА МОЛОДИМИ

За молодими світ іде...
Весна тихенько росцвітає,
Живучий вітер повіває,
І потічок дзюрчить, гуде.

За молодими світ спішить...
Під небом птахи, наче мрії,
Вертаючи, несуть надії,
І соловей співає, лящить.

За молодими поле мрій...
Плугатирь, орючи, співає,
Схід сонця піснею стрічає,
Ждучи удень нових надій.

За молодими рух дзвенить...
Дівчата квіти вийшли рвати,
Втішається дітками мати,
Бджола по вітах гомонить.

За молодими йде життя...
Трава до росту піднімаєсь,
Садок біліє, приберавсь,
Встають в душі нові чуття.

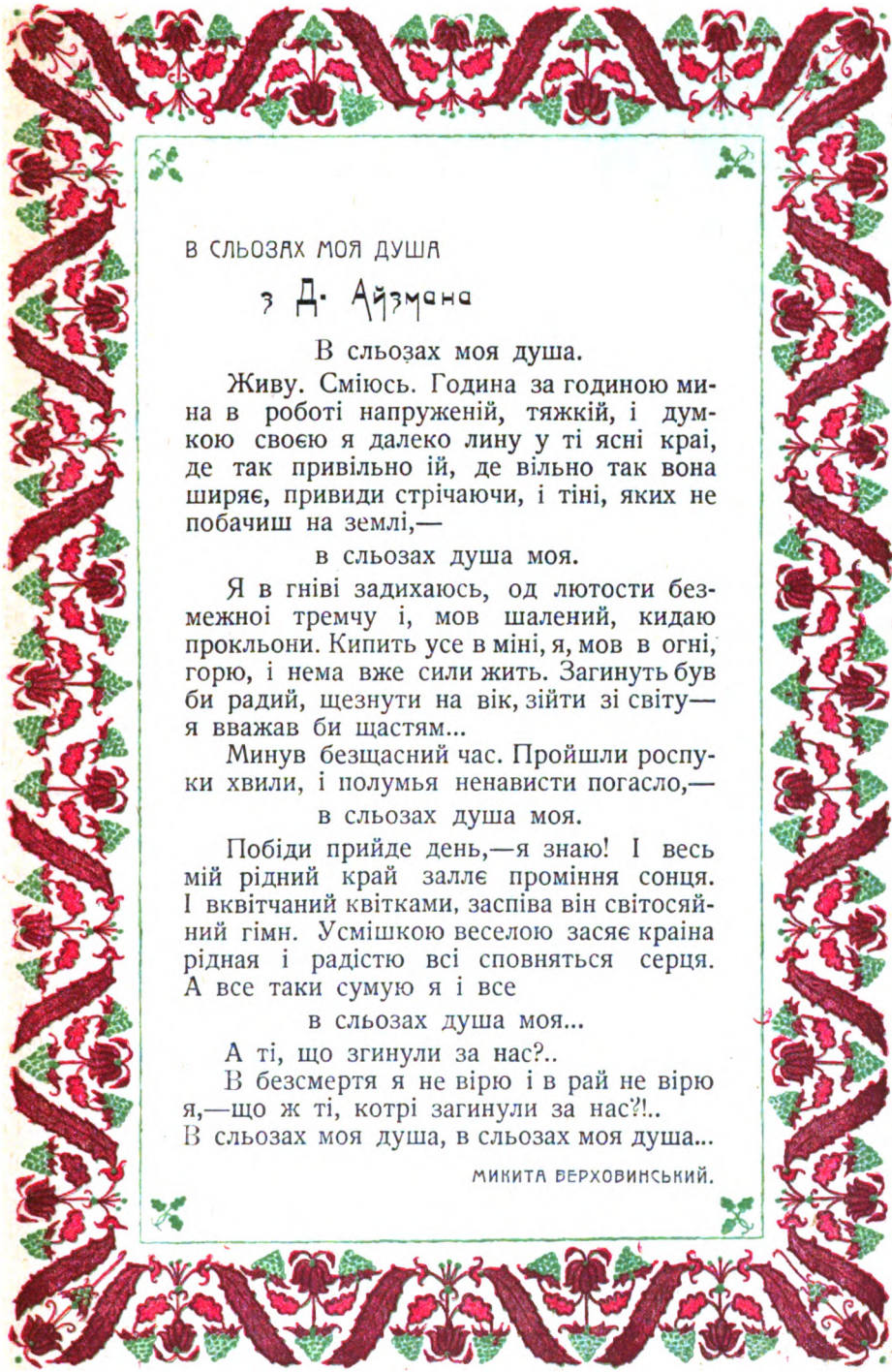
За молодими літа ждуть...
На сонці яблуна пишаєсь.
Тихенько нива виглядає
Женця—чи вийде жито жать.

За молодими втіхи край...
І сміх, і радість, і надія
І сон життя—святая мрія—
Любовний тихий, ніжний рай.

—
За старістю життя нема...
Густая мрака налягає,
Мороз, сніг землю покриває,
І настає кругом зима.

ВАСИЛЬ ЦЕБРІВСЬКИЙ.

В СЛЮЗАХ МОЯ ДУША

з Д. Аїзмана

В сльозах моя душа.

Живу. Сміюсь. Година за годиною ми-на в роботі напруженій, тяжкій, і думкою своєю я далеко лину у ті ясні краї, де так привільно їй, де вільно так вона ширяє, привиди стрічаючи, і тіні, яких не побачиш на землі,—

в сльозах душа моя.

Я в гніві задихаюсь, од лютости безмежної тремчу і, мов шалений, кидаю прокльони. Кипить усе в міні, я, мов в огні, горю, і нема вже сили жить. Загинуть був би радий, щезнути на вік, зійти зі світу—я вважав би щастям...

Минув безщасний час. Пройшли роспуки хвили, і полум'я ненависти погасло,—

в сльозах душа моя.

Побіди прийде день,—я знаю! І весь мій рідний край залле проміння сонця. І вквітчаний квітками, заспіва він світосяйний гімн. Усмішкою веселою засяє країна рідная і радістю всі сповняться серця. А все таки сумую я і все

в сльозах душа моя...

А ті, що згинули за нас?..

В безсмертя я не вірю і в рай не вірю я,—що ж ті, котрі загинули за нас?!

В сльозах моя душа, в сльозах моя душа...

МИКИТА ВЕРХОВИНСЬКИЙ.

М О Е С Л О В О

Білими губами у-півголос буду вам казати за себе. Ні скарги, ні смутку, ні радості в слові не чуйте!

Я пішов од мами у біленькі сорочці, сам білий.

З білої сорочки сміялися. Кривдили мене і ранили.

І я ходив тихенько, як біленький кіт.

Я чув свою підлість за тихий хід і кров моя дитяча з серця капала.

А спав я у наймлені хаті посеред брудних туловищ, сплєтєних роспустою.

Листочок білої берези на сміттю.

.....
Я скинув мамину сорочку. Мій дитячий світ і далеке покоління мужицьке лишилося за мною.

Переді мною стояв новий світ, новий і чорний.

Я ловився за його поли, а він згїрдно глядїв на мене.

Як жебрак маленький...

Я занїмїв був із болю. І мовчав я довгі, довгі роки.

Мої слова невимовлені, мій плач недоплаканий, мій смїх недосміяний!..

Лягли ви на мене, як лягає чорне каміння зламаного хрєста на могилу в чужинї!

.....
Я знайшов товаришїв.

Вони погодилися з новим світом. Я говорив їм про мій покинений і про новий, що кривдив нас.

Казали, що брешу.

А я рвався і падав у болото із знесилля, і не уступав.

Сказали, що я брехун іще раз. І покинули мене.

А як я плавав, то мама ридала:

— Ти сам з собою будь, бо пани тебе не приймуть. Не покидати було мене.

І лишився я, як корч лугу серед поля.

.....

Я сидів посеред піль.

Мої думки снувалися довгими скибами плодючої ріллі. Ссали землю і годували мене самотою.

І ще приносили солоний піт і тихі пісні, що снувалися за орачем, за плугом і за погоничем. І поїли мене тим спокоєм, що мріє над ярмами волів у плузі.

Бачив я ще маленькі огники між маленькими пастухами і вівці по полю.

Я тут буду, як буйний вітер, панувати, заспіваю свою пісню!..

.....

Я сотворив собі свій світ.

Праворуч мене синє поле і чорні скиби, і білий плуг, і пісня, і піт солоний.

Ліворуч чорна машина, що з червоного рота прокльоном стогне.

А в серці моім мій світ, шовком тканий, сріблом білим мережаний і перлами обкинений.

У своїм царстві.

.....

Буду свій світ різьбити, як камінь.

Слово своє буду гострити на кремені моєї душі і намочене в труті-зілля пускати буду наліво...

І слово своє ламати буду на ясні соняшні промінчики і замочу його в кожні чічці, і пускати буду направо.

А свій камінь буду різьбити все, все! Аж на могилу свою його покладу, як мертву красу.

А вишня в моїх головах візьме всі мої болі на свій цвіт...

.....

А в своїм світі я жию, жию!

Як безумний, бреду хмарою своєї фантазії.

Сто раз розпускаю сили своєї душі, щоб далекими світами одшукали міні щастя моє...

По тихому ставу моєї минувшини пливуть неводи сердечних моїх бажань, щоб виловити всі ясні хвилі життя мого.

Але неводи рвуться і не годні нічого зловити.

Вертають до мене помучені і без нічого, як мужики з лану.

І я смутний дрімаю на хмарах.

.....

А як грім трісне, то я здіймаю чоло вгору наново.

І лечу, лечу на чорних хмарах...

Золотою стрілою прорізаю світляні висоти.

В чорний чупер ховаються звізди, як у чорну хмару.

Студені хмари од моїх очей теплим дощем спускаються на землю.

Але сонця дійти я не годен.

І падаю з високости в долину.

Як старий жовняр деревляними ногами блукає, так я блукаю.

.....

А крила гояться і я знов лечу до сонця, до щастя...

І знов ріжу зводи небесні і падаю.

.....

Я був щасливий.

Коли я глядів дитиною на мамини очі, як по їх сунулися тихесенько пречисті хмарки щастя—я був щасливий.

А тепер на ті очі смерть долоню поклала.

А я шукаю щастя під небом і падаю...

ВАСИЛЬ СТЕФАНІК.

* * *

Кажуть люди—світ широкий,

А нема де дітись:

Сиротині, як билині,

Ніде притулитись...

Неоглядний степ широкий

Пишно зеленіє:

Вдарить вітер—так і гнеться,

Як буйний повіє...

Так то й бідні сиротині—

Вічно гнеться, гнеться,

Поки серце одиноке

З горя не порветься...

ВАЛЕРІАН ТАРНОГРАДСЬКИЙ.

ПРЕКРАСНЕ ЖИТТЯ ДЛЯ ВІСКРЕСШИХ !

з Леоніда Андрєєва

Чи не доводилось вам гулять по кладовищах? Є своя, дуже дивна і сумна, поезія в цих обгороджених, тихих і зарослих соковитим зіллям, куточках, таких маленьких і таких захланних.

Тихо, в задумі, йдете по кладовищу і ви. Ухо ваше чує тиху луну тяжких стогонів і сліз, а очі спиняються на багатих пам'ятниках, тихих дерев'яних хрестах і німих, незнаних могилах, в яких сховані люди, що все життя були німі, незнані і непомітні... І написи на пам'ятниках читаєте ви, і встають в ваші уяві всі ці люди, що зійшли з світа. Бачите ви їх молодими, як вони сміялись, любили... бачите ви їх бадьорими, говіркими, зухвало певними, що життя безкрає.

І вони вмерли, ці люди.

Та хіба треба виходить з дому, щоб побувати на кладовищі? Хіба не досить для того, щоб морок ночі огорнув вас і поглинув звуки дня.

Скільки пам'ятників багатих і пишних! Скільки могил німих, незнаних місць!

Та хіба треба ночі, щоб побути на кладовищі? Хіба не досить для цього дня, неспокійного, шумного дня, котрому „довліє злоба його?“

Зазирніть в душу свою і, чи буде тоді день, чи ніч, ви знайдете там кладовище. Маленьке, захланне, що так багато поглинуло. І тихий сумний шепіт почуєте ви—одгомін колишніх тяжких стогонів, коли мрець, якого опускали в могилу, був дорогим, і ви не встигли ні розлюбить його, ні забути; і пам'ятники побачите ви, і написи, на-пів змиті сльозами, і тихі, глухі могилки, лиховістні могилки, під якими сховане все, що було жи-

ве, хоч ви не знали його життя, не помітили його смерти. А, може, це було найкраще у ваші душі...

Та навіщо кажу я: зазирніть. Хіба й так не зазирали ви в своє кладовище кожного дня, скільки є днів в довгому тяжкому році? Може, ще вчора тільки згадували ви дорогих небіжчиків і плакали над ними; може, ще вчора тільки ви поховали кого небудь, хто довго і тяжко хворів і кого забуто ще за життя.

От під важким мармуром, оточена густими залізними ґратами, спочиває любов до людей і сестра її—віра в їх. Які вони були красні, чудово гарні, ці сестри! Яким ясним огнем горіли очі, яка незвичайна міць була в їх ніжних білих руках!

З якою ласкою підносили ці білі руки холодний трунок до пересмаглих од спраги уст і годували голодних; як лагідно, обережно доторкались вони до ран хворого і лічили їх!

І вони вмерли, ці сестри. Од остуди умерли вони, як написано на пам'ятникові: не витримали холодного вітру, яким обвіяло їх життя.

А от далі похилений хрест показує місце, де закопаний у землю талант. Який він був бадьорий, шумний, веселий! за все брався, все хотів зробить і був певний, що завоює весь світ!

І умер—якось непомітно і тихо. Пішов якось між люди, довго пробував там і вернувся розбитий, сумний. Довго плакав, довго поривавсь щось сказати—та так, не сказавши, й умер.

Ось довгий ряд маленьких, осівших могилок. Хто там?

Ах, так. Це діти. Маленькі, жваві, пустотливі надії. Їх було так багато, і так весело, і людно було од їх у душі... та одна за одною умирали вони.

Як багато було їх, і як весело було з ними на душі!

Тихо на кладовищі, і сумно шелестять листям білі берези.

Хай же воскреснуть мерці! Роскрийтеся, понурі могили, розпадяться ви, важкі пам'ятники, і розступіться, залізні ґрати!

Хоч на день один, хоч на хвилину єдину дайте волю тим, кого ви давите своїм тягарем і тьмою!

Ви думаєте—вони умерли? О, ні, вони живі!

Живі!

Дайте ж їм побачить сяйво блакитного безхмарного неба, дихнуть чистим весняним повітрям, пораювать теплом і коханням!

Прийди до мене, мій заснулий таланте! Чого так чудно

протираєш ти очі—тебе осліпило сонце? Правда, як ясно світе воно? Ти смієшся? О, смійся, смійся—так мало сміху в людей. Буду з тобою сміятись і я. Он летить ластівка—полинемо за нею! Ти обважнів у могилі? І що за дивний жах бачу я в твоїх очах—немов одбивається в їх могильна тьма? Ні, ні, не треба! Не плач! Не плач, кажу тобі!

Адже життя таке прекрасне дя воскресших!

А ви, мої маленькі надії. Які милі, чудні личка у вас. Хто ти, чудне, повненьке дитя?—я не пізнаю тебе. І з чого ти смієшся? Чи й сама могила не залякала тебе? Тихше, мої діти, тихше! Навіщо ти кривдиш її?—ти бачиш, яка вона маленька, бліденька й слаба! Живіть у згоді і не крутіть мене. Хіба ви не знаєте, що я теж був у могилі і тепер міні крутиться голова од сонця, од повітря, од радості.

Ох, яке прекрасне життя для воскресших!

Прийшли і ви, величні, прекрасні сестри! Дайте міні поцілувать ваші білі, ніжні руки! Що я бачу?—Ви несете хліб? Вас, ніжних, лагідних і слабих не злякав морок могили, і там, під цим страшенним тягарем ви думали про хліб для голодних? Дайте міні поцілувать ваші ніжки. Я знаю, куди підуть зараз вони, ваші легкі, швидкі ніжки і знаю, що там, де пройдуть вони, виростуть квіти—прекрасні пахущі квіти. Ви кличете з собою? Ходіте!

Сюди, мій воскресший таланте!—чого задивився на легенькі хмарки? Сюди, мої маленькі пустотливі надії.

Стійте!..

Я чую музику. Та не кричи ж так ти, маленьке! Відкіля ці чудові звуки? Тихі, лагідні, безмежно радісні і сумні. Про вічне життя говорять вони.

...Ні, не лякайтесь. Це зараз мине. Це ж я од радості плачу!..

Ох, яке чудове життя для воскресших!

АНДРІЙ СЛОВОЖАНСЬКИЙ.

ЗА ВІЩО?

Ні, це не сон—це справді кайдани бряжчать і в серці моєму зворушують покрик: „За віщо? за віщо?!“ Я чую питання, що б'ють у мій мозок... І даремно шаленство за серце хапає і рветься од жалю воно...

Міні всього двадцятий рік, а рани глибокі на тілі і в серці... Одняли свободу у мене... за віщо? за віщо?!..

Не грабував я й не крав, так за віщо ж кайдани? навіщо ці рани печучі, страшенні? за віщо? за віщо? скажіть ви міні.

Без шапки, без зброї, на ланах степових, де вільний царь волі—буйний вітер літає, мене узяли... за віщо? за віщо?!

Казав я темним братам, що зібралися там, що крові і злоби не треба—що треба любити усіх, і не дбати тільки для себе, а діло творити спільно, громадським заходом, що природа розкішна, велична обдарить дарами усіх, як діток рідная мати.

Казав я, що бути не повинно ні пана, ні хама, ні менших, ні старших,—любов і братерство нехай запанує, а заздрість і гордість нехай всі забудуть, хай бруд геть одкинуть, хай серцем прилинуть в пишний будинок просвіти і хай вони вірять, як ті чистії діти, що без страху прийшли до Христа, що праця гуртова і промінь просвіти наповнять життєвою чашу ущерть і будуть всі щастям впиватись.

Без шапки, без зброї на ланах степових мене узяли... за віщо? за віщо?..

Через мури і ґрати я буду кричати, гукати: За віщо? за віщо?! Нехай оцей покрик лунає, нехай він у серце влучає, нехай він зворушить заснулеє серце... Воно прокинеться, і вгорнеться в пишні квіти любові...

Тоді мури зловіщі впадуть і віковішні кайдани спадуть, і Воля, мов сонце, засяє для всіх.

ІВАН ІВАСЬ.

ВЕСЕЛИЙ МАРШ

Шляхами пустелі, нога за ногою, оточені колом темноти
рабів,

Ідуть у кайданах побірники волі, і дзвонять кайдани об
камінь шляхів:

Дзень-брязь—дзень-дзень... Дзень-брязь—дзень-дзень...

Байдужі до глуму, байдужі до горя,—іх пеклом, чи смертю
не сила злякать,

І смуглі юнацькі привабні обличча огнем перемоги, як сон-
це, горять.

Дзень-дзень—дзень-брязь... Дзень-брязь—дзень-дзень...

Дарма, що назустріч страшна невідомість! Дарма, що пу-
стеля і суше, й пече!

Дарма, що кайдани ідять наше тіло, а кров безупинно на
шлях наш тече!

Нам тіло—одежа! беріть його, ріжте! Хай хижії птахи його
рознесуть!

Ми ринем до сонця! до вічного світу! де слова „неволя“
ніколи не чут!

Брязь-дзень—дзень-брязь... Дзень-брязь—дзень-дзень...

Гремить же, кайдани! Ми ж будем співати про волю, бра-
терство, про рівність усіх!

Про волю, величність, красу чоловіка хай пісня лунає!
І пісня, і сміх!

За нами ж, хоробрі! За нами, завзяті! До сонця! До праці!
Ставайте, як ліс!

Дарма, що кайдани нам похорон дзвонять,—у будучім цар-
стві не буде вже сліз!

Дзень-брязь—дзень-брязь... Дзень-дзень—дзень-брязь...

Дзвени ж ти, залізо, огидливим дзвоном! Дзвени про нару-
гу над кращим в людей!
Роздзвонюй свій сором! Буди підупалих! виховуй для слави
ти наших дітей!

Дзень-дзень—брязь-брязь... Дзень-брязь—дзень-дзень..
Видзвонюй, залізо, прокляття і сльози, і кров, що вже
більше тебе не полле:
Із тебе кайдани—оружжа темноти, та й меч же із тебе, що
їх розіб'є!

Дзень-брязь—брязь-дзень...

Дзвоніть на подзвіння, кайдани, своє!

Дзень-брязь... дзень-брязь...

ЮРІЙ БУДЯК.

О Г Л А В

УКРАЇНСЬКІ АВТОРИ:

Алешко В.	Сліпець прозрів	140
Алчевська Х.	Шумлять ялини	63
Багацький П.	На півдороги	125
Будяк Ю.	Веселий марш.	189
Василенко К.	З ворогами зітнися (з Надсона)	124
Велентій В.	Перше мая.	111
Верховинський М.	В сльозах моя душа (з Алямана)	181
Гай П.	Розбиті надії.	139
Ганейзер Є.	Невмеруща сила.	53
Григоренко Г.	Краса	55
Драганець П.	Село сумувало	179
Івась І.	За віщо?	188
Капельгородський Е.	Остання ніч.	51
Капій М.	У осінню тиху годину	54
Карманський П.	В Гефсимані	22
Кибальчич Н.	Такі ніжні квіти	110
Коваленко О.	Войцеві (з Стражева)	177
Кропивницький М.	Старі сучки і молоді паростки	65
Лазаревський Б.	Уляна	155
Левіцькі М. і З.	Скрут (з Родзевичівни)	141
Лица І.	У невідому путь	172
Личко І.	Акбар-Аллах... Аллах-керім	25
Луцький О.	На верхах	163
Огієнко І.	Стара я, безсила	154
Онацький Н.	То весною було	167
Пахаревський Л.	В морі страждання.	113
Пачовський В.	Український сміх.	173
Полтавка М.	З книги „Земля“ (з Аша)	168
Романович Н.	В безмежну далечінь.	59
Славінський М.	Прометей (з Гете)	31
Слобожанський А.	Прекрасне життя (з Андреева)	185
Старицький М.	Лорі (помертвий віри)	121
Стефанік В.	Мое слово	182
Супрущенко Г.	Коваль (з Бальмонта)	171
Сьогубочний Г.	Дівчинка (з Горького)	122
Тарноградський В.	Кажуть люди-світ широкий	184
Твердохліб С.	Щедрівка	57

Тищенко Ю.	Молоде життя потухає	164
Українка Л.	Завжди терновий вінець	7
Цебрівський В.	За молодими	180
Черкасенко С.	Повинен	9
Чернявський М.	Жертва	119
Чупринка Г.	Рідний край	108
Шаповалів М.	Квіти сплять	49

ПЕРЕКЛАДИ:

Айзман Д.	В сльозах моя душа	181
Андреев Л.	Прекрасне життя для воскресших! .	185
Аш Шалом	З книги „Земля“	168
Бальмонт К.	Коваль	171
Гете В.	Прометей	31
Горький М.	Дівчинка	122
Надсон С.	З ворогами зійтися	124
Родзевичівна М.	Скрут	141
Стражев В.	Бойцві	177

МАЛЮНКИ:

Сластьона	Окладка.
Бурячка	3, 8, 21, 24, 33, 52, 54, 64 111, 118, 121, 124, 127, 190
Гвідаша	11, 113, 144
Лорошенка	58, 153
Дубини	25
Журмана	57, 59
Кононенка	63
Михайлова	142
Погрібняка	49, 122, 163, 182
Сиваша	7, 181
Скасі	109
Шумейка	22, 110, 185

Acme
Bookbinding Co., Inc.
300 Summer Street
Boston, Mass 02210